

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’NİN SİLAHLI/İNSANSIZ HAVA ARACI POLİTİKASININ ULUSAL
GÜVENLİĞE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa DEMİR

Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı

Uluslararası Ekonomi Politikası Programı

EKİM 2022

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’NİN SİLAHLI/ İNSANSIZ HAVA ARACI POLİTİKASININ
ULUSAL GÜVENLİĞE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Mustafa DEMİR
(19297531011)**

Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı

Uluslararası Ekonomi Politikası Programı

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Ali Burak DARICILI

EKİM 2022

BTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 19297531011 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Mustafa DEMİR, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “Türkiye’nin Silahlı/İnsansız Hava Aracı Politikasının Ulusal Güvenliğe Etkileri” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç.Dr. Ali Burak DARICILI**
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Dr. Burak ÇAKIRCA**
Bursa Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Barış ÖZDAL
Bursa Uludağ Üniversitesi

Teslim Tarihi : 03 Kasım 2022
Savunma Tarihi : 11 Ekim 2022

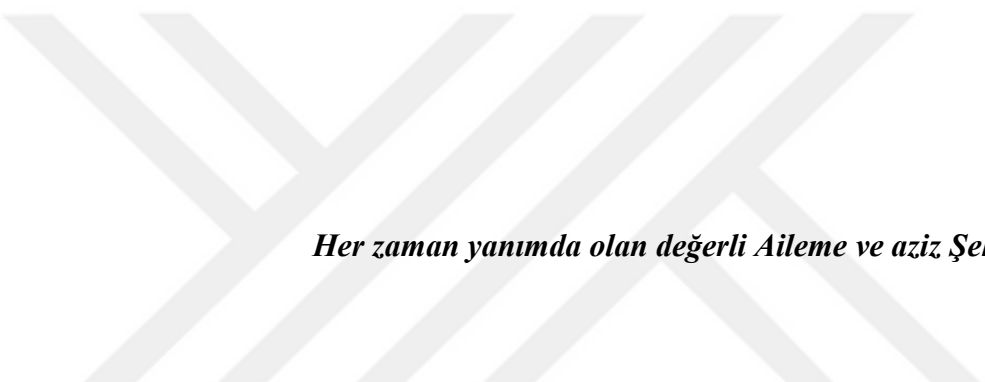
20.04.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; Bu Lisansüstü teze, Bursa Teknik Üniversitesi’nin abonesi olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Mustafa DEMİR

Her zaman yanımda olan değerli Aileme ve aziz Şehitlerimize,

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Türkiye'nin insansız hava aracı politikasının ulusal güvenlik üzerinde yarattığı etkiler incelenmiştir. Geçmişte savunma ve havacılık sanayinde bağımlılığın getirdiği olumsuzluklarla yüzyüze kalan Türkiye, günümüzde dünyanın en önde gelen SİHA üreticisi ve kullanıcılarından biri haline gelmiştir.

Bu çerçevede uluslararası ilişkilerdeki akıllı güç kavramsallaştırması üzerinden SİHA politikasının ulusal güvenlik üzerine yarattığı incelenmiştir. Sonuç olarak ulusal güvenlik üzerine bir akıllı güç aracı olarak müspet etkilere sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Çalışmada, tecrübeleriyle bana ışık tutan Saygıdeğer Doç.Dr. Ali Burak DARICILI hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ekim 2022

Mustafa Demir

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
SEMBOLLER	x
ÇİZELGE LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xii
ÖZET	xiii
1. GİRİŞ	1
2. REALİZM VE ULUSAL GÜVENLİK	3
2.1. Klasik Realizm ve Ulusal Güvenlik	6
2.2. Neorealizm ve Ulusal Güvenlik	14
2.3. Klasik Realizm ve Neorealizm Farklılıkları	22
2.4. Nye ve Güç Kavramsallaştırması	25
3. İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI	36
3.1. İnsansız Hava Aracı Sistemleri	37
3.2. İnsansız Hava Araçlarının Sınıflandırılması	41
3.3. İnsansız hava Araçlarının Üretim ve Kullanımının Küresel Yayılımı	46
3.4. Devlet Dışı Aktörlerin İnsansız Hava Aracı Edinimi ve Kullanımı	49
3.5. Oyun Değiştirici Olarak İnsansız Hava Araçları	54
3.5.1. Maliyet avantajı	54
3.5.2. Savaşların insansızlaştırılması	56
3.5.3. İnsansız hava araçlarının ölümcül kapasitesi	58
3.6. İnsansız Hava Araçları ve Teknolojik Gelişmeler	62
3.7. İnsansız Hava Araçları ve Sivil Kayıpları	65
3.8. İnsansız Hava Araçları ve Uluslararası Düzenlemeler	66
4. TÜRKİYE’NİN İNSANSIZ HAVA ARACI POLİTİKASI VE ULUSAL GÜVENLİĞE ETKİLERİ	68
4.1. Türkiye’nin Savunma Sanayi ve Havacılık Geçmişi	68
4.1.1. Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yılları	68
4.1.2. İkinci Dünya Savaşı sonrası	72
4.1.3. Johnson Mektubu sonrası	72
4.1.4. Savunma sanayinde yerleşme ve Amerikan ambargosu	75
4.2. Türkiye’nin İnsansız Hava Araçları	78
4.3. Türkiye’nin İnsansız Hava Aracı Kullanımının Ulusal Güvenliğe Etkileri	82
4.4. Silahlı İnsansız Hava Araçlarının Bir Dış Politika Aracı Olarak Kullanımı	94
5. SONUÇ	105

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASELSAN	: Askerî Elektronik Sanayi
ASPIİLSAN	: Askeri Pil Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
BM	: Birleşmiş Milletler
DAEŞ	: Devlet'ül İram ve ş'Şam
EYP	: El Yapımı Patlayıcı
GPS	: Küresel Konumlama Sistemi
HALE	: Yüksek İrtifa Yüksek Havada Kalış Süreli İnsansız Hava Aracı Tipi
HAVELSAN	: Hava Elektronik Sanayii
HTŞ	: Şam'ın Özgürleştirilmesi Heyeti
İHA	: İnsansız Hava Aracı
MALE	: Orta İrtifa Yüksek Havada Kalış Süreli İnsansız Hava Aracı Tipi
MANPADS	: Taşınabilir Hava Savunma Sistemi
MTCR	: Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Demokratik Birlik Partisi
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAI	: Turkish Aerospace Industries
TİHA	: Taktik İnsansız Hava Aracı
TOMTAŞ	: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSAŞ	: Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ
YPG	: Halk Savunma Birlikleri

TABLO LİSTESİ

Sayfa

TABLO 1 : Realizm ve Neorealizm Karşılaştırılması.....	23
TABLO 2 :NATO'nun S/İHA Sınıflandırması	30
TABLO 3 :S/İHA Sınıflarına Göre Bulunduran Devlet Sayısı	33
TABLO 4 : Sınıflara Göre S/İHA'lar ve Üreticileri.....	33
TABLO 5 : S/İHA Altyapı Tesisleri.	66

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

ŞEKİL 1 : Avusturya'nın Bomba Yüklü Balonlar Kullanarak Venediğe Saldırısı .. 27

TÜRKİYE’NİN SİLAHLI/İNSANSIZ HAVA ARACI POLİTİKASININ ULUSAL GÜVENLİĞE ETKİLERİ

ÖZET

Geçmişte savunma sanayinde var olan dışa bağımlılık neticesinde ambargolara maruz kalan Türkiye, milli bir savunma sanayi teşkil ederek bağımlılığın ulusal güvenlik üzerinde yarattığı menfi etkileri en aza indirmeye çabalamaktadır. Bu çerçevede, milli bir savunma sanayi kurma çabalarının en popüler ve başarılı örneklerinden birini silahlı insansız hava araçları oluşturmaktadır.

Çalışmada, Türkiye’nin silahlı insansız hava aracı politikasının ulusal güvenlik üzerine etkileri akıllı güç kavramsallaştırması çerçevesinde incelenerek yaratılan etkinin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Literatür taraması yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada, izlenilen silahlı insansız hava aracı politikasının hem sert hem de yumuşak güce katkı sağlayarak bir akıllı güç aracı olarak kullanıldığı görülmüştür.

Terörle mücadele ve sınır ötesi operasyonlar bağlamında, asimetrik harp sahalarında personel kaybı olmaksızın ve düşük maliyetli çözümler sunan silahlı insansız hava araçları tarafından devamlı olarak hedef tespiti, keşif ve gözetleme görevlerinin yerine getirilmesi, harp sahasında farkındalığı arttırmaktadır. Bununla birlikte akıllı mühimmatlar sayesinde saldırı kapasitesine sahip olunması, acil ve ani müdahale yeteneğini beraberinde getirmektedir. Böylelikle bir sert güç aracı olarak kullanılan silahlı insansız hava araçları, aynı zamanda elde edilen görüntülerin basına yansıtılması gibi meşruiyet artırıcı yollarla bir yumuşak güç aracı olarak kullanılmaktadır.

Bununla birlikte çalışmada, diğer devletlere gerçekleştirilen silahlı insansız hava aracı sistemi ihracatlarının Türkiye’nin ulusal güvenliği bağlamındaki etkileri üzerinde de ayrıca durulmuştur. Özellikle Azerbaycan, Libya ve Ukrayna gibi sıcak çatışma içerisinde bulunan devletler tarafından Türk üretimi silahlı insansız hava araçların kullanılmasının, Türkiye’nin hem sert gücünü hem de yumuşak gücünü olumlu olarak etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu itibarla, Türk üretimi silahlı insansız hava araçlarının dünya kamuoyunda her geçen gün biraz daha popüler hale gelmesi de Türkiye’nin yumuşak gücü üzerinde olumlu etkiler doğurmaktadır.

Çalışmanın nihayetinde, Türkiye’nin izlediği insansız hava aracı politikasının bir akıllı güç alanı oluşturduğu ve böylelikle de Türkiye’nin ulusal güvenliğinin olumlu olarak etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Silahlı insansız hava aracı, ulusal güvenlik, sert güç, yumuşak güç, akıllı güç.

EFFECTS OF TÜRKİYE’S ARMED/ UNMANNED AERIAL VEHICLES POLICY ON NATIONAL SECURITY

SUMMARY

Türkiye, which was exposed to embargoes as a result of foreign dependency in the defense industry in the past, is trying to get rid of the negative effects of dependency on national security by creating a national defense industry. In this context, one of the most popular and successful examples of efforts to establish a national defense industry is armed unmanned aerial vehicles.

This study aims to reveal the effect created by examining the effects of Türkiye's armed unmanned aerial vehicle policy on national security within the framework of the smart power conceptualization. In the study carried out by the literature review method, it has been seen that the armed unmanned aerial vehicle policy followed is used as a smart power tool by contributing to both hard and soft power.

In the context of counter-terrorism and cross-border operations, continuous target detection, reconnaissance, and surveillance missions by armed unmanned aerial vehicles, which provide low-cost solutions and without loss of personnel in asymmetrical battlefields, increase awareness on the battlefield. In addition, having the attack capacity thanks to smart ammunition brings with it the ability to respond quickly and instantly. Thus, armed unmanned aerial vehicles, which are used as a hard power tool, are also used as a soft power tool in ways that increase legitimacy such as reflecting the images obtained to the press.

In addition, in the study, the effects of exports of armed unmanned aerial vehicle systems to other states in the context of Türkiye's national security are also emphasized. It was concluded that the use of Turkish-made armed unmanned aerial vehicles, especially by states in hot conflict such as Azerbaijan, Libya and Ukraine, positively affects both hard power and soft power of Türkiye. In this respect, the fact that Turkish-made armed unmanned aerial vehicles are becoming more and more popular in the world public opinion has positive effects on Türkiye's soft power.

At the end of the study, it was concluded that the armed unmanned aerial vehicle policy followed by Türkiye created a smart power field and thus Türkiye's national security was positively affected.

Keywords: Armed unmanned aerial vehicles, national security, hard power, soft power, smart power.

1. GİRİŞ

Gelişen teknolojiler devletlerin ulusal güvenliklerini derinden etkilemektedir. Özellikle son yıllarda sayıları hızla artmakta olan SİHA'lar devletlere ulusal güvenliğin sağlanması noktasında uygun maliyetli çözümler sunmaktadır. İnsanlı hava araçlarıyla kıyaslandığında SİHA'lar, sadece uygun maliyetleriyle değil, personelin riske edilmemesi bağlamında da ön plana çıkmakta ve bununla birlikte insan sınırlarının ötesine varan havada kalış süreleriyle devamlı olarak izleme sağlayarak alansal farkındalığı arttırmaktadır.

Türkiye bu teknolojinin önemini kavramış durumdadır. Özellikle en büyük ulusal güvenlik sorunlarından birini teşkil eden terörizm karşısında SİHA kullanımına büyük önem verilmektedir. Bu çerçevede, 1990'lı yıllardan itibaren çeşitli yollardan SİHA temin etme gayretinde olan Türkiye, son 15 yılda gerçekleştirilen kararlı girişimler sayesinde kendi SİHA'sını üretme kapasitesine erişmiştir. Bu girişimlerin temelinde, geçmişte savunma sanayinde başka devletlere karşı geliştirilen bağımlılığın yarattığı zorluklar birinci dereceden rol oynamaktadır. Ulusal güvenlik gibi devletin temel amacı olarak kabul edilen bir hususta kendi kendine yeterli olmamak devletin bekası açısından son derece zararlı sonuçlar doğururken, devletlerin varlık nedenleri olan ulusal varlığın sürdürülmesi hususunu da tehlikeye atmaktadır.

Türkiye devlet ülkesi sınırları içerisinde ve dışarısında ulusal güvenliğe risk teşkil eden asimetrik güçlere karşı başarıyla kullanılan SİHA'lar, dost ve müttefik devletlere de temin edilerek ulusal çıkarların savunulması bağlamında önemli görevler icra etmektedirler. Bu çerçevede tezin amacı, Türkiye'nin izlediği SİHA politikasının bir akıllı güç unsuru olarak ulusal güvenlik üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaktadır.

Özellikle Suriye ve Irak devlet ülkelerinde gerçekleştirilen sınır ötesi harekatlarda son derece etkili olan SİHA'lar Türkiye'nin personel kaybını azaltmaktadır. Öte yandan bu harekatlar SİHA kullanımı konusunda tecrübe edinilmesini sağlayan bir laboratuvar işlevi görmektedirler. Türkiye'nin kendi devlet ülkesinde bulunan terör tehdidine karşı da son derece etkin olarak kullandığı SİHA'lar, devamlı istihbarat, keşif ve gözetleme faaliyetlerinde bulunarak alansal farkındalığın artırılması hususunda önemli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yüksek hassasiyet içeren hedeflerin tespiti ve imhası bağlamında da uygun maliyetli çözümler sunan SİHA'lar, lazer

işaretleme gibi yetenekleri sayesinde diğer hava araçlarına kılavuzluk görevlerini de icra etmektedir. Tüm bunlar neticesinde ulusal güvenliğin sağlanması ve korunması bağlamında Türkiye'nin kullandığı en etkin sert güç araçlarından biri konumuna ulaşmışlardır.

Yukarıda bahsedildiği üzere bir sert güç aracı olarak kullanılan SİHA'lar, aynı zamanda elde ettikleri görüntülerin basına yansıtılması bağlamında da bir yumuşak güç aracı olarak kullanılmaktadır. Öyle ki, Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla giriştiği hareketlerde aleyhte gelişen dezenformasyon faaliyetleriyle mücadele edilmesi ve yumuşak gücün geçer akçesi olan meşruiyetin sağlanması bağlamında SİHA'lar önemli bir görev icra etmektedirler.

Türkiye aynı zamanda ulusal çıkarları bağlamında, dost ve müttefik olarak gördüğü devletlere SİHA temin etmektedir. Bu süreç sonucunda Libya, Karabağ ve Ukrayna gibi atışama alanlarında Türk retimi SİHA'lar büyük başarılar elde etmektedirler. Elde edilen başarılar Türkiye'nin bu bölgelerdeki ulusal çıkarlarının ve güvenliğinin savunulması bağlamında sert güç üzerinde olumlu sonuçlar doğururken, SİHA temin edilen devletlerle olan ilişkilerin de güçlendirilmesini sağlamaktadır.

Türk retimi SİHA'ların çatışma alanlarında gösterdiği başarılar yabancı basın ve dolayısıyla kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Yabancı basının yoğun ilgisi Türkiye'nin teknoloji alanındaki prestijini arttırarak yumuşak güce müspet anlamda bir katkı sağlamaktadır.

Böylelikle, Türkiye'nin izlemiş olduğu SİHA politikasının bir akıllı güç alanı teşkil ederek, ulusal güvenlik üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim, sert ve yumuşak gücün bir nevi çeşitli oranlarda birleşimi olarak kabul edilebilecek olan akıllı güç sayesinde Türkiye, yukarıda da belirtildiği üzere ulusal güvenlik bağlamında önemli kazanımlar elde etmektedir.

Bununla birlikte, SİHA alışmaları genel itibariyle mühendislik ve askeri bilimler alanlarında yer alırken, uluslararası ilişkiler alanında çalışmalar son derece kısıtlı durumdadır. Çalışmamızla birlikte, literatürde yer alan bu boşluğun kapatılması için de çabalanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle uluslararası ilişkilerin realist teorisi ve ulusal güvenlik üzerine düşünceleri incelenecektir. Ardından Nye'nin akıllı güç

kavramsallaştırmasına değinilerek teorik bir altyapı oluşturulacak ve çalışmanın geri kalan kısımlarının daha iyi anlaşılması için gereken teorik bilgi verilecektir.

İkinci bölümdeyse, SİHA'lar genel hatlarıyla incelenecektir. SİHA'ların tarihsel gelişimi, günümüzdeki rolleri ve çeşitleri gibi konuların işleneceği bölümde SİHA'ların ulusal güvenlikle olan bağlantıları ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Son olarak Türkiye'nin SİHA politikasının ulusal güvenlik üzerinde etkileri irdelenecektir. Son bölüme, Türkiye'nin savunma ve havacılık sanayi tarihçesi sunularak başlanırken, sürecin ulusal güvenlik algılamalarıyla ne kadar yakın bir ilişki içerisinde olduğu aktarılacaktır. Ardından Türkiye'nin SİHA üretimi, üretilen modeller, ihraç edilen devletler gibi hususlara değinilerek Türkiye'nin SİHA kullanımını analiz eden kısma geçilecektir. Son olaraksa, Türkiye'nin SİHA temininde bulunduğu devletler ve bunların SİHA kullanımı incelenerek akıllı güç ve ulusal güvenlik üzerine ne gibi etkilerde bulunduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bu çerçevede, tezin temel amacı olan SİHA'ların bir akıllı güç unsuru olarak ulusal güvenliğe olan etkilerinin ortaya çıkarılması tüm bölümlerin odak noktası olarak ele alınacaktır. Çalışmada literatür taramasının yanı sıra yerli ve yabancı basın yapılan analizi güçlendirmek için incelenmiştir.

2. REALİZM VE ULUSAL GÜVENLİK

Uluslararası ilişkiler alanında en fazla benimsenen ve en eski teorilerden biri olan realizm, “realpolitik” ve “güç siyaseti” gibi birkaç farklı isimle anılmaktadır (Donnelly, 2013, s. 53). Üzerinde kesin olarak anlaşılan bir tanım bulunmasa da belli başlı birkaç tema, realizmi diğer uluslararası ilişkiler teorilerinden ayıştırmaktadır. Realizmde, insanın egoist ve çıkarıcı olduğundan hareketle insan doğasına yönelik kötümser bir yaklaşım söz konusudur. Buradan yola çıkan realistlere göre devletlerin de temelde insanlardan oluşan bir yapı olmasından dolayı devletlerden de başka bir şey beklememek gerekmektedir. Anlaşılabacağı üzere devletlerin, tıpkı kendisini oluşturan insanlar gibi bencil ve çıkarıcı olarak hareket etmesi son derece doğal olarak kabul edilmektedir (Aydın, 2004, s. 28).

Güce yapılan yoğun vurgu ayırt edici temalardan bir diğerini teşkil etmektedir. Uluslararası ilişkilerin güç etrafında kurulu olduğunu iddia eden realistler, savaşları güç elde etmenin veyahut halihazırda var olan gücün kullanılacağı bir alan olarak nitelendirmektedirler. Tüm bunlar neticesinde uluslararası ilişkiler, realist düşünürler tarafından çıkar ve güç alanı olarak kabul edilmektedir (Donnelly, 2013, s. 9; Aydın, 2004, s. 38).

Uluslararası ilişkiler alanının, tamamen güç ve çıkar üzerine kurulu olduğunu kabul ettikleri için realistler, uluslararası politikayı güç siyaseti olarak tanımlamaktadırlar (Heywood, 2013, s. 86). Nitekim, gücün elde edilmesi, amaçlanması ve kullanılması birincil uğraş konumunda olduğundan, uluslararası politika her şeyden önce güç siyaseti olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 2004, s. 40).

1.Dünya Savaşının ardından idealist düzenlemelerin istenilen neticeyi vermemesi sonucunda realizm, adeta idealizme bir aksülamel olarak doğmuş ve 1980’li yıllara kadar alanda baskın bir teori hatta paradigma durumuna gelmiştir (Aydın, 2004, s. 34).

Ancak realizm, kökleri çok daha eskiye dayanan ve uzun bir düşünce geçmişine sahiptir. Nitekim hem doğu hem de batı medeniyetlerinde birtakım düşünürler realizmin tarihsel arka planının oluşturulmasında etkili olmuşlardır. Yaklaşık 2000 yıl önce Çin’de Sun Tzu isimli bir komutan ve felsefecinin, Savaş Sanatı adlı klasik eserinde, hayatta kalma ve güç gibi kavramlara değinerek realizmin düşünsel temellerini attığı düşünülmektedir (Keyik ve Erol, 2019, s. 15).

Batıdaysa yaklaşık olarak Sun Tzu ile aynı zamanlarda Thucydides isimli Atinalı bir general, Atina ve Sparta arasında yaşanan Peloponez Savaşlarını realist bir bakış açısıyla inceleyerek bugünümüz realistleri için bir referans kaynağı haline gelmiştir (Heywood, 2013, s. 87). Thucydides eserinde, Melos’a gönderilen Atinalı temsilcilerin güç ve kişisel çıkar haricinde diğer tüm konuları uluslararası politika alanından dışladığından bahisle, savaşa dair realist bir bakış açısı sunmaktadır (Donnelly, 2013, s. 55). Thucydides, Peloponez Savaşları adlı eserinde, savaşın nedenini Atina ve Sparta arasındaki güç dengesinin bozulmasında kaynaklanan güvenlik kaygısı olarak saptamıştır (Keyik ve Erol, 2019, s. 15).

Atina ve Sparta arasındaki anlaşmanın Sparta tarafından bozulmasına rağmen bu durumun nedenini, Atina’nın güçlenmesinin Sparta’da yarattığı güvensizlik olduğunu kabul ederek, kendisi bir Atina generali olmasına rağmen saldırgan taraf olan Sparta’yı

meşru gören bir anlayışa sahip olmuştur (Arı, 2013a, ss. 144-145). Uluslararası ilişkiler yazınında sıklıkla atıf yapılan yazarı, Heywood’a göre (2013) uluslararası ilişkiler alanındaki ilk teorinin mucidi olarak kabul etmek mümkündür.

Tüm bunlarla birlikte, Makyavel ve Hobbes gibi düşünürler de realizmin felsefi arka planının oluşmasında katkıda bulunmuşlardır. İtalyan bir politikacı ve yazar olan Makyavel, şöhretini Prens adlı eserinden almıştır. Eserinde gücün nasıl kullanılacağı, korunacağı ve sürdürüleceğine dair birtakım öğütler veren yazar, güç siyasetinin realist bir analizini yapmıştır (Keyik ve Erol, 2019, s. 16; Heywood, 2013, s. 87). Güce başlı başına büyük bir hayranlık duyan yazar, etik ilkeler ve ahlaki unsurlar göz ardı edilerek gücün mutlaka kazanılması gereken bir olgu olduğu görüşünü savunmuş ve bu tavrından dolayı daha sonraları “Makyavelist” sıfatı kurnaz ve hilekâr anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Arı, 2013a, ss. 145-147; Heywood, 2013, s. 87). Ancak bu sıfatın gerçekten haklı bir yakıştırma olduğu konusunda bazı eleştiriler bulunmaktadır. Yazar ahlakı, bireysel ahlak ve yöneticinin ulusal güvenliği ve devlet çıkarını korumasına ilişkin ahlak olarak ikiye ayırarak ikinci ahlak türünün daha üstün tutulması gerektiğini belirtmiştir. Devletin hayatta kalma ve varlığını sürdürme amacı diğer amaçlara göre önde gelmesi gerektiğini savunmuştur (Arı, 2013a, ss. 145-147).

Makyavel, Carr tarafından ilk önemli siyasi realist olarak görülürken Carr’a göre Makyavel’in eserlerinden çıkarılabilecek üç önemli ilke siyasi realizmin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu ilkelerden ilki, tarihin ütopyacıların inandığının aksine hayal ve duygularla yönlendirilebilen bir şey olmaktan ziyade zihinsel çaba sayesinde analiz edilebilecek bir neden-sonuç dizisi olduğudur. İkinci ilke, teorinin pratiği değil de pratiğin teoriyi yaratması gerektiğidir. Son ilkeyse, siyasetin etiğin bir fonksiyonu olmasından ziyade etiğin siyasetin bir fonksiyonu olmasıdır (Carr, 2020, ss. 111-112).

Hobbes, siyaset alanında ilk genel teori olarak kabul edilen eseri Leviathan’da insanın kendi varlığını sürdürme ve hayatta kalma güdüsünün diğer tüm eylemlerinden daha üstün olduğunu ve diğer eylemler üzerinde belirleyici olduğunu savunmaktadır. Hobbes’a göre, insanlar sahip oldukları bu güdülerden dolayı zaruri olarak birbirlerine düşman olmakta ve sonuç olarak bu durum, herkesin herkesle savaş halinde olduğu “bellum homini lupus” durumuna yol açmaktadır. İnsan insanın kurdudur “homo homini lupus” sözüyle de akıllarda yer eden bu çatışma durumu yazar tarafından doğa durumu olarak nitelendirilmiştir (Arı, 2013a).

Doğa durumu, Hobbes tarafından üç madde halinde özetlenmiştir; insanlar eşittir, anarşinin hakim olduğu bir ortamda birbirleriyle etkileşim halindedirler ve insanlar rekabet, çekingenlik ve şan tarafından yönlendirilmektedirler. Hobbes’a göre, tüm bu koşulların bir arada bulunması, herkesin herkesle savaş halinde olduğu bir durumunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Donnelly, 2013, s. 56). İnsanların doğa durumunda kendi ellerinde bulunan güce başvurma yetkisini, bir sözleşme vasıtasıyla egemen bir kuvvete teslim ederek doğa durumundan kurtulabileceğini belirtilmiştir. Ancak bu husus sadece iç politika açısından geçerli vaziyettir. Uluslararası politikada egemen olan tek bir varlık bulunmadığı için doğa durumu yani anarşi devam etmektedir. Anlaşılacağı üzere yazar, insan doğasının bencilliğinden yola çıkarak uluslararası sistemin anarşik olduğu sonucuna ulaşmıştır (Keyik ve Erol, 2019, s. 16; Arı, 2013a, ss. 147-151).

Hobbes, insan doğasından yola çıkarak, savaşın insan doğasına içkin ve bitmesinin mümkün olmadığı düşüncesini savunmaktadır. Uluslararası sistemde egemen bir gücün yokluğunda, kendi kendine yeterliliğin esas olduğu bir dünyada söz konusu olacağından, devletlerin kendilerini koruma dışında bir alternatifte sahip olmadığı savunulmaktadır (Baylis, 2008, s. 70-71).

2.1. Klasik Realizm ve Ulusal Güvenlik

Realizmin bilimsel bir teori haline gelmesi Carr ve Morgenthau’nun çalışmaları sayesinde gerçekleşmiştir. Özellikle 1940’lı yıllardan itibaren realizm, uluslararası ilişkiler çalışmalarına ciddi bir damga vurmuştur.

Carr, 20 Yıl Krizi 1919-1939 adlı eserinde, idealizme karşı büyük eleştirilerde bulunmuştur. Kendisini üne kavuşturan eseriyle aslında klasik realizmin temellerini atmış ve 1930’lara kadar normatif ve betimleyici özellikler taşıyan uluslararası ilişkiler metodolojisine açıklayıcı ve ampirik bir yaklaşım kazandırmıştır (Arı, 2013a, ss. 151-153; Aydın, 2004, s. 36). Eser, iki savaş arası döneme ışık tuttuğu kadar, realizm ve Carr tarafından ütopyacılık olarak adlandırılan idealizm arasında, uluslararası ilişkiler alanındaki ilk büyük tartışmanın başlaması bağlamında da son derece mühim kabul edilmektedir (Erdoğan, 2020).

Carr eserinde, idealizm ve realizmi bazı yönlerden karşılaştırmıştır. Öncelikle idealizmi, hayalperest ve dileklere önem veren bir düşünce tarzı olarak tanımlamış,

realizmi ise bunun aksine var olan gerçekliği olduğu gibi kabul edip ona uyum sağlayan bir düşünce biçimi olarak kabul etmiştir. Bu noktadan hareketle, idealistlerin irade sayesinde var olan gerçekliğin yerine ütöist projelerin geçebileceğine inandıklarını belirtmiştir. Realistlerin ise önceden var olanları değıştirme gücüne sahip olmadığını ve onunla birlikte yaşanabileceğini savunduklarını ifade etmiştir (Carr, 2020, s. 61). Bir diğer deyişle, realistler dünyayı gördükleri gibi açıklamayı amaçlamaktadırlar (Baylis, 2008, s. 73). Nitekim Carr, idealistleri arzular ve gerçekleri birbirine karıştırmakla suçlamış ve bilimin aslında olguların gerçekte nasıl olduğunu anlamaya çalışmasının daha doğru olacağını savunmuştur (Aydın, 2004, s. 36).

Carr, 1.Dünya Savaşının ardından kurulan düzenin yıkılmasının nedenini idealist ilkelerin ahmakça uygulanması ya da insanların kötü niyetle uygulamak istememesine değil de ilkelerin uygulanamaz ve yanlış olmasına bağlamıştır. Böylelikle 19.yy'da üretilen ütöist çözümlerin, 1.Dünya Savaşı sonrasında düzenleyici ilkeler olarak kullanılmasına karşı çıkmıştır (Erdoğan, 2020). Carr'ın ardından gelen diğer realistler de Paris Barış Konferansında izlenen Wilson İlkeleri'ni ütöist olmakla itham etmeye devam etmişlerdir.

İdealistler, 1.Dünya Savaşının patlak vermesini yükselen militarizm ve imparatorlukların eski düzen merakına bağlayarak demokrasi, self determinasyon ve uluslararası örgütler gibi birtakım araçlarla savaşların önlenebileceğini savunmuşlardır. Carr bu noktada idealistlerin aksine, güç siyasetinin savaşın nedeni değil de savaşı önleyebilmenin bir yolu olduğu üzerinde durmuştur (Donnelly, 2013, s. 91).

İdealizm ve realizmin farklılık arz eden yönlerinden bir diğeriye, teori-pratik ilişkilerine bakış açılarıdır. İdealistler, yarattıkları siyaset teorisini, siyasi pratiğin uyması gereken bir norm olarak savunurken, realistler tarafından siyaset teorisi, yalnızca siyasi pratiğin bir kodlama biçimi olarak kabul edilmektedir (Carr, 2020,s. 63). Esasen savaşların önlenmesi hususu bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. İdealistler kendi siyaset teorilerini bir norm olarak kabul ederek, 1.Dünya Savaşının ardından siyasi pratiğin üzerinde bir tahakküm kurmaya çabalamışlar ve başarısız olmuşlardır. Realistler ise teoriyi, pratiğin bir yansıması olarak gördükleri için güç siyasetini eleştirmek yerine onunla birlikte çalışmayı öğrenmişlerdir.

İki düşünce okulu arasındaki en temel düşünce ayrılıklarından bir diğeryse etik konuları üzerine gelişmiştir. İdealistler, etik ilkelerin siyasetten bağımsız olduğunu savunarak, etiğin siyasetin üzerinde konumlandığını kabul etmektedirler. Realistler ise var olan olgular haricinde hiçbir değer ve etik ilkeyi kabul etmemektedirler (Carr, 2020, ss. 91-92). Bir diğer deyişle realistler açısından, siyaset etiğin bir fonksiyonu olmaktan ziyade etik politikanın bir fonksiyonu durumundadır (Arı, 2013a, s. 151).

Bununla birlikte Carr, idealistlerin ileri sürdüğü çıkarların uyumu tezine de şiddetle karşı çıkarak bu durumun aslında bir *Anglosakson kurnazlığı* olduğu yönünde eleştirilerde bulunmuştur. Bu itibarla, çıkarların uyumu tezi, ayrıcalıklı grupların kendi çıkarlarını korumak ve meşru göstermek için gayet başarılı bir şekilde kullandıkları ahlaki bir aygıt olarak eleştirilmiştir (Carr, 2020, s. 126).

Uluslararası ilişkilerin müstakil bir bilim dalı haline gelmesinde Morgenthau'nun çalışmaları çok önemli bir yer tutarken, yazar pek çok düşünür tarafından realist okulun en önemli temsilcisi ve dahası kurucusu olarak kabul edilmektedir (Arı, 2013a, ss. 153-154). Yazar, uluslararası ilişkiler alanında o denli büyük bir etki yaratmıştır ki *uluslararası ilişkilerin papası* olarak anılmaya devam edilmektedir (Heywood, 2013, 90). Morgenthau'nun ardından, realizm başka yazarlar tarafından yeni baştan teorize edilmiş ve çeşitli realizm türleri ortaya çıkmıştır. Bu sebeple burada, Morgenthau özelinde değinilen realizm, klasik realizm olarak adlandırılmaktadır.

Tıpkı Carr gibi idealistleri eleştiren Morgenthau, idealizm ve realizm arasındaki bazı farklılıklara vurgu yapmaktadır. İdealistler, evrensel olarak geçerli olduğunu savundukları moral ve rasyonel bir düzenin, arzulanan her yerde ve her zaman gerçekleştirilmesinin mümkün olduğunu iddia etmektedirler. Kurulacak olan bir düzenin bu standartlara erişememesi durumunda, sorunun standartlarda değil de bilgi ve anlayışın yetersiz olmasında, ahlaki çürümüşlükte ve artık demode hale gelen toplumsal kurallarda bulunduğu savunulmaktadır (Morgenthau, 1970, s. 1-2).

Realistler tarafından ise dünya kusurlu ve eksik olarak kabul edilmektedir. Dünya, temeli insan doğasında bulunabilecek birtakım güçler tarafından şekillendirilmektedir. Bu durumun mevcudiyetinde, dünyayı geliştirmek ve değiştirmek için insan doğasında bulunan güçlere karşı değil aksine bu güçlerle birlikte çalışmanın zaruri olduğu kabul edilmektedir. İnsan doğasında bulunan güçler ile birlikte çalışılan bir dünyada, ister

istememez çatışan çıkarlar ön plana çıkacak ve moral ilkeler hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir (Morgenthau, 1970, s. 2).

Realistler, idealistlerin aksine soyut ilkelerden ziyade tarihsel örneklere önem vermekte ve mutlak iyiden çok ehven-i şer olanı hedeflemektedirler (Morgenthau, 1970, s. 2). Dünyanın tarihsel olarak şiddete eğilimli olduğu için gelecekte de şiddete olan eğilimin devam edeceği muhtemel olarak görülmektedirler. Bu noktadan hareket eden realistler, geçmişten çıkarılan en büyük dersin, güvenliği sağlamanın en iyi yolunun güç için çabalamak olduğunu savunmaktadırlar (Baylis, 2008, s. 73).

Morgenthau, realizmin 6 temel ilkesini ortaya koymuştur. Bu ilkelerden ilki siyasetin, temeli insanın doğasında bulunan nesnel yasalar tarafından yönlendirildiği üzerinedir (Morgenthau, 1970, ss. 2-3). Realistlere göre insan doğası son derece bencildir ve insan bu bencilliği yok etme yeteneğine sahip değildir. İnsan, doğası gereği çevresine egemen olma arzusundadır ve bunun için güç sahibi olmayı istemektedir. Ancak bu durumun değiştirilmesi mümkün görülmemektedir (Aydın, 2004, s. 38). Bu çerçevede, realizmin insan doğasına yaptığı yoğun vurgu daha sonraları ortaya çıkan neorealist düşünceler karşısında *biyolojik realizm* olarak nitelendirilmesine yol açmıştır (Heywood, 2013, s. 31).

İkinci ilkedeyse, uluslararası ilişkilerin en önemli teriminin *güç terimiyle karakterize olan çıkar* kavramı olduğu ifade edilmektedir. Uluslararası ilişkileri anlamaya çalışan akıl ve anlaşılması gereken olgular arasındaki köprüyü bu kavram kurmakta ve uluslararası ilişkileri, iktisattan, ahlaktan ve dinden ayrı ve müstakil olarak anlayabilmemizi sağlamaktadır. Realizme göre devlet adamları güç olarak tanımlanan çıkar terimine uygun olarak hareket etmektedirler. Böylece devlet adamlarının geçmişte, bugün ve gelecekte hangi yönde davranışlarda bulunacağını tahmin etmek mümkün hale gelmektedir (Morgenthau, 1970, ss. 4-5). Devletlerin izlediği politikalar üzerine araştırmalar yapan iktisatçılar, uygulanan politikaların toplumsal refahı hangi yönde etkilediğini incelerken realistler ise, uygulanan politikaların güç olarak tanımlanan çıkar üzerinde ne gibi etkilerde bulunduğunu analiz etmektedirler (Arı, 2013a, s. 156).

Morgenthau'nun üzerinde durduğu üçüncü ilke ise, güç olarak tanımlanan çıkar kavramının hiçbir zaman değişmeyen ve sabit bir anlamı olan bir ilke olarak kabul edilmemesi gerektiği üzerinedir. Gücün içeriği ve kullanım şekli siyasal ve kültürel

unsurlar tarafından belirlenmekte ve insanların birbirleri üzerinde tahakküm kurmasını ve bunun devamını sağlamaya yönelik olan yapılan her şeyi kapsamaktadır. Yani fiziki olarak şiddet uygulanmasından, insanın aklını ve düşüncesini kontrol etmeye yönelik hareketlere kadar her şeyi kapsamaktadır. (Morgenthau, 1970, ss. 9-10). Bununla birlikte, gücün doğası ve varoluş şekli, zaman ve mekâna göre değişse de çıkar her zaman varlığını sürdürmektedir (Heywood, 2013, s. 89).

Realizm, siyasal eylemin moral öneminin farkında olmakla birlikte başarılı bir politikanın gerektirdikleriyle moral ilkeler arasında yok edilmesi güç olan bir çatışmanın var olduğunu idrakindedir. Evrensel moral ilkelerin devletlerin eylemlerine uyarlanması sakıncalı bir durum olduğunu kabul edilerek, devletlerin güvenliklerinden sorumlu olduğu insanlar adına böyle bir harekette bulunma hakkına sahip olmadıkları belirtilmektedir. Nihayetinde devletler, kendi varlıklarını, ulusal varlığın sürdürülmesi gibi moral bir ilkeye borçludurlar. Bu durumda ihtiyatlı ve tedbirli olmayı ikinci plana atacak bir siyasi ahlakilikten uzak durulmalı ve ahlaki görünen eylemlerin siyasi sonuçlarının hesap edilmesinin bir zorunluluk olduğunu unutulmaması gerekmektedir (Morgenthau, 1970, ss. 11-12).

Devletler evrensel moral ilkeleri dış politikalarında kendilerine kılavuz olarak görmemeli, ancak ahlaki önemleri hususunu da bir kenara bırakmamalıdır. Neticede dış politikanın güç olarak tanımlanan çıkarlar güdülerek tasarlanması ve son aşamada yapılanların aslında vatandaşlarının iyiliği için yapıldığı gibi ulvi bir yaklaşım, ulusal temelli bir ahlak olgusuna karşı çıkılmadığını, aslında sadece herkes için geçerli olduğu iddia edilen evrensel moral ilkelere karşı çıkıldığını göstermesi açısından son derece önemlidir (Heywood, 2013, ss. 89-90).

Beşinci ilke, bir devletin ahlaki olarak hareket edip etmediğinin ölçülmesinde evrensel moral ilkelerinin esas alınmasına karşı çıkılması gerektiği üzerinedir. Nitekim tüm devletler kendi hareketlerini dünyanın moral amaçlarıyla bir ahenk içerisinde olduğunu iddia etme eğilimdedirler. Bu durumda, ulusların kendilerini adeta bir tanrı rolüne bürüyerek hareket etmesi söz konusu olmakta ve nihayetinde süreç aşırılıklara yol açmaktadır. Güç olarak tanımlanan çıkar çerçevesinde hareket edildiği durumlardaysa ayakları daha fazla yere basan ve aşırılıktan uzak bir politika izlenmesi ancak mümkün olmaktadır. Aynı zamanda devletler, güç odaklı düşünerek diğer devletleri de kendi yerine koyarak bir empati yeteneği kazanabilmektedirler. Böylece

diğerinin çıkarlarına saygıyı esas alan bir anlayışın geliştirilmesi söz konusu olabilmektedir (Morgenthau, 1970, s. 13).

Son ilke ise, tıpkı diğer bilim alanlarının, kendilerini müstakil gördüğü gibi, uluslararası ilişkiler alanının da bağımsız olarak görülmesi gerekliliği üzerindedir. Hukukçular herhangi bir eylemi, yasal olup olmadığı üzerinden analiz ederlerken, realistlerin de eylemin ulusal gücü hangi yönde etkileyeceğinin üzerinde durması gerekmektedir (Morgenthau, 1970, s. 14).

Realizmin insan doğasına yaklaşımı, çoğulcu bir bakış açısı geliştirmeyi bir kenara bırakmamaktadır. İnsanların sadece güç peşinde koşan politik bir insan ya da dini işlerle ilgilenen uhrevi bir insan olarak kategorize edilmesi son derece hatalı bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Realizm, aynı insanın hem güç peşinde koşan politik biri hem de dindar biri olabileceği gerçeğini göz ardı etmeyerek, insanın aynı anda ikisi de olabileceğini doğal karşılamaktadır. Ancak realistler, analiz aşamasına gelindiğinde, insanın hangi rolü analiz edilecekse sadece o role odaklanmanın ve diğer rollerin aslında yokmuş gibi hareket etmenin bir zorunluluk olduğunun idrakindedir (Morgenthau, 1970, s. 17).

Realistler açısından uluslararası ilişkilerin en önemli aktörü devletlerdir (Heywood, 2013, s. 89). Realistlerin bu yaklaşımı kendilerine devlet merkezli uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde yer bulmalarına yol açmıştır. Devlet, Arı (2013b) tarafından *“sınırları belirlenmiş bir toprak parçasında yaşayan ve devlete sadakat duygusuyla bağlı bir halka, egemen bir hükümete ve diğer devletler tarafından tanınmış ve meşru sayılan bir hükümete sahip siyasal topluluk”* olarak tanımlanmaktadır.

Realistlere göre her yerde aynı işlevleri yerine getiren devletlerin birtakım ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu ortak özelliklerden ilki, devletlerin bütüncül ve atomistik bir yapı olarak kabul edilmesidir. İç politikada çeşitli ayrımların olması gayet tabii olmakla birlikte nihayetinde dış politika olarak yalnızca tek bir politika izlenmektedir. Yerleşik çıkar grupları ve bürokratik yapılar, sadece ulusal çıkarların devlet tarafından kontrol edilmesini gerektirmeyecek durumlarda izlenilen politikaya karşı bir hareket serbestisine sahiptir. Devletlerin bir diğer ortak özelliği ise, devletlerin rasyonel birer aktör olmalarıdır. Nihayetinde en optimal olan dış politika kararı alınmasa dahi hedeflenen amaç bağlamında en optimal olduğu düşünülen seçim yapılmaktadır. Son özellik ise devletlerin en önemli sorumluluk alanının güvenlik

olduğu üzerinedir (Aydın, 2004, ss. 40-41). Nitekim realistlere göre güvenlik en önemli öncelik olup yüksek politika (high politics) olarak nitelendirilmiştir. Ekonomi, ticaret, sağlık vb. alanlar ise daha az öncelikli görülerek alçak politika (low politics) alanları olarak tanımlanmaktadır (Arı, 2013a, ss. 140-141).

Güvenliğin tanımı üzerinde birtakım anlaşmazlıkların bulunmasına rağmen genel olarak *“temel değerlere (hem bireyler hem de gruplar için) yönelik tehditlerden özgür olunması”* olarak tanımlanabilmektedir (Baylis, 2008, s. 73).

Hobbes’un toplumsal sözleşme yaklaşımında, kişiler kendi özgürlüklerinin bir kısmından güvenliklerinin sağlanması için devlet adına vazgeçmektedirler. Bu mantıktan hareketle, devletlerin varlık nedeni, vatandaşlarının güvenliklerinin sağlanması olarak kabul edilmektedir (Yalçın, 2017, s. 18). Ancak devletlerin, vatandaşlarının güvenliklerini sağlayabilmek için öncelikle kendi güvenliklerini sağlamaları gerekmektedir. Devletlerin kendilerinin güvende olmadıkları bir durumda vatandaşların hak ve özgürlüklerinin de sağlanamayacağı düşüncesinden hareket eden realist düşünürler, devletlerin güvenliğini öncelikli olarak kabul etmektedirler (Kanat ve Aktel, 2019, s. 91). Bu çerçevede realistlerin, devletin güvenliğini, ulusun ve bireyin güvenliğiyle eş tuttuklarını söylemek mümkündür (Darıcı, 2017, s. 13).

Uluslararası ilişkiler alanında yukarıda açıklandığı üzere klasik güvenlik anlayışı, devlet merkezli ve realist paradigma etrafında şekillenmiştir. Klasik güvenlik anlayışında öncelikli olarak devletin güvenliğinin sağlanması gerektiği yönündeki düşüncenin neticesinde ulusal güvenlik kavramı gelişmeye başlamıştır (Kanat ve Aktel, 2019, s. 91). Ulusal güvenliğin akademik bir kavram olarak ortaya çıkması ise 2. Dünya Savaşı’nın ardından ABD Başkanı Truman tarafından 1947 tarihli Ulusal Güvenlik Yasası’nın imzalanmasına dayanmaktadır. Böylelikle kavram, resmi olarak ABD dış politikasının temel taşlarından biri haline gelmiştir (Baharçiçek ve İnan, 2013, s. 109).

Devletlerin asli ve öncelikli görevinin ulusal güvenliğin sağlanması olduğu için bunu başka devletlerden bağımsız ve kendi milli imkanlarıyla yapmaları son derece kritik öneme sahiptir. Devletlerin bunu sağlayabilmeleri için öncelikle ulusal güvenlik sorunlarını kendi iç meseleleri olarak görmeleri ve dış güçlere bel bağlamadan, bu görevi layıkıyla yerine getirmelerinin zaruri olduğu kabul edilmektedir (Kanat ve Aktel, 2019). Nihayetinde iç politikadaki gibi egemen bir otoritenin bulunmadığı

uluslararası alan tamamen kendi kendine yeterliliğe dayanmakta ve devletlerin kendi kendilerini korumaktan başka bir olanağı bulunmamaktadır (Baylis, 2008, s. 71).

Tüm devletlerin aynı şekilde hareket ederek çıkar peşinde koşması ise yukarıda açıklandığı gibi diğerler devletlere güvenilmemesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Aydın, 2004, s. 42). Tüm devletlerin aynı şekilde güç için hareket ettiği bir dünyada, devletlerden birinin güç politikalarını uygulamamasının kendisi açısından bir felaket niteliğinde olacağı iddia edilmektedir. Realistlere göre, güç tutkusu dünya üzerinden tamamı ile silinmedikçe güç politikasından vazgeçmek, güvenlikten ve hayatta kalmaktan vazgeçmek anlamına gelmektedir (Morgenthau, 1970, s. 38).

Realizm esasen karşı tarafın tamamen ortadan kaldırılmasına kadar uzanabilen katı bir güvenlik anlayışına sahiptir. Devletler sadece güçlerini korumak için değil aynı zamanda var olan güçlerini arttırmak için de hareket edeceğinden, tıpkı kendisi gibi davranan bir diğer devletle çatışması son derece muhtemeldir. Bu çatışma sonucunda, taraflardan birinin varlığının sona ermesi söz konusu olsa dahi devletlerin bunu göze alması muhtemeldir. Esasen sıfır toplamı bir oyun olarak görülen bu durumda, bir tarafın kaybı diğerinin kazancı anlamına gelmektedir. Bu tip bir oyunda kaybeden olmamak için gücün arttırılması, realist güvenlik anlayışı için bir temel teşkil etmektedir (Dedeoğlu, 2014, s. 72).

Güç olarak tanımlanan çıkarların peşinde koşan devletlerin ilk önceliği hayatta kalmak olacaktır. Bunu temin etmek için ise askeri ve stratejik bağlamda, diğer devletler aleyhinde avantajlar elde ederek güvenliğin sağlanması gerekmektedir (Heywood, 2013, s. 89).

Ulusal güvenlik, genel itibarıyla askeri bir temelde tanımlanma eğilimindedir. Odaklanılan unsur ise devletlerin kendisine karşı yönelen tehditleri bertaraf etmek için kullanacakları askeri imkân ve kabiliyetlerdir (Baylis, 2008, s. 73). Devletler için en öncelikli konunun hayatta kalma yani güvenlik olduğu bir dünyada ister istemez askeri güç konusu ön plana çıkmaktadır. Güç ise temel olarak, *“A devletinin B devleti üzerinde uyguladığı ve normal şartlarda yapmak istemeyeceği bir şeyi yapmasını sağlamaya dönük etki”* olarak tanımlanmaktadır (Arı, 2013b, ss. 137- 146).

Morgenthau’ya göre ulusal gücün çeşitli öğeleri bulunmaktadır. Ulusal gücün ilk ögesi olan coğrafya, ulusal güce etki eden en stabil unsur konumundadır. Geçmişe göre etkisi azalsa da hala dış politika kararlarında dikkate alınması gereken bir unsur

durumundadır. Doğal kaynaklar ise ikinci unsuru oluşturmaktadır. Yiyecek ve ham madde gibi doğal kaynaklar devletlerin ulusal gücünde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle iâşe sıkıntısının yaşandığı durumlarda aktif bir dış politika izlenmesi zorlaşırken, ham madde kaynaklarının yeterli olup olmaması da savaşkan bir güce sahip olabilme açısından kritiktir. Dördüncü öge olan endüstriyel kapasite ise modern savaş ve haberleşme teknolojisi nedeniyle ulusal gücün önemli bir unsuru durumundadır (Morgenthau, 1970, ss. 141-151).

Ulusal gücün beşinci unsuru ise askeri hazırlık derecesidir. Kendi içerisinde çeşitli ögelere ayrılan askeri hazırlık derecesinin ilk ögesi teknolojidir. Özellikle savaş teknolojisinde meydana gelen gelişmelere uyum sağlayabilmek devletlerin ulusal güçlerini büyük oranda arttırmaktadır. Askeri hazırlık derecesinin ikinci ögesi, liderlik olarak karşımıza çıkarken üçüncü öge ise silahlı kuvvetlerin nitelik ve niceliği olarak kabul edilmektedir (Morgenthau, 1970, ss. 152-156).

Nüfus, ulusal gücün altıncı unsurunu oluşturmaktadır. Ulusal gücün niteliksel unsurlarından biri olan nüfusun, azlığı veya çokluğunun göz önüne alınarak, ulusal güç üzerine olan etkisinin analiz edilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Nasıl ki devasa bir nüfusa sahip olan Hindistan, bu nüfusun iâşesini sağlamakta zorluk çektiği için nüfusun fazla olması ulusal güce negatif bir etkide bulunuyorsa, nüfusun az olması da modern savaşın gerektirdiği endüstrinin teşkil edilmesi ve büyük bir ordunun kurulması anlamında ulusal güç üzerinde olumsuz birtakım etkilere sahiptir (Morgenthau,1970, ss. 157-160).

Ulusal gücün niteliksel özellikler taşıyan bazı unsurları da bulunmaktadır. Ulusal karakter, ulusal moral, hükümetin niteliği ve diplomasinin niteliği bu niteliksel unsurların başında gelmektedir. Ulusal karakter, devletlerin ulusal güçlerini etkileyerek başka bir devletin izleyemeyeceği bir dış politika izlemesini sağlayabilmektedir. Örneğin, Rusların inatçılığına karşın İngilizlerin sağduyusu her iki devletin ulusal güçleri hesaplanırken dikkate alınması gereken önemli bir unsur durumundadır. Ulusal moral ise, bir ulusun kendi devletlerinin izlediği dış politikayı destekleme derecesi olarak ifade edilebilirken ulusal güç üzerinde önemli etkilere sahiptir (Morgenthau, 1970, ss. 170-173). Bu çerçevede, Milli Mücadele döneminde Atatürk önderliğindeki Kurtuluş Savaşı'nın verilebilmesinin en önemli sebeplerinden biri de Türk milletinin Atatürk'ün izlediği politikaları destekleyip, moral olarak çökmemesi, ulusal moralin ne kadar önemli olduğunu gösterir niteliktedir.

Yukarıda sayılan diğer güç unsurlarını toparlayıp bir araya getiren, potansiyel güç olmaktan çıkarıp canlandıran unsur, *ulusal gücün beyni* olarak da tanımlanabilen diplomasinin niteliğidir. Bir devletin potansiyelini verimli olarak kullanabilen bir diplomasinin varlığı, sanki hiçbir ögede zayıflık yokmuşçasına, ulusal gücün arttırılmasını sağlayabilmektedir (Morgenthau, 1970, ss. 180-182).

Ulusal gücün son unsurunun ise hükümetin niteliği olduğu belirtilmektedir. İyi bir yönetimin olmadığı durumlarda, muntazam bir şekilde tasarlanmış dış politikaların bile son derece etkisiz kalacağını savunan yazara göre, iyi bir yönetim üç alanda denge kurulmasıyla sağlanabilmektedir. İlk olarak ulusal gücü oluşturan kaynaklar ve uygulanan dış politika arasında bir dengenin sağlanmasının zaruri olduğu kabul edilmektedir. İkinci olarak, ulusal gücü oluşturan kaynakların kendi arasında bir denge kurulması gerekli görülürken, son olaraksa uygulanacak dış politikada halkın desteğinin sağlanmasının kritik olduğu belirtilmektedir (Morgenthau, 1970, ss. 186-187).

2.2. Neorealizm ve Ulusal Güvenlik

1980’li yıllarda Kenneth Waltz’ın çalışmalarıyla yapısal realizm olarak da anılan neorealizm isimli bir realist düşünce türü daha ortaya çıkmış ve Waltz, Morgenthau’nun halefi olarak addedilmeye başlanmıştır (Heywood, 2013, s. 92).

Waltz’ın öncülüğündeki neorealistlere göre klasik realizm, devlet üstü düzeydeki davranışları açıklamada yetersiz kalmaktadır (Heywood, 2013, s. 92). Devletler, kapasitelerinin birbirlerinden farklı olmasına rağmen ortak birtakım davranış biçimleri geliştirmektedirler. Neorealistler, bu durumun temelinde uluslararası sistemin etkili olduğunu savunmaktadırlar (Arı, 2013a, s. 160).

Waltz’a göre politikada temel olarak sadece iki adet düzenleyici ilke bulunmaktadır. İlkelerden biri iç politikada gözlemlenen hiyerarşi, bir diğeryse uluslararası politikada gözlemlenen anarşidir (Donnelly, 2013, s. 60). Uluslararası politikada birbirleriyle şekilsel olarak eşit olan devletler, birbirlerine tahakküm ilişkisi ile bağlı değildir. Bu durumda hiç kimsenin emretme hakkının bulunmadığı sistem, adem-i merkezi ve anarşik olarak tanımlanmaktadır (Waltz, 2015, s. 112).

Waltz, uluslararası politikanın temel özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesini teminen, uluslararası politika ve iç politika arasında bazı yönlerden bir karşılaştırma yapmıştır.

Bu çerçevede, iki yapı arasındaki temel farklılıklardan biri, yukarıda da belirtildiği gibi iç politikada hiyerarşinin, uluslararası politikada ise anarşinin hâkim olmasıdır. Bir diğer farklılık ise, birimlerin karakterleri üzerinedir. İç politikada bulunan tabiiyet ilişkisi neticesinde ortaya çıkan astlık-üstlük, birimlerin yerine getirdiği işlevlerin doğal olarak farklılaşmasına yol açmaktadır. Uluslararası politikada ise birimler yani devletler, yerine getirdikleri işlevler bağlamında birbirinden farklılaşmamaktadırlar. Üstlük-astlık ilişkisinin olmadığı bu durumda, devletler benzer işlevlere sahip birimler olarak kalmaktadır. Bununla birlikte, örgütleyici ilke olan anarşide bir değişiklik olması durumunda ancak birbirlerinden farklılaşmaya başlamaktadırlar. Bir diğer ayrım ise yeteneklerin dağılımı üzerine gelişmiştir. Az önce de belirtildiği gibi birbirleriyle aynı işlevleri yerine getiren devletler sadece işlevleri yerine getirirlerken sahip oldukları yeteneklerin azlığına-çokluğuna göre birbirlerinden ayrılmaktadırlar (Waltz, 2015, s. 123).

Bu noktadan hareketle, uluslararası sistemler arasındaki ayrımın, sistem içerisindeki devletlerin yeteneklerine göre yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapı, yeteneklerin dağılımında meydana gelecek değişimler sonucunda değişirken, yapıda meydana gelen değişimler ise birimlerin davranışlarına ve birimlerin etkileşimlerinin meydana getirecekleri sonuçlara dair beklentileri etkilemektedir (Waltz, 2015, s. 123). Bu çerçevede sistemin içerisindeki büyük güçlerin sayısına göre tanımlanan yapı, iki kutuplu, çok kutuplu ve tek kutuplu gibi çeşitli ayrımlarla karakterize edilmektedir.

Anarşinin nihayetinde kaçınılmaz olarak savaş ve çatışmaya eğilimli olduğunu iddia eden neorealistlere göre bunun temel olarak üç nedeni bulunmaktadır. İlk olarak Hobbes'un insanlar eşittir ilkesinden yola çıkarak, devletlerin birbirlerinden ayrı ve resmiyette eşit yapılar olması, sonuç olarak devletlerin kendi kendine yeterli olmalarını gerektirmektedir. Bu durumda kendinden başka kimseye güvenemeyen devletler bir 'self-help' sistemi içerisinde kalma mecburiyetindedirler (Heywood, 2013, s. 92). Self-help'in Türkçeye kendine yardım veya kendine güvenme olarak çevrilmesi mümkündür. (Arı, 2013a, s. 161). Devletlerden bazılarının her an kuvvet kullanabileceği bir durumda diğer devletlerin de aynı şeyi yapabilmesi gerekmektedir. Aksi taktirde, kendisinden daha güçlü olan diğerler devletlerin, merhametine güvenmek zorunda kalınması muhtemeldir (Waltz, 2015, s. 129). Bu durumda devletlerin her zaman kendi kendini korumaya yetebilecek bir güce sahip olması

zaruridir. Kendi kendini koruyacak güce sahip olmayan devletler, kendilerinin temel varlık nedeni olan ulusal varlığın temin edilmesi hususunu tehlikeye atacaktır.

Anarşik bir uluslararası sistemde diğer devletlere güvenilemeyeceğinden, ulusal varlığın sürdürülmesinin en kesin yolu, ulusal gücün arttırılmasından geçmektedir. Bu hususun sağlanması için devletler, ulusal güçlerini maksimize edecek politikalar izlemekte ve özellikle de askeri gücün arttırılması yönünde çaba sarfetmektedirler. Nitekim bu durum en nihayetinde güvenlik ikilemi olarak adlandırılan, devletlerin ulusal güvenliğini arttırmak için izlediği politikaların, devletler arasında bir güvensizliğe neden olduğu duruma yol açmaktadır.

Güvenlik ikilemi (security dilemma) kavramı, devletler arasındaki şüphecilik ve güvensizliği açıklamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Bireylerden yola çıkarak durumu açıklamaya çalışan Butterfield, bireylerin devamlı olarak Hobbesvari bir korku içerisinde olduklarını ve bu korkunun, sürekli olarak diğerlerinden zarar görebilecekleri şeklinde bir düşüncenin oluşmasına yol açtığını belirtmektedir. Bu durum, bireylerin kendilerini koruyabilmek için çeşitli önlemler alması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu kez de kendini korumak için önlem alan bireylerin davranışları, tıpkı kendi gibi düşünen diğer bireyler tarafından kendilerine karşı zarar vermeyi amaçlayan gelişmeler olarak algılanmaya başlanmaktadır. Bu karşılıklı korku ve niyetlerinden emin olamama durumu en nihayetinde karşılıklı olarak yeni önlemlerin alınıp bireyler arasında bir çatışmanın körüklenmesine neden olmaktadır (Bilgiç, 2011, ss. 124-125).

Bu durum devletlere uyarlandığında güvenlik ikilemi olarak tanımlanan durum ortaya çıkmaktadır. Self-help sistemi neticesinde, kendini diğerler devletlere karşı koruma altına alacak kadar askeri güce sahip olmaya çalışan devletlerin bu davranışı, diğer devletler üzerinde kendilerine karşı bir tehdit oluşacağı yönünde şüpheye yol açmaktadır. Bir devletin askeri güce sahip olmasındaki asıl amacın anlaşılabilmesi, diğer devletleri de ister istemez düşmanca bir tavır içerisine sokmaktadır (Heywood, 2013, ss. 92-93). Bir devletin kendi güvenliğini arttırması esasen diğerinin güvenliğini tehlikeye düşürmesi anlamına geldiğinden, güvenlik ikileminin özünde bu durumun bulunduğu belirtilmektedir (Ertoý, 2019, s. 10).

Soğuk savaş döneminde yaşanan, ABD-SSCB arasındaki gerilimin bir ürünü olarak da düşünülebilecek güvenlik ikilemi, iki devlet arasında var olan mücadeleyi

açıklamak ve bu mücadelenin sonucunda yaşanabilecek savaş ve çatışma durumlarını tahmin edebilmeyi amaçlamıştır. En nihayetinde güvenlik ikileminin bulunduğu durumlar sadece kötü sonla bitecek bir yarış olarak görülmüştür (Çelikpala, 2019).

Bununla birlikte, soğuk savaşın güvenlik ikilemi üzerinden yapılan tahminlerin öngördüğünün aksine bir savaş veya sıcak çatışmayla sona ermemesi, kavramın güncellenmesi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Booth ve Wheeler yaptıkları çalışmalarda, kavramın soğuk savaş sonrası şartlara uyumlu hale getirilmesi için bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Çalışmalarında, güvenlik ikileminin beraberinde sadece çatışma getirmediğini, diğer faktörlerin de etkisiyle olumlu sonuçlara gebe olabileceğini savunmuşlardır. Yazarlar aynı zamanda güvenlik ikileminin, zorunlu olarak temelinde çatışmanın bulunduğu bir güvenlik paradoksuna yol açmayacağından bahisle güvenlik ikilemi kavramını iki aşama halinde analiz etmişlerdir. İlk aşama olan “*yorum ikilem*”nde bir aktör diğer aktör kaynaklı bir güvenlik meselesiyle karşılaştığında o aktörü ve niyetlerinin ne tarzda yorumlanması gerektiğine dair iki seçenek ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda diğer aktörün niyetinin saldırgan olup olmadığı üzerine yorum yapılmaktadır. İkinci aşama ise karşılık ikilemi olarak tanımlanan, diğer aktörün politikalarına karşı ne tarz karşılık verileceği üzerinedir. Bu noktada diplomatik yollar veya askeri yollarla karşılık vermek üzere iki alternatif bulunmaktadır (Bilgiç, 2011, ss. 128-129; Çelikpala, 2019).

Son olarak neorealistlere göre devletler, mutlak kazançtan ziyade göreceli kazançta önem vermektedirler. Devletler herhangi bir davranış neticesinde güç kazanabilir ancak onlar için önemli olan rakiplerinden daha fazla güç kazanarak konumlarını iyileştirmek veya korumaktır. Çünkü iki tarafın da kazandığı, ancak kazançların eşit olmadığı bir durumda daha fazla kazanan taraf, elde ettiği fazla kazancı, diğer devlete zarar vermek hatta diğerinin varlığını sona erdirmek için kullanması ihtimaller dahilindedir (Waltz, 2015, s. 133). Devletler kazançlarını diğerlerine oranla her zaman daha fazla arttırmak isteyecekleri için işbirliğini sağlamak ve sürdürmek zor bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır (Baylis, 2008, s. 75). Hatta her iki taraf için de son derece büyük faydalar sağlayacak bir işbirliği dahi diğer tarafından nasıl davranacağından emin olunamadığı için gerçekleşmeme potansiyeline sahiptir (Waltz, 2015, s. 133).

Hiyerarşik sistemlerde aktörler, güçlü olanın ya da güce ulaşmaya en yakın olduğunu düşündükleri aktörlerin, örneğin siyasi partilerin peşinden giderek kendilerine menfaat sağlama çabası içerisindeyler. Çünkü peşinden gittikleri aktörün kaybetmesi ya da

güçten düşmesi durumunda güvenliklerinden bir şey kaybetmemektedirler. Ancak anarşik yapılarda bu mümkün değildir. Peşinden gidilen aktörün daha sonra karşıt bir pozisyon alması durumunda, onun gücünü arttırırken kendi güvenliğinin tehlike altına girmesi söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda, anarşik yapılarda peşinden gitme siyaseti yerine dengeleme siyaseti güdülmektedir. Dengeleme siyasetiyle daha kuvvetli ya da yükselen bir güce karşı koyularak güvenliğin sağlanması amaçlanmaktadır (Donnelly, 2013, ss. 60-61).

Güçlü olanın kendileri için tehlike arz ettiğinin idrakinde olan devletler, zayıf tarafı güçlendirerek hem daha fazla güvende olurlar hem de zayıf tarafta daha fazla takdir görmektedirler. Peloponez Savaşları bu durumun tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Ufak şehir devletleri, güçlü Atina'ya karşı güvenliklerini korumak amacıyla zayıf taraf olan Sparta'nın yanında yer almışlardır (Waltz, 2015, s. 159). Anlaşılabileceği üzere anarşik bir uluslararası sistemde, aşırı güçlenen bir devletin diğer devletlerin ulusal güvenliğini tehdit etmemesi için en güvenilir yol, aşırı güçlenen devlete karşı ittifak kurarak onu durdurma (Keyik ve Erol, 2019, s. 35).

Ancak dengeleme siyaseti her zaman açık olarak bir şiddete yol açmamaktadır. Güç dengesi kavramı burada devreye girerek dengelemenin şiddet içermeyen yollarla sağlanabileceğini ifade etmektedir. Waltz tarafından *uluslararası politikanın teorisi* olarak tanımlanan güç dengesi, devletlerin hegemon bir büyük güç çıkmaması yönündeki arzulardan kaynaklanmaktadır. Devletler kendi güvenlikleri koruma güdüsüyle hareket ettiklerinde aşırı güçlenen ve hegemon olma potansiyeline sahip bir aktöre karşı diğerleriyle çeşitli şekillerde işbirliği yaparak bunu engellemeye çalışmaktadırlar (Heywood, 2013). Ancak güç dengesinin tanımı hususuna gelindiğinde üzerinde uzlaşılan ortak bir tanım bulunmamaktadır. “*Kimi zaman bir denge durumu, kimi zaman gücün kendi yararına ya da herhangi bir biçimde dağılımını, kimi zaman bir durumu açıklamak için kullanılan, kimi zamansa kendi üstünlüğünü devam ettirmek ya da eylemlerine meşruiyet sağlamak amaçlı kullanılan bir kavram*” olarak nitelendirilmektedir (Keyik ve Erol, 2019, s. 34).

Morgenthau'ya göre güç dengesinin sağlanması için dört farklı araç bulunmaktadır. Bu araçlardan ilki, böl ve yönet yöntemidir. Tarihsel olarak özellikle Almanya ve Fransa arasındaki ilişkilerde gözlemlenen bu yöntem ile birlikte bölünmüş durumdaki Alman presliklerine Fransa tarafından destek verilerek, Alman siyasi birliğinin kurulması önlenmiş ve Fransa'nın karşısına güçlü bir Almanya'nın çıkmasının önüne

geçmiştir. İkinci yöntem ise tazminattır. Bu yöntem, geçtiğimiz yüzyıllarda, bir devletin fazla toprak kazanması sonucunda güç dengesinde bir bozulma yaşanacağını düşünüldüğü durumlarda sıkça kullanılmıştır. Üçüncü yöntem ise silahlanmadır. Birbirlerinden tehdit algılayan devletlerin silahlanma yarışında geri kalmamak için giriştikleri rekabet bunun en iyi örneklerinden birini teşkil etmektedir. Dördüncü ve tarihsel olarak en önemli yöntem ise ittifaklar aracılığıyla güç dengesinin tesis edilmesi olmuştur (Morgenthau, 1970, ss. 230-235).

Bu çerçevede Morgenthau (1970) tarafından üzerinde durulan bir diğer husus ise *denge* kavramıdır. Özellikle güç dengesinin ittifak yönetimiyle sağlanmaya çalışıldığı durumlarda, dengenin korunması için dengenin zayıf olan tarafına ağırlığını koyan aktörün (dengeleyicisi), güç dengesi oyununun en mühim aktörü konumunda olduğu kabul edilmektedir. Dengenin dengeleyicisi olan aktörün amacı, bir tarafın diğer tarafı üzerinde tahakküm kuracak kadar güçlenmesini engelleyerek, hem kendisinin hem de zayıf tarafın ulusal bağımsızlığını korumaktır.

Güç dengesinin tarihte pek çok örneği bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Atina ve Sparta arasında yaşanan Peleponnez Savaşı ilk olarak akıllara gelen örneklerden birisidir. Bir diğer örnek ise Napolyon öncülüğündeki Fransa'ya karşı diğer Avrupa devletleri tarafından girişilen dengeleme hareketidir. Fransa bu dönemde hegemon güç konumuna gelmeye çabalarırken, bu durumun kendi ulusal güvenlikleri için bir tehdit oluşturduğunun farkına varan diğer devletler kendi aralarında bir ittifak teşkil ederek Napolyon Fransasını dengelemişler ve yaklaşık olarak 100 yıl sürecek olan bir güç dengesi sistemi olan "Avrupa Uyumu"nu kurmuşlardır (Oğuzlu, 2019).

Daha sonraları neorealizmin altında çeşitli realizm türleri ortaya çıkmıştır. Bu türlerden biri olan savunmacı (defansif) realizm, Stephan Waltun'un 'tehdit dengesi' teorisiyle karakterize olmuştur. Anarşik olarak kabul edilen uluslararası sisteme ve güvenlik ikilemi hususlarına sıklıkla atıf yapan teori, uluslararası sistemin, devletleri güvenliklerini sağlamak için adeta bir güç bağımlısı haline getirdiğini ifade etmektedir (Tüysüzöğlu, 2013, s. 69). Teoriye göre, anarşik bir yapı içerisinde sürekli olarak diğer devletlerden tehdit algılaması içerisinde olan devletlerin ana amacı hayatta kalabilmektedir. Anarşik yapı içerisinde dengeleme politikası izlemek mecburiyetinde olan devletler, saldırgan bir politikadan ziyade savunmacı bir tavır izlemekte, gücün maksimize edilmesi yerine makul miktarda güç arayışı içerisinde bulunmaktadırlar (Arı, 2013a, ss. 167-168).

Devletler dünya gücü olmaktan ziyade güvenlik maksimizasyonu ile ilgilenmektedirler. Yani temel amaçları güçlerinin arttırılmasından ziyade sistemin sağlayacağı güvenliğin arttırılmasıdır (Heywood, 2013, s. 93; Tüysüzoğlu, 2013, s. 70). Revizyonist ve saldırgan bir politika izleyen devletlerin ise en nihayetinde diğer devletlerin hışmını üzerine çekerek kaybetmeye mahkûm oldukları görüşü savunulmaktadır (Arı, 2013a, s. 168). Dengeyi oluşturan devletler için sistemde bir devletin aşırı güçlenmesi kendi güvensizliklerinin artması anlamına geleceğinden, kendi aralarında işbirliği yaparak revizyonist güce karşı güç dengesini yeniden inşa etmektedirler (Tüysüzoğlu, 2013, ss. 69-70).

Bir diğer realizm türü ise saldırgan realizmdir. John Mearshimer'ın 'Büyük Güç Politikalarının Trajedisi' isimli eserle birlikte tanınan teorinin temelinde, devletlerin nispi güçlerini maksimize etmek için gösterdikleri çaba bulunmaktadır. Teoriye göre, sadece en güçlü olan devletler kendi çıkarlarını gerçekleştirip, güvenliklerinden emin olabilirler. Bu durumda, tüm devletler kendi ulusal güçlerini maksimum seviyeye çıkarmak için çabalamaktadır (Tüysüzoğlu, 2013, s. 71).

Savunmacı realistlere göre, belirli ölçüde güç yeterliyken saldırgan realistlere göre sistemin yapısı, devletleri rakiplerine nazaran daha fazla güç elde etmeye zorlamaktadır. Anarşik bir yapıda her bir devlet diğerine zarar verebilecek güce sahip olabileceği için nispi güç önemini kaybetmekte ve güvenliğin korunması için olabildiğince fazla güç elde etmek zaruri hale gelmektedir. Nitekim bugün "dost" olarak görülen bir devletin, gelecekte "düşman" olarak devletin karşısına çıkarak ulusal güvenliğe olumsuz etkilerde bulunma ihtimali vardır. Bu durumun üstesinden gelebilmek için diğer devletlerin kapasiteslerinin dikkatle takip edilmesi bir zorunluluk durumundadır (Battır, 2020, s. 148).

Esasında realizmin felsefi temellerinin oluşmasında etkili olan Tzu, Savaş Sanatı isimli eserinde saldırgan realizm ile benzer bir görüş ileri sürerek, devamlı olarak düşman saldırısı olasılığını dikkate almak gerektiği, böyle bir olasılık bulunmasa dahi hazırlıklı olmanın en güvenli yol olduğunu savunmaktadır (Ertoý, 2019, s. 10).

Güce sahip olmanın gereksiz bir hale gelmesi ancak hegemon güç pozisyonuna ulaşılması sonucu güvenliği tehdit edebilecek başka bir hegemonun bulunmaması durumunda söz konusu olabilmektedir. Savunmacı realistlerden en büyük farkları güvenliğin sağlanması için savunmacıların uygun bir miktarda gücün yeterli olacağını

savunmaları ve saldırganların uygun miktardaki gücün yeterli olacağını düşünmemeleridir (Arı, 2013a, ss. 169-170). Saldırgan realizmin özet mahiyetindeki başlıca özellikleri aşağıda verilmektedir (Behr ve Heath, 2009: 335'ten aktaran Düzgün, 2020, s. 270);

- a.) Uluslararası sistemin en önemli özelliği anarşik olmasıdır.
- b.) Güçlü olarak sınıflandırılan devletler saldırgan bir askeri kapasiteye sahiptir.
- c.) Devletler birbirlerinin niyetleri hakkında emin olamazlar.
- d.) Devletlerin temel amaçları varlıklarını sürdürmektir.
- e.) Güçlü devletler rasyonel birer aktördür.

Neoklasik realizm ise neorealistlerin aşırı indirgemeciliğine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Çeşitli yazarlar tarafından yeni geleneksel realizm ve post-klasik realizm olarak farklı isimlerle adlandırılan teori, 1998'de Rose tarafından kaleme alınan "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy" isimli makale ile uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde tanınırlığa kavuşmuştur (Yılmaz, 2015, s. 9; Ertoy, 2019, s. 11). Teori, devletlerin sadece uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan davranışlar izlemedikleri, bu süreçte içsel faktörlerin de etkili olduğunu savunarak neorealizmden farklılaşmaktadır (Kiraz, 2018, s. 421).

Anlaşılabileceği üzere teori, aynı şartlar altında devletlerin neden farklı tepkiler verdiğini analiz etmektedir. Neoklasik realistlere göre, devletlerin içsel değişikliklerini göz önüne almadan bu sorunun çözülmesi mümkün değildir. Bununla birlikte neoklasik realizm, aynı zamanda uluslararası yapının da devletlerin dış politikalarını etkilemede önemli olduğunu inkâr etmeyerek sadece içsel faktörlere odaklanan bir teori olmanın ötesine geçmektedir (Arı, 2013a, ss. 173-175). Bu açıdan iç ve dış faktörleri analize dahil eden neoklasik realizm birleştirici bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır (Ertoy, 2019, s. 15).

Bununla birlikte stratejik kültür ve algı hususlarını uluslararası ilişkilerin realist teorisine dahil etmesi ve liderliğe verdiği önem ile devletlerin dış politik davranışlarının açıklanmasında, klasik realizmden farklı ve yararlı bir bakış açısı sunmaktadır. Stratejik kültür, yapılan tercihlerin nedenini anlamaya yönelik, coğrafya, kaynaklar, siyasi yapı, savunma organizasyonları ve mitler gibi etkenlerden kaynaklanan bir etkenler kümesi olarak tanımlanmaktadır, Klasik realizmden

farklılaşan bir diğer yanı ise algıya verilen önemdir. Benzer durumlar altında verilen farklı tepkileri analiz edebilmek için algıya ayrı bir önem verilmiştir (Ertoý, 2019, s.18).

2.3. Klasik Realizm ve Neorealizm Farklılıkları

Son olarak klasik realizm ve neorealizmi karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarını özet mahiyetinde ortaya koymak faydalı olacaktır. Klasik realistler, neoklasik realistler de dahil olmak üzere, uluslararası ilişkilerin ana aktörünü devletler olarak kabul etmektedirler. Bu konuda neorealistler de aynı pozisyonda olup, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak devletleri kabul etmektedirler. Ancak devlet ve sistem arasında karşılaştırma yapıldığında, klasik realistler devletlerin ontolojik olarak sistemden daha üstün yapılar olduğunu savunmaktadır (Pashakhanlou, 2009).

Bu noktadan hareketle, iki teorinin de kullandığı analiz düzeyleri farklıdır. Klasik realizm, devletleri analiz düzeyi olarak kabul ederken, neorealizm sistemi analiz düzeyi olarak kabul etmektedir. Devletleri analiz düzeyi olarak kabul eden çalışmalar dış politikaların yapıldığı sürecin daha detaylı bir şekilde araştırılmasına imkan verirken, sistemi analiz düzeyi olarak kabul eden çalışmalar, daha kapsamlı ve büyük resmin ortaya koyulması bağlamında bazı avantajlara sahiptir (Singer, 2006, s. 17).

İki teorinin birbirinden farklılaştıkları bir diğer alan ise güç dengesine bakış açılarıdır. Mearsheimer'a göre klasik realistler, güç dengesine rasyonel davranan karar alıcılar sayesinde ulaşılabileceğini savunurken, neorealistler ise uluslararası sistemin anarşik olan yapısının güç dengesini otomatik olarak oluşturduğunu savunmaktadır. Neoklasik realistler ise devletlerin içsel özelliklerine vurgu yaparak bu özelliklerin değişken olarak kabul edilmesi gerektiğinden bahisle, güç dengesinin her durum ve şartta kendiliğinden oluşmadığı noktasında durmaktadırlar. Neoklasiklere göre liderlerin tehdit algılamaları, ideolojik düşünceleri ve siyasi elitler arasında konsensusun olup olmaması gibi değişkenlerin analize dahil edilmesi gerekmektedir (Oğuzlu, 2019).

Devletlerin amacı hususuna gelindiğindeyse, klasik realistler güç ve çıkar maksimizasyonunu öncelikli amaç olarak kabul ederlerken, neorealistler ise güvenliğı öncelikli amaç olarak kabul etmektedirler. Güvenliğin sağlanması bağlamında, klasik realistler gücün maksimizasyonuna önem vermektedir. Neorealistler ise bu noktada iki farklı görüş etrafında konumlanmaktadırlar. İlk görüş saldırgan realistlerin savunduğı

gücün maksimizasyonu yaklaşımı dığeriyse savunmacı realistlerin yeterli güç yaklaşımıdır.

Bu noktada realizm ve neorealizm arasındaki önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Klasik realistler gücü başlı başına bir amaç olarak görmekteyken, neo-realistler gücü, gerektiğinde güvenlik amacına yönelik kullanılabilecek bir araç olarak kabul etmektedirler (Arı, 2013a, s. 59). Aynı zamanda klasik realistlerde güç arzusu insan doğasına dayanırken neo-realistler de uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan bir güç arzusu söz konusudur (Darıcılı, 2017, s. 15).

Devletlerin içsel özelliklerinin dış politikaya etkisi ise iki teorinin birbirinden farklılaştığı bir diğer husustur. Klasik realistlere göre, devletlerin içsel özelliklerinin dış politikaya etkisi bulunmaktayken, neorealistler sisteme verdikleri önem neticesinde iç politik özelliklerin herhangi bir etkisinin bulunmadığını savunmaktadırlar.

Dış politikanın açıklanması hususunda etkili olan unsurlar ise iki teori arasındaki ayrım noktalarından bir diğerini teşkil etmektedir. Klasik realistlere göre devletin doğası dış politikanın açıklanmasında temel çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Neorealistler ise uluslararası sistemin anarşik olan doğasını açıklamalarında çıkış noktası olarak kabul etmektedirler (Arı, 2013a, s. 163). Anlaşılaçağı üzere klasik realizm tümevarımcı varsayımlara dayanırken neorealizm tümdengelimci varsayımlara dayanmaktadır (Yılmaz, 2015, s. 9).

Bu durumun temelinde 1960'larda yaşanan davranışsalci devrimin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Davranışsalci devrim neticesinde klasik realizmin daha bilimsel bir versiyonu olma iddiasında bulunan neorealizm, bu açıdan da klasik realizm ile farklılaşmaktadır. Nitekim Ashley (1984) tarafından neorealizm, klasik realizmin ilerici ve bilimsel olarak kurtuluşu olarak tanımlanmıştır.

Bilimsellik üzerindeki farklılığın günyüzüne çıktığı bir diğer alan, realizmin özünü teşkil eden güç kavramının tanımlanmasıdır. Klasik realizmin öncüsü olan Morgenthau, gücü tanımlarken ulusal karakter ve moral gibi ölçülmesi zor soyut kavramlar kullanmaktadır. Buna karşın neorealist Waltz, bilimselliğe alan bağıllığı neticesinde gücün tanımlanmasında somut ve ölçülebilen değişkenlere öncelik vererek bilimselliği koruma çabasındadır. (Pashakhanlou, 2009).

	Realizm (Klasik ve Neoklasik Realizm)	Neorealizm (Saldırgan ve Savunmacı Realizm)
Uluslararası İlişkilerin Aktörü	Devlet	Devlet
Devletlerin Amacı	Güç ve çıkar maksimizasyonu	Güvenlik
Güvenliğin Sağlanması	Gücün Maksimizasyonu	Maksimum güç (saldırgan realizm) veya yeterli güç (savunmacı realizm)
Devletlerin özellikleri ve Dış Politikaya Etkisi	Var	Yok
Dış Politikanın Açıklanmasında Etkili Olan Unsurlar	Devletin doğası (klasik realizm) ve içsel faktörler (neoklasik realizm)	Uluslararası sistemin doğası

Tablo. 1. Realizm ve Neorealizmin Karşılaştırılması (Arı, 2013b, s. 163)

Bu çerçevede hem klasik realistlerin hem de neorealistlerin en fazla önem verdikleri kavramlardan birinin güç olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, SİHA'lar devletler tarafından sert gücün bir unsuru olarak kullanılmaktadır. Sert gücün unsurlarından biri olan askeri gücü arttırmanın yanısıra dezenformasyon faaliyetlerini engellemekte ve böylelikle yumuşak gücün arttırılmasında da son derece yararlı faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

2.4. Nye ve Güç Kavramsallaştırması

Uluslararası ilişkilerde güç kavramı, geleneksel olarak askeri hazırlık derecesi ve savaş gücü bağlamında kullanılagelmiştir. Bu durumun temelinde uluslararası ilişkiler disiplinine uzun yıllar boyunca hâkim olan realist bakış açısı bulunmaktadır. Dünya'nın uzun bir süre iki kutuplu bir sistem içerisinde bulunması da bu bakış açısının kabul görmesine yol açarken, soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte iki kutuplu sistem büyük ölçüde sonlanmış ve bu durum güç tanımının içeriğinin değişmesine yol açmıştır.

Soğuk savaşın sona ermesinin yanı sıra, küreselleşme ve teknolojiye yaşanan gelişmeler de geleneksel güç tanımının değişip, genişlemesinde son derece etkili olmuştur. Nitekim, geçmişte devletlerin hayatta kalabilmesinin tek yolunun askeri gücün artmasından geçtiğine yönelik inanç, sınırların silikleşmesi, teknolojiye ve özellikle iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin ve küreselleşmenin yeni bir safhaya ulaşması neticesinde değişime uğramıştır (Erdil, 2022, s. 248).

Böylelikle devletlerin güvenlik ve güç ile ilgili alanlarda, sert güç unsurlarının yanı sıra yumuşak güç unsurlarının da dikkate alması gerektiği yönünde bir anlayış gelişmeye başlamıştır (Yılmaz, 2011, s. 31). Nitekim askeri güç, çağımızın sorunlarından iklim değişikliği ve salgın hastalıklar gibi konularda bir çözüm sağlamanın ötesinde bu sorunlara ayrılabilen kaynakları da kendisine çekerek sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır (Nye, 2021, s. 3).

Yumuşak güç, uluslararası ilişkiler alanının en popüler kavramlarından biri haline gelmektedir. Bu durumun temelinde yukarıda da değinildiği üzere, yaşanan bazı değişimler neticesinde sert gücün tek başına yetersiz bir araç haline gelmesi bulunmaktadır. Öncelikle dünyada birden fazla nükleer gücün bulunması tehdit veya fiili olarak güç kullanımının maliyetlerini geçmişe oranla arttırmış durumdadır. İkinci olarak, dünyada her geçen gün demokratik yönetimlerin sayısı artmaktadır. Bu açıdan, demokratik sistemlerde halkın karar vericiler üzerindeki etkisi sert güç kullanımını sınırlayabilmektedir. Üçüncü olarak, yaşanan küreselleşme dalgası, sosyo-ekonomik ve politik karşılıklı bağımlılık sert güç kullanımını kısıtlamaktadır. Dördüncü olarak ise, giderek artan ekonomik karşılıklı bağımlılık, halkların ekonomik olarak daha duyarlı haline gelmesine neden olarak sert gücün kullanım maliyetini arttırmaktadır. Son olaraksa, uluslararası örgüt ve rejimlerin nitelik ve niceliğinin artması devletlerin uluslararası normların aksi yönündeki hareketlerini son derece maliyetli hale getirmektedir (Gallarotti, 2015, ss. 251-253).

Ancak sert gücün geçerliliğini tümüyle yitirdiği yönünde yanlış bir anlayışa kapılmamak son derece önemlidir. Nitekim askeri güç, her durumda uygulanabilir olmaktan uzak olsa da self-help sistemi içerisinde bir ölüm kalım mücadelesinde başvurulacak son silah olarak hala en önemli güç türü durumundadır (Nye, 2011).

Devletler tarafından sert güç genel olarak, dolambaçsız ve çabuk etki gösteren bir araç olmasından dolayı tercih edilmektedir. Buna karşın yumuşak gücün kullanımı daha

güç olup elde edilen sonuçların gözlenmesi de daha zordur. Sert güç ile karşılaştırıldığında çok daha risksiz olmasına rağmen uygulanması zahmetli, kaybedilmesi kolay ve yeniden kazanılması son derece zordur (Nye, 2011). Aynı zamanda yumuşak güç unsurlarının genel itibariyle devlet kontrolü dışında olması da yumuşak güç kullanımını zorlaştıran hususlardan bir diğeridir.

Bununla birlikte dünya siyasetinin üç boyutlu bir satranç tahtasına dönüştüğünü ifade eden Nye, bu oyunun hem yatay hem de dikey olarak kazanılabileceğini belirtmiştir. Üç boyutlu satranç tahtasının en üstündeki boyut, devletlerarasında klasik askeri konuların hâkim olduğu ve ABD'nin hala tek kutup olduğu boyuttur. Onun bir altında ise devletlerarası ekonomik ilişkilerin yer aldığı ve artık ABD'nin tek kutup olmadığı, çok kutuplu bir boyut daha bulunmaktadır. Son olaraksa, iklim değişikliğinden, salgın hastalıklara uzanan, gücün devlet ve devlet dışı aktörler arasında dağıldığı boyut bulunmaktadır (Nye, 2020, s. 23).

Bu son boyutta, devletlerin sert güç kullanımı etkisiz kalmaktadır. Nitekim Covid-19 salgını ABD'de 1945'ten bu yana yaşanan tüm savaşlardan daha fazla insan kaybı verilmesine yol açarken, sert güç kullanımının bu kadar önemli bir konuda etkisizliğini göstermektedir (Nye, 2021, s. 3). Bu itibarla, iklim değişikliği gibi tüm insanlığın hayatını yakından etkileyen bir sorunun, sert güç kullanılarak çözülmesinin imkânsız olması, farklı güç türlerinin kullanılmasının gerekliliğini göstermektedir.

Bahsedilen üçüncü boyut, iletişim teknolojileri alanında yaşanan devrimden yakından etkilenmiştir. Üçüncü sanayi devrimi olarak tanımlanan bu devrim, bilgisayar ve iletişim teknolojisinde gerçekleşen hızlı teknolojik gelişmelere dayanmaktadır. Devrim neticesinde, bilgi yaratma, işleme/iletme ve bilgi arama maliyetlerinde çarpıcı bir düşüş meydana gelmiştir. Buradaki kritik nokta ise bilginin yayılmasındaki maliyetlerde yaşanan düşüş olup, bu durum gücün devlet dışı aktörlere doğru yayılması sonucunu da beraberinde getirmiştir (Nye, 2014).

Bu çerçevede, ilk olarak Nye tarafından 1990 yılında kaleme alınan, “Bound to lead: the changing nature of American power” isimli eserde yumuşak güç kavramı kullanılmıştır. Kavram Nye (2020) tarafından “*istediğimizi zorlama veya karşılığını ödeme yerine cazibe yoluyla elde etme becerisi*” olarak tanımlanmış ve “*diğerlerinin sizin istediğiniz sonuçları istemelerini sağlama*” bağlamında düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir.

Yumuşak gücün kavramsallaştırılması yakın bir tarihe dayansa da uygulama örnekleri diplomasi tarihinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Fransızcanın 17. ve 18.yy’larda diplomasi dili olarak kabul edilmesi, Fransa’nın yumuşak gücünün arttırılması için etkin bir araç olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda geçmişte yaşanan fetih ve işgal hareketlerinde halkın direnişinin önlenmesi için yapılan propaganda faaliyetleri de bu kapsamda nitelendirilmektedir (Yılmaz, 2011, s. 32). Bununla birlikte, uluslararası ilişkilerin realist teorisyenleri tarafından da yumuşak güce atıf yapıldığı söylenebilmektedir. Nitekim realist düşüncenin ilk temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Sun Tzu’dan, realizmin bilimsel bir teori haline gelmesinde son derece etkili olan Morgenthau’ya kadar birtakım düşünürlerin yumuşak güç üzerine fikirlerinin olduğu belirtilmektedir (Özel, 2018, s. 16).

Öncelikle sert güç ve yumuşak güç kavramları arasındaki farklılıkların ortaya koyulması, yumuşak gücün daha iyi anlaşılması için aydınlatıcı olacaktır. Bu çerçevede, zorlama ve karşılığını ödeme sert gücün yansımaları olarak kabul edilmektedir. Nitekim, havuç ve sopa ikilemesinde kendini bulan bu ayrım, sert güç uygulamalarında, diğerlerinin davranışlarının etkilenmesi hususunda hür bir seçime izin verilmediğini göstermesi bağlamında ayırt edicidir. Bu noktadan hareket eden Nye (2011) sert gücün, diğerinin tercihlerini başlangıçta sahip olduğu tercihlerin tersine yöneltmeye odaklandığını, diğerinin belirli bir miktarda seçim olanağının bulunduğu durumlardaysa baskının ön plana çıktığını belirtmektedir. Bu bağlamda sert güç, askeri tehdit veya güç kullanımı ve ekonomik tehdit veya ödül aracılığıyla hayata geçmektedir (Gray, 2011). Yumuşak güç ise sert gücün aksine, tehdit veya değiş-tokuş olmadan diğerlerinin davranışlarının etkilenmesi olarak gün yüzüne çıkmaktadır (Özel, 2018, s. 6).

Nye, güç davranışları yelpazesinin temelinde, gönüllülük derecesinin en önemli unsur olduğunu belirtmektedir. Belirtildiği gibi sert güç davranışlarında hedefin seçimleri, zorlama ve yaptırımlar vasıtasıyla ortadan kaldırılmaktadır. Yumuşak güç ise yaratılan çekicilik sayesinde, kasıtlı bir eylem olmadan doğrudan veya dolaylı olarak hedefin seçimleri üzerinde etkide bulunmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse sert güç itme, yumuşak güç ise çekme olarak tanımlanabilmekte ve bir güç davranışının sertliği veya yumuşaklığı hedeflenen aktörlerin gönüllü çekim derecesine bağlı olarak değişmektedir (Nye, 2021, ss. 6-8).

Askeri güç, dört farklı yöntem vasıtasıyla uygulanmaktadır. Bu yöntemlerden ilki, fiili manada çatışma ve karşı tarafın tahrip edilmesi, ikincisi baskının dahil olduğu süreçlerde tehdit unsuru olarak kullanılması, üçüncüsü barışın korunup sürekli hale getirilmesi ve koruma şemsiyesi vaadi olarak kullanılması ve sonuncusu ise askeri gücün yardımlara yönelik kullanılması olarak sıralanmaktadır (Nye, 2011). Yumuşak güç ise temel olarak üç unsura dayanmaktadır. Bu unsurlar, diğerleri tarafından çekici olarak görülen bir kültür, ülkenin içinde veya dışında bağlı kalınan siyasi değerler ve diğerleri tarafından meşru görünen bir dış politika olarak sıralanmaktadır (Nye, 2020, s. 32). Yumuşak gücün davranış biçimleri ise, gündem belirleme, çekim gücü oluşturma ve ikna etmek olarak sıralanmaktadır (Nye, 2011).

Bu itibarla, yumuşak gücün bazen doğrudan bazen ise dolaylı olarak arzu edilen etkiyi yarattığı söylenebilmektedir. Obama'nın G20 toplantısında yaptığı bir konuşma sonucunda diğerlerini ikna etmesi doğrudan işleyişe bir örnekken, ilk önce toplumların etki altına alınıp ardından toplumların liderlerine tesir ederek ikna etmesi ise dolaylı işleyişe örnek olarak gösterilmektedir (Darıcılı, 2017, s. 34).

Yumuşak güç kavramını savunanlara göre diğerlerinin davranışlarını etkilemenin yolu sadece askeri, siyasi, diplomatik ve ekonomik baskı araçlarıyla sınırlı durumda değildir. Devletlerin sahip olduğu ve temsil ettikleri değerler, diğerleri tarafından çekici bulunan kültürel ve tarihi değerler, yeni kültürel unsurlar üretebilme yetenekleri ve izledikleri dış politikanın diğerleri tarafından meşru görünmesi de diğerlerinin davranışlarını etkileyebilme kapasitesinin artmasına yol açmaktadır (Bilener, 2019, s. 210).

Özellikle meşruiyet, diğerlerinin davranışlarının etkilenmesi hususunda büyük rol oynamaktadır. Öyle ki meşruiyet, sert güç kullanılan durumlarda dahi katlanılan maliyetin düşürülmesi ve muhalefetin azaltılması gibi kolaylaştırıcı roller üstlenebilmektedir. Aynı zamanda diğerlerinin gözünde meşru olan bir hareket, istekler karşısında olabilecek direnişin engellenmesi açısından da yararlı olmakla birlikte meşruiyetle yumuşak güç arasında bir doğru orantı bulunduğu söylenebilmektedir. Benzer şekilde, diğerlerinin sizin sahip olduğunuz ve temsil ettiğiniz değerlere hayranlık duymaları ve sizin arzu ettiğinizi istemeleri, havuç ve sopa kullanımını gereksiz hale getirmektedir (Nye, 2020, s. 13; Armitage ve Nye, 2007, s. 6; Yılmaz, 2011, s. 34).

Yumuşak güç uygulamalarının en önemli araçlarından biri kamu diplomasisi faaliyetleridir. Üç boyutlu bir kavram olan kamu diplomasisinin ilk boyutu, iç ve dış politikada alınan kararların kapsamının açıklanması bağlamında anlaşılabilir olan günlük iletişimlerdir. Bu kapsamda gelen saldırılara hızlı ve net biçimde karşılık verebilmek son derece önemli olarak kabul edilmektedir. Bu noktada saldırıdan kasıt, haksız suçlamalar ve dezenformasyon faaliyetleridir. Bu tip saldırılara hızlı bir yanıt oluşturulması yumuşak güç için kritik öneme haizdir. İkinci boyut ise, stratejik iletişim olarak nitelendirilen, yıl içerisindeki sembolik mahiyetteki olayların ve ilerlemelerin planlanmasıdır. Kamu diplomasisinin üçüncü boyutu ise, değişim programları, seminer ve konferanslar, medya yolu ile iletişim ve burslar gibi bir dizi unsuru kaplayan kilit kişilerle iletişimin sağlanıp, ilişkilerin geliştirilmesidir (Nye, 2020, ss. 154-157).

Kültürel etkinlikler, değişim programları, çeşitli yayınlar düzenlemek, kendi dilini öğretmek ve ülke kültürünün araştırılmasını teşvik etmek genellikle bir yumuşak güç aracı olarak kabul edilmektedir. Ancak bu faaliyetler doğrudan yumuşak güç üretmemektedir. Bu faaliyetler, diğerleriyle ortak bir anlayışı teşvik ederken, olumlu imajların yayılmasını sağlayarak yumuşak güç için önemli bir rol oynamaktadır (Vuving, 2009, s. 13). Nye'in da belirttiği gibi yumuşak gücün geçer akçesi cazibedir ve bu tarz faaliyetler cazibenin artmasını sağlamaktadır (Nye, 2020, s. 97).

Devletler bu kapsamda kendilerinin imaj ve cazibelerini arttırmak amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmektedirler. Türkiye'nin de bu alanda çeşitli faaliyetleri bulunmaktadır. Türkiye, Yunus Emre Enstitüleri sayesinde Türkçe'nin dünya çapında bilinen bir dil haline gelmesini amaçlarken, Mevlâna değişim programı sayesinde diğerleriyle ortak bir anlayış edinilmesi için çaba sarf etmektedir. Aynı zamanda, TRT World televizyon kanalıyla diğerlerinin görüşlerini kendi lehine etkilemek için dünya çapında yayınlar yapılmaktadır.

Günümüzde devletlerin en büyük sorunlarından biri haline gelen terörizmle mücadele hususunda da yumuşak güç oldukça önemlidir. Terörle mücadelede, geleneksel yaklaşımda sert güç odak noktası olurken, öldürülen terörist sayısı ile terörle mücadelenin başarısı arasında bir doğru orantı kurulmaktadır. Ancak öldürülen terörist kadar örgüte yeni katılım olduğu durumlarda terörle mücadelede bir başarıdan söz etmek mümkün değildir.

Terörle mücadelede, hukuk kuralları dışına çıkılması ve gereğinden sert ve orantısız askeri operasyonlara girişilmesi terör örgütlerinin kendilerini mazlum göstererek tezlerinin haklılaştırılması ve hareketlerinin meşrulaştırılması sonucunu doğurmaktadır. Böylelikle terör örgütleri kendilerine yeni yandaşlar edinmekte ve kayıplarından daha fazla sayıda yeni militan kazanabilmektedir. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için yumuşak güç araçlarının etkin olarak kullanılması gerekmektedir. Örneğin medya yoluyla kamuoyuna doğru bilgi verilmesi, terör örgütlerinin dezenformasyonlarının engellenmesi için sık kullanılan yumuşak güç uygulamalarından biridir. Yine medya yoluyla terörle mücadelenin meşruluğu ve haklılığı üzerine bir bilinç oluşturulması terör örgütünün yeni militanlar edinmesini zorlaştıracak için devletler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır (Sancak, 2019, ss. 362-369). Aynı zamanda terörle mücadele ederken söylemlerin de dürüst ve inandırıcı olmasının son derece önemli olduğu aşikardır. Öyle ki kitlelerin gönlüne dokunan dürüst ve inandırıcı söylemler örgütlere katılımın azalmasını sağlamaktadır (Nye, 2011). Terörle mücadelede, sert güç unsurlarının yanı sıra yumuşak güç unsurlarının da kullanılması arzu edilen sonuçların alınmasını kolaylaştırmaktadır.

Medya ile birlikte bilgi de günümüzde önemli bir yumuşak güç aracı durumundadır. Nitekim günümüzde zaferin, kimin ordusunun kazandığına değil, kimin hikayesinin kazandığına bağlı olduğu iddia edilmektedir (Nye, 2014). Teknolojideki gelişmelerle birlikte bilginin niceliği artarken, bilgiye olan ilgi bununla doğru orantılı olarak azalmaktadır. Bilgi denizinde güvenin çok daha önemli bir hale geldiği günümüzde, dikkatimizi nereye odaklamamız gerektiğini söyleyen editör ve yorumculara olan talep artmaktadır (Nye, 2020, ss. 152-154). Bu çerçevede, bilgi bolluğu içerisinde, yumuşak gücün arttırılmasında yardımcı olacak bilgilerin, güvenilir editör ve yorumcular tarafından hedef kitleye ulaştırılması son derece faydalı olacaktır.

Yumuşak güç kavramında dikkat çekmesi gereken hususlardan biri de hangi mesajların yollandığı, hangi şartlar altında kimler tarafından alındığı ve istediğimiz sonuçların elde edilmesinde nasıl etki ettiğidir. Aynı mesajlar farklı ortamlarda ve farklı alıcılarda birbirinden farklı sonuçlara yol açmaktadır. Buradan çıkarılması gereken sonuç, yumuşak gücün sabit olmadığı, zaman ve mekâna göre değişiklik arz ettiğidir (Nye, 2020, s. 73).

Yumuşak güç büyük bir oranda hedef alınan diğer aktörün algısına dayanmaktadır. Bu çerçevede, istenilen etkinin yaratılması için hedeflerin her birine yönelik ayrıntılı

analizler yapılması ve buna göre stratejiler izlenmesi gerekmektedir (Özel, 2018, s. 18). Nitekim ABD kültürünün dünyaya yayılmasını sağlayan Hollywood filmleri Batı dünyasında ABD'nin yumuşak gücüne katkı sağlarken, Müslüman coğrafyalarda tepkiyle karşılanmakta ve ABD'nin yumuşak gücüne zarar verebilmektedir. Anlaşılabacağı üzere aynı yumuşak güç aracı, farklı aktörlerde farklı etki yaratmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte yumuşak gücün tüm sorunların çözümü olarak sunulduğu gibi bir düşünceye kapılmak son derece yanlış bir yaklaşımdır. Tüm güç türleri gibi bağlamsal olan yumuşak güç, sorunların çözümünde her zaman etkili olmayabilir. Öyle ki Afganistan'da Taliban ile mücadele edilmesi, ABD'nin yumuşak gücü sayesinde değil de sert gücü sayesinde gerçekleşmiştir. Benzer şekilde Kuzey Kore lideri Hollywood filmlerinin sıkı bir takipçisi olması, nükleer programdan vazgeçmesine yol açmamıştır (Nye, 2009, s. 161). Ancak bu durum sadece yumuşak güce özgü değildir. Nitekim ABD'nin sert gücü Vietnam'da bir zafer kazanılmasında yeterli olmamıştır. Bu noktadan hareketle, güç kaynağının etkinliğinin, bağlama bağlı olduğu ve güç kaynaklarına sahip olmanın her zaman istenilen sonucun alınacağı yönünde bir garanti sağlamadığı iddia edilebilmektedir.

Sahip olunan güç kaynaklarının istenilen sonuçlara ulaşma hususunda başarılı olması, bağlamlara ve kaynakları sonuç üretebilecek stratejilere dönüştürme becerilerine bağlıdır. En nihayetinde önemli olanın kaynaklar değil de elde edilen sonuçlar olduğundan, bağlamların ve güç dönüştürme stratejilerinin üzerinde dikkatle durulması gerekmektedir (Nye, 2021, s. 3). Bu durumu tıpkı bir kart oyunu gibi gören Nye (2020), güç kaynaklarının bağlamdan ayrı ve bağımsız olarak değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Öncelikle tıpkı bir kart oyununda olması gerektiği gibi kimin elinde daha yüksek kağıtlar bulunduğunu tahmin etmeden önce, hangi oyunun oynandığını ve kartların değerlerinin nasıl değiştiğinin öğrenilmesi gerekmektedir (Nye, 2020, s. 23).

Bir gücün sert mi yoksa yumuşak mahiyette mi olduğunun ayırt edilmesi hususunda, gücün kaynağına odaklanılması bazı durumlarda yanlış yargılara ulaşılmasını da beraberinde getirmektedir. Yumuşak gücün varlığından söz edebilmek için kullanılan kaynağın da yumuşak olması gerektiği yönündeki düşünce, gücün daha somut ve ölçülebilir olması bağlamında fayda sağlasa da birtakım yanlış anlaşılmalara da neden olmaktadır (Çavuş, 2012, s. 25). Bazı durumlarda sert güç unsurlarının yumuşak güç yarattığı ya da tam tersi yumuşak güç unsurlarının sert gücü perçinlediği

gözelemlenmektedir. Bu durum bağlamlarla alakalı olup, aynı güç kaynağı farklı bağlamlarda farklı güç türlerine etki edebileceğini göstermektedir (Nye, 2021, s. 6).

Örneğin bir sert güç kaynağı olarak görülen ABD Donanması, 2004 yılında Endonezya’da meydana gelen tsunami afetinde ülkeye yardım ederek ABD’nin yumuşak gücünün artırılmasında etkili bir araç olmuştur (Nye, 2009, s. 161). Benzer şekilde yumuşak güç kaynaklarından biri olan medyayı iyi kullanan bir devlet, kendi dış politikasını diğerlerinin gözünde meşru gösterebildiği durumlarda, girişilecek bir askeri operasyonda da destek sağlayarak sert gücünü arttırabilmektedir.

Sert güç unsurlarından biri olarak kabul edilen ordunun yumuşak gücü arttırmanın bir aracı olarak kullanılması tarihte sık rastlanılan bir durumdur. Günümüzden yaklaşık olarak 800 yıl önce hüküm süren Cengiz Han, askeri personel arasında gerçekleştirilecek değişim programlarının yumuşak gücü arttırmak için iyi bir yol olduğunu görerek bunu sıkça uygulamıştır (Antikson, 2014, s. 60). Günümüzde de çok sayıda devlet askeri personel arasındaki değişim programları aracılığıyla yumuşak gücünü arttırmaya çabalamaktadır. Bununla birlikte askeri eğitim programları, ortak tatbikatlar ve yardım programları gibi pek çok alan diplomatik yollarla elde edilmesi son derece güç bir etki kanalı oluşturmaktadır (Yılmaz, 2011, s. 35). Nitekim askeri değişim veya eğitim programları, katılım sağlayan askeri personel için ev sahibi devletin halkı ve değerleri hakkında bir bilgi kaynağı rolü üstlenmekte ve böylece karşılıklı anlayışın geliştirilmesine hizmet etmektedir. Aynı zamanda karşılıklı bilgi akışı sayesinde ev sahibi devlet personeli için de yeni bir bakış açısı kazanma açısından faydalı bir araç işlevi görmektedir. Bununla birlikte, değişim veya eğitim programları sayesinde eğitim gören yabancı personelin kendi devletlerinde üst düzey konumlar elde etmesi durumunda yaratılan etki son derece büyük olmaktadır.

Bunların yanı sıra kuvvet kullanımının yumuşak gücü arttırdığı durumlar da mevcuttur. Örneğin bir ulusu işgale karşı korumak için kuvvet kullanımı, kuvvet kullanan devletin imajında olumlu etkilerde bulunarak yumuşak gücün artırılması hususunda etkili olmaktadır. Bununla birlikte barış koruma operasyonları ve bir diktatöre karşı direnen halkı korumak için kuvvet kullanılması da yumuşak gücün artırılması için önemli görevler üstlenmektedir (Gallarotti, 2011, s. 33). Ordunun yumuşak güç oluşturduğu bir diğer alan ise askeri güç sayesinde elde edilen güç aurası olarak görülebilir (Nye, 2020, s. 164). Bu kapsamda büyük bir askeri güç kapasitesine

sahip olmak, diğerlerinin algısında güçlü devlet imajı çizeceğinden yumuşak gücün artırılmasında etkili olabilmektedir.

Anlaşılabacağı üzere, sert ve yumuşak güç arasındaki ilişkiler son derece karmaşık ve etkileşimlidir. Ancak bu güç türleri ne birbirlerinin ikamesi ne de eksiksiz bir tamamlayıcısı olarak görülmemelidir. Aslında her bir güç türü maksimum etkinliğe ulaşabilmek için diğerinin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Böylelikle yumuşak gücün sert gücü geliştirmesi veya sert gücün yumuşak güç üzerinde olumlu etkilerde bulunması söz konusu olabilmektedir. İki güç türü arasındaki bir diğer etkileşim ise birinin kullanımının diğerinden tasarruf edilmesi veya ihtiyacın artması sonucunu doğurmasıdır. Örneğin olumlu bir imaja sahip olan devlet, ulusal çıkarların veya güvenliğin söz konusu olduğu durumlarda sert güç unsurlarını daha az veya hiç kullanmadan arzu ettiği sonuca ulaşabilmektedir. (Gallarotti, 2011, ss. 33-34).

Sert ve yumuşak gücün birlikte kullanımı yaratılmak istenen etkinin maksimize edilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, 2003 yılında Nye tarafından yumuşak gücün *tek başına efektif bir dış politika üretebileceği yanlış anlaşılmasına* karşı “akıllı güç” kavramı geliştirilmiştir (Nye, 2009, s. 160). *Dayatma ve ödetmeye odaklanan sert güç ile ikna etmeye ve cezbetmeye sayılı olan yumuşak gücün bir alaşımı* olarak tanımlanan akıllı güç, her iki güç türünün de çeşitli biçimlerde harmanlanmasını öngörmektedir (Nye, 2011).

Geçmişte sert gücün üstün olarak görüldüğü düşünce tarzı artık yaşanan toplumsal ve teknolojik ilerlemeler sayesinde etkisini yitirmeye başlamıştır. Uluslararası ilişkilerin realist teorisinin fikir babalarından biri olan Makyavelli kaleme aldığı Prens isimli eserde, korkulan bir hükümdar olmanın sevilen bir hükümdar olmaktan çok daha güvenli olacağını salık vermiştir. Ancak günümüzün değişen şartları altında ikisi birden olmanın çok daha makul bir seçenek olduğu kabul edilmektedir (Armitage ve Nye, 2007, s. 6).

Akıllı gücün bileşimlerinden sert ve yumuşak gücün başarılı bir şekilde kullanıldığı örneklerden biri 2. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Pax-Americana olarak kabul edilmektedir. Savaşın ardından ABD'nin sert gücü tarafından kurulan Pax-Americana, aynı zamanda ABD'nin yumuşak gücünün temelini oluşturmuştur (Gallarotti, 2015, s. 254). Bununla birlikte ABD, soğuk savaştan muzaffer olarak ayrılmayı da akıllı gücüne borçludur. Sahip olduğu sert gücü, yumuşak gücüyle harmanlayan ABD,

SSCB'nin içten çürümesine yol açarak soğuk savaşın galip tarafı olmuştur (Yılmaz, 2011, s. 32). Bu çerçevede, sert güç araçları vasıtasıyla askeri çevreleme meydana getirilirken, yumuşak güç sistemin içeriden yıkılmasını sağlamıştır (Nye, 2020, s. 73).

Akıllı güçten istenilen sonucun alınabilmesi için izlenmesi gereken akıllı stratejilerin aşağıdaki 5 soruya cevap verebilmesi gerekmektedir (Nye, 2011);

- 1.) Seçilen hedefler ya da elde edilmek istenen sonuçlar nelerdir?
- 2.) Eldeki olanaklar nelerdir ve bu olanaklardan hangi bağlamlarda yararlanılabilir?
- 3.) Etkilemeye çalışılan hedefin konumlanması ve tercihleri nelerdir?
- 4.) Rakiplerin ellerinde ne var ve daha da önemlisi ne düşünüyorlar?
- 5.) Başarı olasılığı en yüksek olan güç kullanım tarzı hangisidir ve başarı şansı nedir?

Bu çerçevede, öncelikle devletin çıkarlarını ve temsil ettiği değerleri birbiriyle harmanlayan, yönetilebilir hedeflerin ortaya koyulması gerekmektedir. Ardından, hedeflere ulaşabilmek için sert ve yumuşak güç unsurları analiz edilmeli ve hangi güç türünün hangi hedefe ve nerede kullanılacağına kararının verilmesi gerekmektedir. Bu adımdan sonraysa, hedeflenen bölgenin imkanlarının ve toplumun tercihlerinin yönünün saptanması gerekmekte, bu adımla birlikte hangi güç unsurunun tercih edileceğine dair kararın verilmesi gerekmektedir. Son adımdaysa hedeflere ulaşabilme ihtimali değerlendirilmelidir (Nye, 2011).

Yukarıda da belirtildiği gibi bazı güç araçları hem yumuşak hem de sert güce fayda verecek şekilde kullanılabilmektedir. Bu bağlamda, SİHA'ların da bir akıllı güç aracı olarak kullanılabileceği tespit edilmiştir. SİHA'ların bir sert güç aracı olması neticesinde hedeflenen aktörlerin zorlanması için kullanılabileceği gibi, aynı zamanda çeşitli yollarla bir yumuşak güç aracı olarak da kullanılabilmektedir. Hem sert güç hem de yumuşak güç unsurlarına yaptıkları katkılar bunun ispatı niteliğinde olup, düşük maliyetleri ve yüksek faydalı göz önüne alındığında, çıkarların maksimize edilmesi ve maliyetin minimize edilmesi kapsamında önemli bir araç niteliğindedirler.

Devletin direkt olarak kontrolünde olan SİHA'lar istenilen etkinin dolambaçsız ve çabuk elde edilmesinin bir yolu olarak sert güç kapsamında kullanılmaktadır. Bu çerçevede, devletler tarafından karşı tarafı zorlama veya tehdit etme bağlamındaki kullanımlar neticesinde SİHA'lar bir *sopa* görevi görmektedirler. Bununla birlikte bu

sistemlerin diğerlerine ihraç edilmesi ekonomik yöntemler bağlamında bir sert güç yaratarak *havuç* görevi görmektedirler.

Bununla birlikte SİHA'lar diğerlerinin tercih ve düşüncelerine dolaylı olarak etki ederek bir yumuşak güç aracı olarak da kullanılmaktadır. Yumuşak güç kapsamında SİHA'lar bulundurdıkları hassas kameralar sayesinde dezenformasyon faaliyetlerinin etkisiz hale getirilmesinde son derece yararlı görevler de bulunmaktadır. Aynı zamanda askeri güç kullanımının haklı bir zemine oturması için de kullanılan bu görüntüler, devletin meşruiyetini arttırarak yumuşak güce olumlu manada etki etmektedirler.

SİHA'ların işgal altında bir devlete yardım olarak gönderilmesi veya demokratik olmayan güçlerle mücadele etmek için ihracı da devletin imajını geliştirmek için yararlı bir araç niteliğindedir. Ancak demokratik olmayan ve/veya insan hakları ihlallerinde bulunan bir rejime SİHA ihraç edilmesi ters bir etki yaparak devletin yumuşak gücüne zarar verme potansiyeline sahiptir. Bu nokta da SİHA ihracatı gerçekleştirilen devletlerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

İhraç edilen devletlerin askeri personeline verilen eğitim de yine devletin yumuşak gücünün arttırılması açısından faydalı bir araç işlevi görmektedir. Bunun yanı sıra diğer devletlerle ortak üretim ve teknoloji transferi hususlarında yapılan işbirlikleri devletin imajının gelişmesinde katkı sağlayarak bir yumuşak güç alanı oluşturmaktadır.

Tüm bunlar neticesinde, SİHA'lar oluşturdukları akıllı güç sayesinde diğer yollardan gerçekleşmesi çok daha güç olan ittifakların gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu itibarla, devletin ulusal çıkarları ve ulusal güvenliğinin sağlanması için diğerlerinin sizin istediğiniz sonuçları istemesini kolaylaştırarak etkin bir dış politika izlenmesi hususunda yararlı bir araç olarak kullanılmaktadırlar.

Bu çerçevede, gelecek bölümlerde SİHA'ların bir akıllı güç aracı olarak kullanımını incelenecek olup, Türkiye'nin SİHA'lar vasıtasıyla yarattığı sert güç ve yumuşak güç kapasiteleri analiz edilecektir. Son olaraksa, Türkiye'nin SİHA politikasının bir akıllı güç aracı olarak ulusal güvenlik üzerinde müspet etkileri olduğu savunularak çalışma nihayetine erdirilecektir.

3. İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI

Geçmişte zırhlara çarpan kılıçlar, toplardan çıkan sağır edici sesler ve mantarvari bulutlarla akıllara kazınan savaşlar, son dönemlerde video görüntüleriyle karakterize olmaktadır. Savaşların karakterinde yaşanan değişimi gösteren bu durumun temelinde sayıları hızla artan insansız hava araçları bulunmaktadır. İnsansız hava araçları, içerisinde herhangi bir pilot bulunmayan, uzaktan kumanda edilerek ya da otonom biçimde görev icra edebilen, silahlı ve silahsız çeşitleri bulunan istihbarat, gözetleme ve keşif görevlerinin yanı sıra silahlı modelleriyle saldırı kapasitesine sahip hava araçlarıdır.

Savaşlarının doğasında meydana gelen değişimlerin temelinde teknolojik yenilikler yatmakta ve emek yoğun bir modelden teknoloji/sermaye yoğun bir modele geçiş yaşanmaktadır (Yalçınkaya, 2019, s. 1; Erdağ, 2020, s. 5). Barutlu silahların icadı nasıl ki kılıç vb. silahların demode hale gelmesine neden olmuş ve barutlu silaha sahip olanları askeri olarak avantajlı duruma getirmişse, günümüzde de silahlı insansız hava araçları benzer bir etki yaratmaktadır. Özellikle düşük maliyetler, insan kaybının minimize edilmesi, kamuoyundaki savaş karşıtlığının yumuşatılması ve insan doğasından kaynaklanan sınırlılıkların üzerinden gelinmesi gibi avantajları sayesinde harp sahalarını hızla değiştirmektedir (Stohl ve Dick, 2018). Öyle ki savaş literatüründe silahlı insansız hava araçlarının bir paradigma değişikliğine yol açtığı fikri gittikçe popüler hale gelirken, silahlı insansız hava araçlarına sahip olan devletlerin sert güçlerinin artacağı düşüncesi kabul edilmektedir (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2018). Tüm bunların etkisiyle silahlı insansız hava aracı sahibi olan ülkelerin sayısı giderek artmaktadır. Kimi ülkeler kendi milli silahlı insansız hava araçlarını üretmekte, kimileri üretme sürecinde, kimileriye diğer ülkelerden ihraç etmektedirler (Frew, 2018, ss. 5-6).

3.1. İnsansız Hava Aracı Sistemleri

İnsansız hava aracı sistemleri uçan bir platform olan insansız hava araçlarının yanı sıra uçuş için gerekli olan yer kontrol istasyonu ve veri linkini de içeren daha geniş ve kapsayıcı bir kavram durumundadır. Yer kontrol istasyonu ve veri linki aslında insansız hava aracı sistemlerinin sahip olması gereken asgari unsurları oluşturmaktadır. Ancak çoğu insansız hava aracı sistemi asgari unsurların çok daha

fazlasına sahiptir. Temel olarak insansız hava aracı sistemleri; insansız hava aracı, yer kontrol istasyonu, faydalı yükler, haberleşme ve seyrüsefer için veri bağlantıları, destek unsurları ve en nihayetinde insan unsurundan oluşmaktadır (Yiğit, Yazar ve Karakoç, 2018, s. 10; Karaağaç, 2016, ss. 15-16).

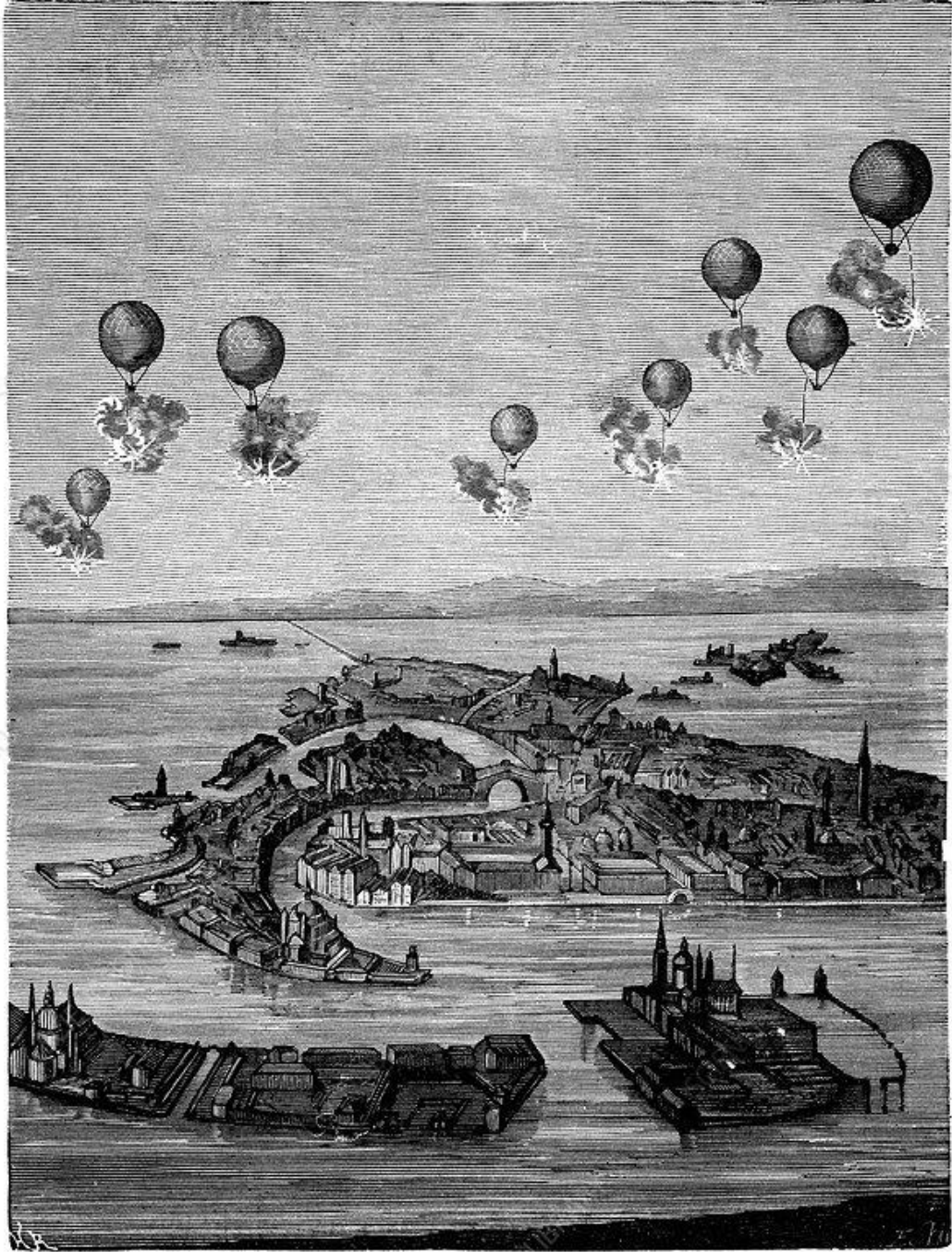
Savaş alanlarında düşmanları izlemek geçmişten günümüze kadar orduların en önemli önceliklerinden biri oluşmuştur. Nitekim yüksek bölgelere kaleler inşa etmek gibi uygulamalar vasıtasıyla gözlemleme yapılması sık karşılaşılan uygulamalardan birini teşkil etmiştir. Geçmişte kaleler inşa etmek gibi uygulamalar teknolojinin gelişmesiyle birlikte yerini hava araçları vasıtasıyla gözlemlemeye bırakmıştır (Blom, 2010, s. 1). Fransız devrimiyle birlikte kullanıma giren balonlar bu işlevi yerine getirmeye çalışmış ancak dönem itibariyle teknolojik gelişmelerin yetersiz olması, istenen etkiye ulaşılmasını engellemiştir. Balonların gözlemlemenin yanı sıra silahlandırılarak kullanılması ise 1800'lerin ortalarında Avusturya tarafından, Venedik şehrine bomba yüklü balonlar göndermesiyle başlamıştır (Jha, 2017, s. 8'den aktaran Erdağ, 2020, s. 14). Bununla birlikte balonların kolay yıpranmaları, hava şartlarına karşı hassas olmaları ve düşman için açık bir hedef teşkil etmeleri, arzu edilen sonucun alınmasını engellemiştir (Blom, 2010).

İHA'ların ilk örnekleri insanlı hava araçlarının kullanıma girmesinden hemen sonraya rastlamaktadır. ABD'li Elmer Sperry tarafından 1916'da geliştirilen otomatik kontrol sistemi, insan kontrolü olmaksızın uçuşu mümkün hale getirmiştir. Geliştirilen otomatik jireskop vasıtasıyla, uçağın uçuş esnasında devamlı bir insan kontrolü olmaksızın stabil kalması sağlanmıştır. Bununla birlikte Sperry'in geliştirdiği Curtiss N-9 hava torpidolarının deneme sürecinde pek çok kez kazaya uğraması, programın iptal edilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak ABD'nin İHA'lara yönelik ilgisi neticesinde 1918'de bu kez de Charles Kettering'in geliştirdiği insansız hava torpidolarına dair bir sözleşme imzalanmıştır. Kettering Bug isimli bu ufak hava torpidoları deneme sürecinde pek çok kez kazaya karışsa da bu durum ABD'nin 75 tane almasının önüne geçememiştir. Bununla birlikte, Kettering Bug insansız hava torpidoları en fazla 16 mile kadar uçuş gerçekleştirmiş ve hiçbir zaman operasyonel olarak kullanılamamışlardır. Bu dönemde ABD'nin yanı sıra İngiltere ve Almanya'da insansız hava araçlarına dair deneyler yürütmüş, İngiltere'nin Farnborough adı verilen insansız hava aracı da tıpkı diğerleri gibi daha deneme aşamasında sayısız kez kazaya karışırken Almanya'nın denemeleri de sonuçsuz kalmıştır (Cook, 2007, s. 2).

Uzaktan kumanda edilen insansız hava araçlarının ilk örneği 2. Dünya Savaşı sırasında Almanların kullandığı V1 isimli seyir füzesi olmuştur (Ashkenazi, 2016, s. 257). Savaşın son günlerinde Londra üzerinde kullanılan seyir füzeleri, Fransa'dan Londra'ya sadece 22 dakikada uçarken, 6.200'den fazla can kaybına neden olmuşlardır (Cook, 2007, s. 2). Bununla birlikte, tek seferlik kullanım için geliştirilmiş seyir füzelerinin insansız hava aracı kategorisinde sayılamayacağına dair görüşlerin mevcudiyeti V1'lerin ilk insansız hava aracı olarak kabul edilmesi hususunu tartışmalı hale getirmiştir. Bu görüşlerin temel dayanağını, insansız hava araçlarının tekrar kullanılabilir olması gerektiği, ancak seyir füzelerinin tek taraflı görev icra edip tekrar kullanılamaması oluşturmaktadır (Davis ve diğerleri, 2014).

Bu gelişmelerin ardından 1959'a kadar bireysel çabalar vasıtasıyla yürütülen İHA geliştirme çalışmaları ilk kez U-2 krizinden sonra ciddi bir boyut kazanmıştır. Ancak yine de ilk modern İHA çabaları, hedef İHA'larına kamera yerleştirmekten ibaret olmuştur. Yetersiz bir şekilde finanse edilen girişimlerin temel hedefi, mürettebatın yanı sıra casusluk faaliyetlerinde bulunan pahalı uçakların riskini en aza indirmek olmuştur. Dönem itibarıyla yapılan girişimler sonucunda Firebee hedef İHA'sı geliştirilmiştir. Sadece 2 adet üretilen Firebee programı kısa süre içerisinde iptal edilirken, 1962 Küba Füze Krizi'nde kullanılamaması farkındalığı arttırmış ve İHA geliştirme sürecinin bir ivme kazanmasına neden olmuştur. Nitekim ABD'nin ilk ciddi İHA kullanımı Vietnam Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. 1964-1972 yılları arası 5.000'in üzerinde ABD'li düşürülen uçaklarda hayatlarını kaybederken, savaş esirlerinin yaklaşık olarak %90'ı uçak mürettebatından oluşmuştur. Personel kaybının önüne geçmek için kullanılan İHA'lar fotoğraflı keşif, hasar değerlendirmesi, elektronik istihbarat ve propaganda broşürü dağıtma gibi görevlerde kullanılmıştır (Cook, 2007, ss. 2-3).

1970'lere kadar daha ziyade havadan gözlem ve hedef İHA'ları bazında yürütülen geliştirme programları daha sonraları adeta insanlı araçların yerini alabilecek kapasitede İHA'lar geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu durum hem maliyetleri arttırırken hem de geliştirme çalışmalarının çok uzun yıllar almasına neden olmuştur (Ashkenazi, 2016, ss. 257-258). İlk ciddi SİHA denemeleri 1970'lerde ABD tarafından bir bilgisayar simülasyonunda gerçekleştirilmiştir. Ancak dönem itibarıyla bilgisayar teknolojisinindeki kısıtlar çalışmanın istenilen başarıya ulaşmasına engel olurken süreci 1990'lara kadar ertelemiştir (Fraklin, 2008, s. 2).

Şekil 1. Avusturya'nın bomba yüklü balonlar kullanarak Venediğe saldırısı. (Kaynak: Science Photo Library).

Modern İHA'ların gelişiminde ABD ve İsrail öncü iki devlet olmuşlardır. Başlangıç aşamasında iki devlet arasında İHA konseptleri bağlamında birtakım farklılıklar görülse de zamanla İsrail'in geliştirdiği İHA konsepti ABD'de ve dünya genelinde daha baskın hale gelmiştir.

ABD deneysel olarak insanlı uçakların yerini alabilecek tarza jet motorlu İHA üretimine odaklanmış, İHA'ların insanlı uçaklar kadar çevik, güçlü, sensör kapasiteleri yüksek ve silahlı olması planlanmıştır. Bu durum İHA geliştirme sürecinin uzun yıllar almasının yanında maliyet açısından da bir avantaj elde edilememesine yol açmıştır. İsrail ise bu yolu izlemeyerek, pervaneli ve ufak İHA'lara kameralar monte ederek İHA düşüncesinde bir çığır açmıştır. 1968-1970 yılları arasında üzerine kamera monte edilen ufak İHA'lar vasıtasıyla Süveyş Kanalı'nı izleyen İsrail, hem düşük maliyetli hem de kısa zamanda geliştirilebilen İHA konseptinin temelini atmıştır. (Ashkenazi, 2016, ss. 257-258).

İsrail'in geliştirdiği konsept daha sonraları ABD dahil dünyanın geri kalanını da etkilemiştir. Halen jet motorlu ve büyük S/İHA'lar bulunsa ve bunları geliştirme faaliyetleri devam etse de, günümüzde daha ziyade ufak ve orta boy, düşük maliyetli S/İHA'lar kullanılmaktadır. Gettinger'in (2020) çalışmasına göre 2020 yılı itibarıyla dünya çapında 171 model S/İHA halihazırda kullanılırken bunların 143 tanesi ufak ve düşük maliyetli S/İHA'lardan oluşmaktadır. Bunun nedeni, hem üretim hem de işletim maliyetlerinin düşük olmaları, kısa süre içerisinde geliştirilebilir olmaları ve savaş durumunda kolayca feda edilebilir niteliklerde olmalarıdır.

SİHA'lar ilk kez farklı bir silah sistemi olarak İsrail tarafından 1982 Beka Hava Muharebelerinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2016, s. 10). Tarihsel olarak Lübnanlılar, İsrail uçaklarını imha etmek için SA-6 karadan havaya füzeler (SAM) kullanmıştır. Buna karşılık İsrail, Lübnan'ı taciz etmek, hava savunma sistemlerini bombalamak ve füze ikmallerini azaltmak amacıyla SİHA'ları kullanmış ve bu taktik son derece etkili olmuştur. İsrail'in geliştirdiği konseptinin başarılı olmasının ardından ABD Ordusu İsrail üretimi Pioneer İHA'larını kullanmaya başlamış, 1990-1991 Basra Körfezi operasyonları sırasında istihbarat, gözetleme ve keşif görevlerinde etkin olarak kullanmıştır (Cook, 2007, s. 3).

2000 yılının eylül ayındaysa Usame bin Ladin'in İHA'lar tarafından görüntülenmesi karar alıcılarda saldırı kapasitesine de sahip olan SİHA'lara yönelik ilgiyi daha da arttırmıştır. Nitekim ABD ilk SİHA saldırısını 2001 yılının kasım ayında Afganistan'da Muhammed Atef'i öldürerek gerçekleştirmiştir (Bergen ve Rowland, 2013, s. 8). 11 Eylül'ün ardından terör hedeflerinin imhası ve özel kuvvetlere hava yardımı amaçlı SİHA kullanımı giderek artmış, Özellikle El Kaide ve Taliban bağlantılı Anwar- Al-Awlaki, Baitullah Mehsud ve Badar Mansoor gibi isimlerin

SİHA'lar tarafından etkisiz hale getirilmesi SİHA'ların popülaritesinin iyice artmasına neden olmuştur (Burnam-Fink, 2012, s. 83).

2006 yılı ise S/İHA'lar açısından bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Nitekim 2.Lübnan Savaşında tarihte boyunca ilk kez S/İHA'ların uçuş süreleri insanlı araçların uçuş süresini aşmıştır. İsrail S/İHA'ları savaş boyunca 16.000 saat hava kalırken, aynı anda 21 S/İHA gökyüzünde görev icra etmiştir (Antebi, 2017, ss. 83-84).

Anlaşılabacağı üzere ABD ve İsrail SİHA kullanım ve üretimi konusunda dünyadaki öncü devletlerdir. Özellikle uzun yıllar boyunca harp sahalarında edindikleri tecrübeler bu iki devleti prestijli birer SİHA üreticisi konumuna getirirken, son zamanlarda tekel durumları kırılmıştır. Bilhassa Çin'in giderek daha fazla SİHA üretilip, ithal etmesi bu iki devletin tekel durumunun kırılmasına neden olmuştur (Frew, 2018, s. 5). Çin dışında, Türkiye ve İran gibi geleneksel üretici olmayan devletlerin de pazara girmesiyle birinci nesil SİHA üreticileri popülaritesini kaybetmeye başlamıştır.

3.2. İnsansız Hava Araçlarının Sınıflandırılması

Dünya genelinde avuç içine sığan ufak İHA'lardan insanlı bir savaş uçağı boyutlarına ulaşan S/İHA'lara kadar çeşitli büyüklüklerde S/İHA bulunmaktadır. Boyutlarının dışında silahlı olup olmamaları, havada kalış süreleri, hareket yarıçapları gibi çeşitli faktörler de S/İHA'ları birbirinden farklılaştırmaktadır. Bazı S/İHA'ların hava kalış süreleri birkaç saatle kısıtlıyken bazılarının havada kalış süreleriye 24 saati aşmakta, yine benzer şekilde birkaç kilometre menzile sahip S/İHA'lardan birkaç bin kilometre menzile sahip S/İHA'lara kadar geniş bir skala bulunmaktadır(Gettinger, 2020). Bu çeşitlilik S/İHA'ların sınıflandırılması zorunluluğunu doğurmuş ve en kabul gören sınıflandırma aşağıda görüleceği üzere NATO tarafından yapılmıştır.

Sınıflar	Kategoriler	Normal Operasyon İrtifası	Harekat Yarıçapı
1. Sınıf (150 kg'dan daha az)	Küçük (20 kg'dan fazla)	5.000 ft'e kadar	50 km
	Mini (2 ila 20 kg arası)	3.000 ft'e kadar	25 km

	Mikro (2 kg'dan az)	200 metreye kadar	5 km
2. Sınıf (150 ila 600 kg arası)	Taktik	10.000 ft'e kadar	200 km
3. Sınıf (600 kg'dan daha fazla)	Saldırı/ Muharebe	65.000 ft'e kadar	Limitsiz
	HALE (Yüksek İrtifa Uzun Hava Kalış Süresi)	65.000 ft'e kadar	Limitsiz
	MALE (Orta İrtifa Uzun Hava Kalış Süresi)	45.000 ft'e kadar	Limitsiz

Tablo 2. NATO'nun S/İHA sınıflandırması (Joint Air Power Competence Center, 2010: 6).

NATO'nun yaptığı sınıflandırmanın dışında pek çok farklı sınıflandırma bulunmaktadır. Bunlardan biri de S/İHA'ları menzil ve teknolojik gelişmişliklerine göre sınıflara ayıran Davis ve diğerlerinin (2014) yaptıkları sınıflandırmadır. S/İHA'lar "uzun menzil ileri teknoloji", "uzun menzil düşük teknoloji", "kısa menzil ileri teknoloji" ve "kısa menzil düşük teknoloji" olarak dört gruba ayrılmıştır. Uzun menzile sahip S/İHA'ları birbirinden ayıranın havada kalma teknolojisinden ziyade ileri teknolojik faydalı yükler olduğu belirtilmiştir. Akıllı mühimmatlar, gelişmiş radar ve lazer teknolojileri, ileri teknoloji faydalı yükler olarak sıralanırken, düşük teknolojiye sahip S/İHA'ların geliştirilmesi için gerekli faydalı yüklerin çok daha basit ve kolayca temin edilebilir olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde kısa menzile sahip S/İHA'lar da devletler tarafından kullanılan ileri teknoloji sensörler ve yapay zeka teknolojilerine sahip olup, devlet dışı aktörlerin kullandığı sivil kullanım amaçlı İHA'ların basit düzeneklerle silahlı hale getirilen İHA'lardan farklılaşmaktadır.

Bir diğer çalışmada ise S/İHA'lar beş ayrı sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflar; dikey iniş-kalkışlılar, dolaşan mühimmatlar, askeri sınıf, MALE (*Medium Altitude Long Endurance*) ve HALE (*High Altitude Long Endurance*) sınıflarıdır. NATO sınıflandırmasından oldukça etkilenen bu sınıflama türü dikey iniş-kalkışlılar ve dolaşan mühimmatların ayrı birer kategori olarak alınmasıyla farklılaşmaktadır (Zwijnenburg ve Postma, 2018, ss. 18-19). Bir diğer sınıflandırma, rotorların ufak ve

büyüklüğüne göre bir farklılaştırmayı sınıflandırmaya ekleyen MacDonald ve Howell (2019) tarafından yapılmıştır.

Esasında yukarıda farklı isimlerle anılan S/İHA sınıfları birbirleriyle kısmen veya tamamen örtüşmektedir. Örneğin Davis ve arkadaşlarının sınıflandırmasında bulunan uzun menzil ileri teknoloji sınıfı NATO sınıflarından MALE ve HALE sınıflarına denk düşmektedir. Yine Zwijnenburg ve Postma'nın sınıflandırmasında bulunan dikey iniş-kalkışlılar ve dolaşan mühimmatlar NATO'nun 1.Sınıf'taki S/İHA'larına denk düşmektedir. Bu durumunun yaratacağı karmaşayı engellemek amacıyla NATO'nun üçlü sınıflandırması temel alınacaktır.

1. Sınıf S/İHA'lar üzerlerinde taşıdıkları sensör ve kameralar vasıtasıyla genel olarak keşif ve gözlem gibi alanlarda kullanılmakla birlikte dolaşan mühimmatların ya da popüler tabirle kamikaze İHA'larının da bu sınıf içerisinde yer alması dolayısıyla üzerinde mühimmat bulunan modeller de mevcuttur. Sınıf itibariyle avuç içine sığan ve yalnızca gramlarla ifade edilen modellerden 100 kg'ın üzerine çıkan modellere kadar geniş bir model skalasına sahiptir. Yine benzer şekilde çeşitli hareket yarıçaplarına ve havada kalış süresine sahip modeller bulunmaktadır (Gettinger, 2020). Kendi içerisinde küçük, mini ve mikro olarak kategorileri bulunmaktadır. Mikro İHA'lar yüksek kıymetli hedeflerinin yakından gözlenmesi ve keşif amaçlı kullanılmaktadır. Mini ve küçük İHA'lar ise atış hasar değerlendirmesi, telsiz röle, hedef tespiti ve atışların yönlendirmesinin yanı sıra süre halinde hareketlerde da bulunabilmektedir (Karaağaç, 2016, s. 48). Tüm bunlarla birlikte gittikçe popüler hale gelmeleri ve harp sahalarını her geçen gün daha fazla etkilemeleri nedeniyle dolaşan mühimmatları da değinmek son derece önemlidir. Dolaşan mühimmatlar (Kamikaze İHA) uzaktan kumanda edilerek bir pilot vasıtasıyla ya da önceden programlanmakta ve hedeflerine çarpmak suretiyle saldırıda bulunmaktadır (MacDonald ve Howell, 2019, s. 111). Aslında adından da anlaşılacağı üzere bir çeşit füze olarak da kabul edilebilen dolaşan mühimmatların tekrar kullanılamaması İHA kategorisine alınıp alınmayacaklarını tartışmalı hale getirmekte, ancak geleneksel güdümlü füzeler ve İHA'lar arasındaki boşluğu doldurmaları nedeniyle İHA olarak kabul edilmeleri görüşü daha yaygın kabul görmüştür (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 16).

2. Sınıf S/İHA aynı zamanda taktik sınıf olarak isimlendirilmektedir. Halka açık olmamakla birlikte ordular tarafından istihbarat, gözetleme, keşif ve hedef edinimi gibi görevlerde kullanılmaktadır. Bazı durumlardaysa helikopterlerde kullanılanlara benzer

hafif havadan karaya füzeler vasıtasıyla saldırı kapasitesi kazanabilmektedirler (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 19).

3. Sınıfın en belirgin özelliği havada kalış süresinin uzunluğudur. Klasik bir 2.Sınıf S/İHA 10 saat havada kalış süresine ulaşırken bu 3. Sınıfta 24 saati kolaylıkla bulmaktadır. Aynı zamanda faydalı yük kapasitesinin yüksekliği ve kullanılan iletişim ekipmanına bağlı olarak hareket yarıçapının birkaç bin km'ye ulaşması farklılaştırıcı özellikleridir.¹ Genel olarak silahlı olsalar da bazıları istihbarat amaçlı olup silah barındırmamaktadır (Gettinger, 2020).

Muharebe, MALE ve HALE olarak 3 kategori bulunmaktadır. Saldırı kapasitesi en iyi bilinen sınıf olan MALE, orta irtifada görev yaparken uzun havada kalış süresine sahiptir. HALE sınıfıysa uydu kontrol bağlantıları, yüksek irtifada ve uzun havada kalış süresiyle geniş alanları inceleme kabiliyetleriyle karakterize edilmektedir. MALE ve HALE kategorileri karşılaştırıldığında MALE S/İHA'ların çok daha fazla kullanıldığına ulaşılmaktadır (MacDonald ve Howell, 2019, ss. 105-107). Bu durumun temelinde gerek üretim gerekse de işletim maliyetlerinin MALE kategorisinde çok daha düşük olmasıdır. ABD'nin kullandığı MALE kategorisine mensup MQ-9 Reaper ile yine ABD'nin kullandığı HALE kategorisinde bulunan Global Hawk karşılaştırıldığında işletim maliyetleri arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. MQ-9 Reaper'ı çalıştırmak için 180 personel gerekirken bu sayı Global Hawk'ın çalıştırılmasında 300'e ulaşmaktadır (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2018, s. 15).

S/İHA Sınıfı	Sahip olan devlet sayısı
1.Sınıf	85
2.Sınıf	44
3.Sınıf	31
Envanterlerinde S/İHA bulunduğu düşünülen devletlerin toplam sayısı 95'tir. 95 devletin 49'u iki veya üç sınıftan en az bir tane S/İHA bulundururken, 18'i tüm sınıflardan en az bir S/İHA bulundurmaktadır.	

Tablo 3. S/İHA Sınıflarına göre bulunduran devlet sayısı (Gettinger, 2020).

¹ Aslında uydu bağlantısı üzerinden kontrol edilen bir İHA'nın harekât yarıçapı sadece yakıtıyla sınırlıdır.

S/İHA Sınıfı	S/İHA Sayısı	Üretici Ülke Sayısı	Üretici Kuruluş Sayısı
1. Sınıf	107	35	82
2. Sınıf	36	21	27
3. Sınıf	28	7	18
Toplam	171	43	108

Tablo 4. Sınıflara göre S/İHA'lar ve üreticileri (Gettinger, 2020).

Ufak boyutları, ileri teknoloji ve uzmanlık gerektirmeyen (nispi olarak) üretim süreci ve genelde silahsız modelleri barındığından dolayı dünya üzerinde en fazla S/İHA 1.Sınıf'a aittir.² 85 ülke halihazırda envanterinde bulundururken 35 ülkeden 82 üretici tarafından üretilmeleri son derece yaygınlaştıklarını göstermektedir. 2. Sınıf taktik S/İHA'ları envanterinde bulunduran ülkelerin sayısı 44'e inerken, üretici ülke ve kuruluş sayıları da radikal bir biçimde düşmüştür.

3. Sınıf S/İHA'lar saldırı kapasitesi en iyi bilinen sınıf olmanın ötesinde dünya genelinde 31 ülke tarafından envanterlerinde bulundurulmaktadır. Ancak bu ülkelerin bir kısmında saldırı kapasitesi bulunmayan daha ziyade keşif, gözetleme, hedef tespiti gibi amaçlarla kullanılan modeller kullanılmakta, yani bu sınıfa sahip olan her ülkenin SİHA'lar vasıtasıyla saldırıda bulunabilme yeteneği bulunmamaktadır. Dünya genelinde yalnızca 7 ülkeden 18 kuruluş tarafından üretilen S/İHA'lar, gerek saldırı kapasitesi gerekse de barındırdığı ileri teknoloji faydalı yükler vasıtasıyla harp sahalarında oldukça etkili olmaktadır. Yalnızca sınırlı sayıdaki üretici tarafından üretilmesi ileri teknoloji ve uzmanlık gerektiren süreçler gerektirdiğini göstermenin yanı sıra, üreticilerin bu sistemlerin ihracı hususunda pazarlık güçlerinin yüksek olduğunu da göstermektedir.

3.3. İnsansız hava Araçlarının Üretim ve Kullanımının Küresel Yayılımı

ABD ve İsrail'in öncülüğünde spesifik bir silah haline gelen SİHA'ların ilk üretici ve kullanıcıları da doğal olarak bu iki devlet olmuştur. Literatürde geleneksel veya birinci nesil SİHA üreticileri olarak anılan iki devlet bir süre SİHA piyasasında tek

² Silahlı olmayan İHA'ların ihracatı daha az katı önemlerle sınırlandırıldığından ithal olarak edinilmesi daha kolaydır.

durumunun sahibi olmuşlardır. Ancak son yıllarda giderek daha fazla sayıda devletin SİHA üretilip kullanmaya başlaması bu iki devletin tekel konumunu sarsmıştır (Frew, 2018, s. 5).

Özellikle ikinci nesil bir üretici olan Çin'in SİHA piyasasından giderek daha fazla pay alması üzerinde durulması gereken bir husustur. MALE kategorisinde dünyanın en büyük üretici konumuna gelen Çin, ABD'ye nazaran daha az katı ihracat politikası ve rakiplerinden daha düşük fiyatlarla elindeki piyasa payını her geçen gün arttırmaktadır (MacDonald ve Howell, 2019, s. 108; Frew, 2018, s. 7; Woodhams, 2018, s. 6). Çin rekabet avantajını sadece düşük maliyetli SİHA'lar üretilmesi üzerine kurmamıştır. Yapay zekaya devasa yatırımlarının yanı sıra yapay zeka alanındaki itibarlı akademik çalışmalarla birinci nesil üreticilere meydan okumaktadır (MacDonald ve Howell, 2018, s. 103).

Gettinger'in (2020) derlediği veriler baz alındığında dünya genelinde onaylı S/İHA sayısının 21.000 olduğu ancak Çin ve İran gibi ikinci nesil devletlerin envanterlerine dair kesin bir bilgi edinilemediği için bu sayısının aslında 30.000 civarında olduğu belirtilmektedir. S/İHA sahibi devletlerin içerisinde 79'u (%83) Çin, ABD ve İsrail yapımı S/İHA'lardan en az bir S/İHA kullanmaktadır. 32 devlet Çin'de üretilen en az bir S/İHA, 39 devlet İsrail'de üretilen en az bir S/İHA ve 49 devlet ABD'de üretilen S/İHA'lardan en az birini işletmektedir. Bu durumdan anlaşılacağı üzere dünya S/İHA pazarı Çin, ABD ve İsrail tarafından paylaşılmış durumdadır ve Çin'in yüzdeden aldığı pay her geçen gün artmaktadır. Ancak ikinci nesil S/İHA üreticileri arasında Türkiye, İran, Birleşik Arap Emirlikleri gibi devletler gittikçe daha fazla sayıda S/İHA üretmekte ve ihraç etmektedir.

Devletlerin S/İHA temin etmek için geleneksel üreticiler yerine ikinci nesil üreticilere yönelmesinin ardından birkaç neden bulunmaktadır. Özellikle sayıları artan S/İHA üreticileri S/İHA temin etmek isteyen devletler için geleneksel üreticilere olan bağımlılığın azalmasına yol açmaktadır. Önceden bilhassa ABD'nin ihracat kısıtlamaları nedeniyle gereksinimlerini karşılayamayan devletler ihracat kısıtlamaları daha esnek olan devletlere yönelmektedir. Hâlihazırda S/İHA'ları kapsayan hiçbir silah ihracı kontrolü anlaşmasına taraf olmayan Çin gibi ülkeler daha cazip hale gelmektedir (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 18).

S/İHA'ların operasyonel olarak kullanımına bakıldığında, 1980'den itibaren en az 28 devletin kendi devlet ülkesi sınırları dışında S/İHA kullandığı düşünülmektedir. Yine en az 10 devletin (Azerbaycan, İsrail, Irak, İran, Nijerya, Pakistan, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere ve ABD) ise SİHA'lar vasıtasıyla hava saldırısı gerçekleştirdiğine inanılmaktadır (Gettinger, 2020).

Dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus, AB üyesi devletlerin SİHA üretimi ve kullanımı konusunda oldukça geri kalmalarıdır. Bu durumun temelinde SİHA kullanımının yol açabileceği muhtemel sivil kayıplarına karşı yükselen kamuoyu tepkisinin bulunduğu belirtilmektedir (Frew, 2018, ss. 30-31). AB üyesi Almanya, Hollanda ve Belçika gibi devletler daha ziyade silahsız olan ancak silahlandırılabilir İHA'lara yönelmektedir. Kamuoyu tepkilerinin azalıp, yerel şartların müsait hale geldiği durumda bu İHA'ların silahlandırılacağı düşünülmektedir (Woodhams, 2018, ss. 6-7).

AB üyesi devletlerin aynı zamanda kendi İHA'sını geliştirme çabalarında da bulunmaktadır. Ağustos 2016'da imzalanan anlaşmayla kurulan projenin paydaşları; İspanya, Fransa, Almanya ve İtalya olmuştur. İlk teslim tarihi olarak 2025 gösterilen proje, sınır güvenliği ve gözetleme gibi konulara odaklansa da İHA'nın silah taşıyabilecek nitelikte olacağı söylenmektedir. Bir diğer Avrupa projesi ise Fransız firması önderliğinde, İtalya, İspanya, İsveç, İsviçre ve Yunanistan'da şirketlerin katılımıyla kurulan konsorsiyumun neticesinde geliştirilen nEUROn'dur. Jet motoru ve yüksek gizlenme kabiliyetleriyle dikkat çeken İHA'nın test uçuşları tamamlanmıştır (Frew, 2018, s. 32).

Rusya ise SSCB'den kendisine kalan İHA vasıtasıyla istihbarat, keşif ve gözetleme tecrübesini uzun yıllar göz ardı etmiştir. Ancak bu konudaki eksiklikleri 2008 Gürcistan Savaşı'nda ortaya çıkmış, 2011 yılı itibarıyla yerli üretim ve ithalat yollarına giderek ilk olarak İsrail'den İHA temin etmiştir (Bendett, 2020, s. 39). İsrail'den yalnızca İHA temin etmekle kalmayan Rusya, İsrail'den aldığı İHA lisanslarıyla yerli üretim gerçekleştirmeye gayret etmektedir (Gettinger, 2020).

İHA kullanım tecrübesi olarak Rusya son yıllarda önemli gelişmeler katetmektedir. Suriye'yi adeta bir İHA laboratuvarı olarak kullanan Rusya, 2017'de 7/24 izleme ve gözlem faaliyetlerinde bulunduğunu ve icra edilen görev sayısının 16.000 ve uçuş saatinin ise 96.000 olduğunu açıklamıştır. Bu sayılar 2018 Temmuz gelindiğindeyse

23.000 görev ve 140.000 saat olarak güncellenmiştir (Bendett, 2020, s. 41). Benzer şekilde tarihsel İHA tecrübelerinden yararlanamayan bir devlette Güney Afrika'dır. İHA geliştirme konusunda uzun bir geçmişi olan devlet, 1970'lerde ufak, hafif ve gözlem amaçlı Champion İHA'yı geliştirirken ilk uçuş 1977'de yapılmıştır. Daha sonraları 1987'de kullanıma giren Seeker 1 ve onun ardından Seeker 2 İHA'ları Angola savaşı boyunca operasyonel olarak kullanılmıştır. Ancak bu tarihten sonra İHA'lara olan ilginin azalması tarihsel olarak elde edilen tecrübelerin kaybedilmesine yol açmıştır (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 25).

İkinci nesil SİHA üreticilerinin bir kısmı geleneksek üreticilerden SİHA temin edemediklerinden dolayı kendi yerli SİHA'larını geliştirme programları başlatmışlardır. Özellikle Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin ABD'den SİHA temin edememesi bu yola başvurmalarına neden olmuştur. Türkiye, İsrail'den aldığı İHA'ları çalkantılı siyasi ortam nedeniyle etkin olarak kullanamazken, ABD'den yapmak istediği alımlar da Kongrenin engeline takılmıştır. Nitekim Obama yönetimi, Türkiye'nin İran'ın nükleer programına karşı takındığı tutumu sebep göstererek Kongrenin onayının zorlaştığını belirtmiştir. Bunun ardından 2014'de en azından silahsız versiyonları alma talebinde bulunan Türkiye nihayetinde kendi SİHA geliştirme programına odaklanmak mecburiyetinde kalmıştır (Düz, 2020, s. 10). Birleşik Arap Emirliklerinin SİHA geliştirme programının fitili ise 2002'de ABD'den SİHA alımının yine Kongre tarafından reddedilmesiyle ateşlenmiştir (Woodhams, 2018, ss. 3-4).

Yerli İHA üretim için kullanılan yöntemlerden biri yabancı tasarımların lisansını alarak yurtiçinde üretim yapılması olmuştur. En az 24 devletin yerli üretim için yabancı İHA teknolojisi lisansına sahip olduğu düşünülmektedir. Bu sistem vasıtasıyla halihazırda kullanımda olan modellerin yeni versiyonlarının geliştirilmesi mümkün görünmektedir. Bu konudaki en bilinen iki örnek Rusya ve Pakistan'dır. Rusya, İsrail yapımı Searcher İHA'nın Forpost-M olarak adlandırılan yerli bir versiyonu üzerinde çalışmaktadır. Pakistan ise Çin yapımı CH-3 SİHA'nın Burraq ve Shahpar olarak adlandırılan yerli versiyonlarını üretmektedir (Gettinger, 2020). Yabancı teknolojilerin lisansını alarak yerli olarak üretilmesi devletlere öncelikle geliştirme sürecinin kısılması bağlamında faydalı olmaktadır. Aynı zamanda ihracatın azalarak bir nebze olsun dış açıkların kapatılması hususunda da yardımcı olduğu ileri sürülebilmektedir. Ancak asıl üretici devletin ileri teknolojilerin transferi konusunda hevesli olması her

zaman beklenmemektedir. Nitekim lisansını verdiklerini modellerin de kendi kullandıkları modeller kadar gelişmiş özelliklere sahip olmaması hususuna dikkat etmektedirler.

3.4. Devlet Dışı Aktörlerin İnsansız Hava Aracı Edinimi ve Kullanımı

İHA'lar son zamanlarda devlet dışı aktörlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Özellikle ticari ve sivil kullanım amaçlı İHA'ların oldukça kolay ve uygun maliyetli elde edilebilir olması, devlet dışı aktörlerin bunları hava gücü mahiyetinde kullanılmasına yol açmaktadır. Nitekim devlet dışı aktörlerin hava gücü olmayacağı yönündeki düşünceler, bu aktörlerin İHA kullanımıyla birlikte değişmeye başlamıştır (Balkan, 2019, s. 11).

DAEŞ yayınladığı propaganda videolarıyla bu akımın öncülüğünü yaparken, bir terör örgütünün İHA programı yürütmesinin mümkün olduğunu kanıtlamıştır. Münferit bir İHA saldırısından çok daha kapsamlı bir program yürüten DAEŞ, Bangladeş uyruklu mühendisleriyle İngiltere üzerinden İHA parçaları temin edip bunları Suriye ve Irak'a taşıyacak lojistik hatları kurabilmiştir (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2019, s. 9). Bu programa “mücahit İHA'lar” adını veren terör örgütü, kurdukları tedarik ağı, teknik personel desteği ve AR-GE çalışmalarıyla adeta bir devlet gibi bir İHA programı yürütmüştür. Nitekim on altı firma ve yediden fazla devletten çeşitli yollarla edindikleri ticari kullanım amaçlı İHA'ları modifiye ederek ölümcül bir hale getirme becerisini edinmişlerdir (Balkan, 2019, ss. 17-18).

Örgüt bu yeni silahlarını PKK gibi başka terör örgütlerine karşı kullanmıştır. Ancak aynı zamanda Türkiye gibi kendisinden asimetrik olarak güçlü devletlere karşı da saldırı girişimlerinde bulunmuştur. Balkan'ın (2019) belirttiğine göre, DAEŞ İHA'ları beş farklı amaçla kullanmaktadır. Öncelikle İHA'lar vasıtasıyla gözetleme ve istihbarat toplama gibi amaçlarla kullanılmaktadır. İkinci olarak intihar saldırılarında kullanılan bomba yüklü araçların hedeflere yönlendirilmesi amacıyla kullanılmaktadırlar. Üçüncü olarak ise, yine benzer bir amaçla, roket ve top atışlarını yönlendirmek amacıyla kullanılmaktadırlar. Dördüncü amaç ise İHA'lara monte edilen el yapımı patlayıcılarla direkt olarak saldırı gerçekleştirilmesidir. Son kullanım amacı ise gerçekleştirdikleri eylemleri dünya ile paylaşmak için İHA'lar vasıtasıyla görüntü kaydetmeleridir.

Bu durum hem devletlerin ulusal güvenliği hem de sivil güvenliği açısından büyük bir tehlike arz etmektedir. Öyle ki devlet dışı aktörler edindikleri İHA'lar sayesinde devlet başkanlarına suikast düzenleyebilecek hale gelmişlerdir. 4 Ağustos 2018'de Venezuela Devlet Başkanı Nicolás Maduro'ya yönelik suikast girişiminde C4 patlayıcı yüklü İHA'lar kullanılmış ancak bu girişim başarılı olamamıştır (Daniels, 2018). 7 Kasım 2021 tarihindeyse Irak Başbakanı Mustafa Kazımi'nin ikamet ettiği eve bomba yüklü İHA'lar vasıtasıyla bir saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu terör eyleminden yara almadan kurtulan Kazımi, altı koruma görevlisinin ise yaralandığını açıklamıştır (BBC, 7 Kasım 2021).

Devlet dışı aktör ve terör örgütlerinin İHA kullanarak suikast girişiminde bulunması devletler için asimetrik bir tehdit meydana getirmektedir. Ancak devletlerin üst düzey savunma yöntemleri, İHA kullanılarak girilen suikastlerin istenilen etkiyi sağlayamamasını beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, devlet dışı aktörlerin kendileriyle simetrik hedeflere karşı bu tip bir eylem gerçekleştirmesi durumunda istenilen sonucun elde edilme olasılığının daha yüksek olacağı değerlendirilmektedir. Gelişmiş bir hava savunma sistemi ve elektro-manyetik karıştırıcılar gibi İHA'lara karşı savunma sağlayan ekipmanlardan yoksun olan devlet dışı aktörler, kendileri gibi devlet dışı aktörlerden gelen saldırılara daha açık bir durumdadır.

İHA kullanarak saldırı girişiminde bulunan bir diğer terör örgütü de PKK'dır. PKK'nın 2003-2004 yıllarına kadar uzanan bir İHA kullanma geçmişi bulunmaktadır. Bu çerçevede 2017 yılında patlayıcı yüklü İHA'lar vasıtasıyla eylem hazırlığında bulunan PKK'nın bu girişimi engellenmiştir.

2017 yılında yaşanan önemli gelişmelerden biri de terör örgütü DAESH'in İHA saldırıları düzenleyen ekibinden 11 teknik elemanın PKK'nın eline geçmesi olmuştur. Böylelikle tecrübe sahibi elemanların takviyesiyle birlikte PKK, İHA'lar üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Nitekim 2018 yılı örgütün üst düzey yöneticilerinden Murat Karayılan tarafından havacılık yılı olarak ilan edilmiştir (Bural, 2021). Bu gelişmenin ardından PKK, Mahmur yakınlarındaki Rüstem Cudi kampında bir İHA akademisi kurmuştur. Bu bağlamda, açık kaynaktan edinilen bilgilere göre PKK'nın 2021 yılı itibarıyla 41 adet farklı model, ticari kullanım amacıyla üretilmiş İHA yada maket uçağa sahip olduğu belirtilmektedir. Akademide ise eğitimlerin, ABD ve Hollandalı uzmanlar tarafından verildiği iddia edilmektedir (Çetin, 2021).

PKK'nın patlayıcı yüklü İHA'lar kullanarak giriştiği en önemli saldırılardan biri 10 Kasım 2018 tarihinde gerçekleşmiştir. 10 Kasım anma törenlerini hedefleyen terör örgütü Şırnak ilinde 10 ayrı askeri bölgeye saldırıda girişiminde bulunmuştur. Askeri personelin dikkati büyük bir faciayı önlemiştir. Terör örgütünün sivil kullanım amaçlı İHA'larının bazıları doğrudan ateş vasıtasıyla düşürülmüş, diğerlerinin ise alanlarda bulunan elektronik karıştırıcılar sayesinde infilak etmeleri önlenmiştir. Bu konuda dikkati çekmesi gereken iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki saldırıdan kullanılan İHA'ların strafor ve türevlerinden üretilmiş oldukça yavaş uçan ticari modeller olmasıdır. İkincisi ise bu araçların uzaktan kumanda vasıtasıyla değil de daha önceden belirlenmiş bir GPS rotası izleyerek hedeflerine ulaşmaya çalışmalarıdır. Bu durum, tespit edilebilmelerini oldukça güçleştirmekte ve saldırıların başarılı olma ihtimalini artırmaktadır. 2020 yılının ağustos ayında Irak'ın kuzeyinde bulunan askeri üslere karşı da sivil kullanım amaçlı İHA'larla saldırı düzenlemiştir. Tüm bu saldırılar personelin dikkati ve zamanında müdahalesi sayesinde engellenmiştir (Balkan, 2019, s. 37; Erdem, 2021).

Yukarıda bahsedilen PKK örneğinde de görüldüğü üzere, devlet dışı aktörler ve terör örgütleri elektronik karıştırıcıların üstesinden gelmeye çabalamaktadır. Devlet dışı silahlı aktörlerin İHA kullanımına başladıkları ilk yıllarda İHA'ları uzaktan kumanda vasıtasıyla kontrol etmek yaygın bir uygulamayken günümüzde elektronik karıştırıcılardan etkilenmemek için GPS tabanlı sistemler kullanılmaktadır. İHA'nın izleyeceği rota daha önceden belirlenmekte, sistem sayesinde adeta otonom bir şekilde ve elektronik karıştırmaya maruz kalmadan hedefe yönelmektedir (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2019, s. 3). Bu yöntemin günümüzde kullanım sıklığı artarken, HTŞ'nin İHA'larında görülen GPS tabanlı sistem önceden oluşturulan rotayı takip ederek hedefe EYP bırakabildiği tespit edilmiştir. İHA'ların GPS tabanlı çalıştırılması aynı zamanda İHA'lardan sinyal yayılmamasına sağlamak ve tespitlerini zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda GPS tabanlı İHA sistemini ABD'ye uyuşturucu kaçırmak isteyen Meksikalı uyuşturucu kartelleri kullanmaktadır (Balkan, 2019).

Devlet dışı silahlı aktörler İHA temini sürecinde kendilerine destek veren devletlerden yardım almaktadır. Bu hususta özellikle İran'ın Yemen'deki Husiler ve Lübnan'daki Hizbullah ile bağlantıları son derece önemli bir örnek durumundadır. Husilerin kullanmış olduğu Qasef 1 modeli İHA'lar birçok yönüyle İran yapımı Ebabil İHA'larına benzemektedir (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2019, s. 8). Husiler bu İHA'ları

kullanarak koalisyon güçlerine saldırılar düzenlemektedir. Bu saldırılar amacına ulaşmasa dahi, koalisyon için son derece büyük maliyetlere sebep olmaktadır. Birkaç bin dolar değerindeki bu İHA'ların imhası için kullanılan milyon dolar değerindeki karaya füzeler koalisyon güçlerine büyük bir mali yük getirmektedir (Balkan, 2019, s. 32).

Hizbullah ise İran'dan elde edinildiği düşünülen İHA'ları kullanarak istihbarat çalışmalarında bulunmaktadır. Bu sayede Selefi örgütler tarafından kendine karşı gerçekleştirilebilecek saldırılar karşısında bir avantaj elde etmeye çabalamaktadır (Antebi, 2017, s. 87). Aynı zamanda İran yapımı Shaded-129 İHA'ları Suriye'de görev yapmakta, ancak kim tarafından kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir (Frew, 2018, ss. 13-14).

Devlet dışı aktörlerin İHA kullanımı, devletler açısından asimetrik zararlara neden olabilmektedir. 2019'un Eylül ayında Suudi Arabistan'ın petrol tesislerine Husiler tarafından düzenlenen İHA saldırısı bunun en bilindik örneklerinden birini teşkil etmektedir. 14 Eylül 2019 sabahı 18 İHA ve 7 seyir füzesi kullanılarak gerçekleştirilen saldırı, maliyetleri milyonlarca dolar olan hava savunma sistemleri tarafından engellenememiştir. Saldırının hava savunma sistemleri tarafından fark edilememesinin nedeni olarak, alçak irtifadan uçuşu ve saldırının beklenmedik bir yönden gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Saldırı sonucu Suudi Arabistan'ın ham petrol üretiminin yarısı etkilenirken, petrol fiyatları %20 oranında artmıştır (Cockburn, 2019). Maliyetleri oldukça düşük olan İHA'ların, milyonlarca dolar maliyetindeki hava savunma sistemlerini aşp, dünya ekonomisine milyarlarca dolar zarar verebilmesi devletlerin karşı karşıya olduğu asimetrik İHA tehdidini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Yine benzer bir olay ise Ukrayna'nın doğusunda ayrılıkçı Rus gruplar tarafından gerçekleştirilmiştir. El bombası monte edilen bir İHA ile askeri bir cephaneliğe gerçekleştirilen saldırı sonucu 1 milyar dolarlık zarar meydana gelmiştir (Balkan, 2019, s. 47).

Gerçekleşebilecek asimetrik İHA saldırılarından kaynaklanan riskler anti-İHA sistemlerine karşı olan ilginin artmasına neden olmuştur. Nitekim 2015'de sadece 10 farklı anti-İHA sistemi satışa sunulurken bu rakam 2018'de 235'e yükselmiştir

(Kasapoğlu ve Kırdemir, 2019, s. 10). Anti-İHA sistemleri genel olarak, İHA'ların tespiti ve etkisiz hale getirilmesi için kullanılan sistemlere verilen genel isimdir.

İHA tespiti için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan ilki radar kullanılmasıdır. Radar cihazından gönderilen elektromanyetik dalgaların İHA'ya çarpıp dönerek tespit edilmesini sağlamaktadır. İkinci yöntem ise radyo frekans vasıtasıyla İHA'ların tespit edilmesidir. Bu yöntem İHA'ların yönlendirilmesi için kullanılan frekans bantlarının tespit edilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere otonom olarak görev icra eden İHA'ların bu yöntem ile tespit edilmesi mümkün değildir. Kullanılan bir diğer yöntemler ise elektro-optik kamera, kızılötesi/termal kamera, akustik ve çoklu tip sensörler olarak belirtilmektedir (Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret, 2019).

İHA'ların etkisiz hale getirilmesi için de kullanılan birtakım sistemler bulunmaktadır. İlk olarak radyo frekans karıştırma yöntemiyle İHA'nın kullanıcısıyla olan iletişimi kesilmeye çalışılmaktadır. Bu yöntem yine yukarıda belirtildiği üzere otonom olarak hareket eden İHA'larda etkisiz kalmaktadır. Bir diğer yöntem de GPS karıştırma olarak adlandırılan İHA'ların uydudan sinyal almasının önüne geçerek etkisiz hale getirmeye yarayan yöntemdir. Bu da tıpkı radyo frekans karıştırma yöntemi gibi otonom olarak görev yapan İHA'larda etkisiz kalmaktadır. İHA'ları etkisiz hale getirmek için kullanılan sistemlerden bir diğeri ise aldatma yöntemidir. Bu yöntem ile hedeflenen, İHA'ların bazı sistemlerine sızılarak kontrol edilmesidir. Lazer ise bir diğer yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. İHA'ların kameralarına keskin bir lazer ışını tutularak adeta kör edilmesini sağlayan bu yöntem sıklıkla kullanılmaktadır. İHA'ların etkisiz hale getirilmesinde kullanılan mekanik yöntemlerde kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri ağ atarak aracın pervanelerinin etkisiz hale getirilmesidir. Mekanik yöntemlerden bir diğeri ise silah ile doğrudan atış vasıtasıyla İHA'ların etkisiz hale getirilmesidir. Bu yol iptidai görünse dahi günümüzde sıklıkla kullanılmakta olan etkili bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. En etkili önleme yöntemi ise birkaç yöntemin bir arada kullanılması olarak kabul edilmektedir (Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret, 2019).

3.5. Oyun Değiştirici Olarak İnsansız Hava Araçları

Temel olarak istihbarat, gözetleme ve keşif görevlerinin yanı sıra saldırı kapasitesine de sahip olabilen SİHA'lar harp sahalarından birtakım avantajlara sahiptirler. Bu

avantajlar maliyet, savaşların insansızlaştırılması ve ölümcül kapasite olarak alt başlıklarda incelenecektir. SİHA'lar devletlere ilk olarak maliyet açısından birtakım avantajlar sağlamaktadırlar. Özellikle insanlı savaş uçaklarıyla karşılaştırıldığında son derece düşük maliyetli çözümler sunmaktadırlar. İnsanlı savaş uçaklarını bakım maliyetlerinin yanı sıra hava kalışları da büyük bir maliyeti yanında getirmektedir. Bununla birlikte SİHA'ları kullancak personelin eğitimi açısından da daha düşük maliyetlidir. En önemli unsur ise SİHA'ların insanlı sistemlere nazaran çok daha düşük maliyetlerle elde edilebilmeleridir. Savaşların insansızlaştırılması hususunda da SİHA'lar insanlı sistemlere göre bazı avantajlara sahiptir. Öncelikle personel kaybının engellenmesi ve personelin düşmanın eline geçme ihtimalini ortadan kaldıran SİHA'lar, insanlar savaş uçaklarıyla gerçekleştirilmesi son derece zor olan operasyonları mümkün kılmaktadırlar. Aynı zamanda uzun havada kalış süreleri ve hareket yarıçapları itibarıyla insanlı savaş uçaklarının çok daha ötesine geçerek, insanın biyolojik ihtiyaçlarından kaynaklanan sınırlılıkların aşılması hususunda da son derece etkilidirler.

3.5.1. Maliyet avantajı

Soğuk savaş döneminde kutup liderlerinden biri olan ABD, diğer kutup lideri olan SSCB'yi casus uydular vasıtasıyla izlemiştir. İzlemenin temel amacı, SSCB'nin nükleer füzeleri, silahlı birlikleri ve deniz altılarını gözlemleyebilmek olmuştur. Füze silosu ve bombardıman pisti gibi bu hedefler casus uydular vasıtasıyla gözetlenebilmiştir. Ancak Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte tehditler farklılaşmış, nereden geleceği belli olmayan kaygan tehditlerin sayısı hızla artmıştır. Nitekim küçük bir terörist grubunun yarattığı ayak izinin bir füze silosuna nazaran oldukça düşük olması casus uyduların kullanımının yetersiz kalmasına yol açmıştır. Aynı zamanda casus uydularının oldukça pahalı ve elde edilen görüntülerinde pek kaliteli olmaması da istihbarat, gözetleme ve keşif için farklı bir sistemin kullanılması gerekliliğini ortaya çıkartmıştır.

Gözetleme için kullanılabilecek insanlı hava araçlarının içerisindeki pilotun, düşmanın eline geçmemesi için daha dikkatli bir AR-GE süreci gerekmekte ve bu durum maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Arzu edilen farklı sistemin, bir alandan diğerine kolayca kaydırılabilme, sorunlu bölgelerin üzerinde dolaşabilme ve kaliteli görüntüler elde edebilme özelliklerine sahip olması istenmiştir. Bunlarla birlikte beka

kabiliyetinin yüksek, maliyetlerinin de düşük olması arzulanmıştır. Nitekim bu ihtiyaçlara cevap ilk olarak birinci nesil Pradatörlerden gelmiştir (Burnam- Fink, 2012, s. 86). İnsanlı sistemlere ve casus uydulara nazaran uygun maliyetli, etkin ve güvenli sonuçlar vermesi nedeniyle S/İHA'ların bu alandaki kullanımı giderek artmıştır (Karaağaç, 2016, s. 10).

İstihbarat, gözetleme ve keşif amaçlı kullanımda insanlı hava araçlarının bir alternatifi konumunda bulunan S/İHA'ların, insanlı hava araçları ve casus uydularına karşı birtakım avantajları bulunmaktadır. İnsanlı hava araçları daha yüksek idame ve işletim maliyetlerine sahip olmakla birlikte personel eğitim maliyeti de bu araçlarda çok daha yüksektir. Aynı zamanda SİHA kullanımı, insanlı araçları kullanacak olan personeli yetiştirip desteklemekten daha az maliyetlidir. Casus uydular da yine aynı şekilde tedarik, idame ve işletim maliyetleri bakımından S/İHA'lardan daha maliyetlidirler. (Karaağaç, 2016, s. 20; Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 13).

İnsanlı hava araçlarında korunması gereken bir pilotun bulunması pahalı gizlenme ekipmanlarına ve çevik bir motora ihtiyaç duyulmasına yol açmaktayken, S/İHA'ların daha basit ve ufak olmaları henüz dizayn ve üretim aşamalarında maliyetlerin düşmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda eğitim, operasyon ve destek maliyetlerinin de insanlı hava araçlarına göre oldukça düşük olduğu belirtilmektedir. (Fraklin, 2008, s. 2; Burnam- Fink, 2012, s. 87). Nitekim 2012'de yapılan bir çalışmaya göre MQ-9 Reaper'ın saatlik kullanım maliyeti 3.250 \$ olarak hesaplanırken, F-35'in saatlik kullanım maliyetiye 16.500 \$ olarak hesaplanmıştır (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 13). S/İHA'lar eğitim maliyetlerinde de avantaja sahiptirler. İnsanlı hava araçlarında eğitim için havada olma ihtiyacının yanı sıra eğitim için ilaveten araçlar alınması maliyetleri arttırmaktadır. Bununla birlikte, S/İHA eğitimlerinin simülasyon üzerinde yapılması hem eğitim uçuşu maliyetlerini hem de eğitim aracı alım maliyetlerini düşürmektedir (Harrison, 2015).

SİHA kullanımı bazı durumlarda kullanan tarafın maliyetlerinin düşürülmesine neden olmaktadır. Özellikle batılı devletlerin taraf olduğu çatışmalarda güç dengesinin genel itibariyle asimetrik mahiyette olması üstün durumdaki devletin maliyetleri düşürecek adımlar atmasına neden olmaktadır (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 14). Örneğin ABD'nin Suriye'de terör örgütü DAESH'e karşı giriştiği operasyonlarda güç dengesi asimetriktir. Bu durumda ABD zaten terör örgütüne göre çok daha fazla yeteneğe sahip olduğundan düşmanın bertaraf edilmesi için en az masraflı yolun seçmesi

muhtemeldir. Özellikle hava savunmasının göz ardı edilebilecek kadar önemsiz olduğu alanlarda yüksek maliyetli insanlı hava araçları ve yüksek maliyetli mühimmatlar kullanmanın pek mantıklı olmadığı değerlendirilmektedir.

SİHA'ların daha zayıf tarafta bulunan aktör tarafından kullanılmasının da maliyetler açısından ilginç sonuçları bulunmaktadır. Zayıf tarafın SİHA saldırısı icra etmesi durumunda güçlü tarafın bu saldırıyı kolaylıkla bertaraf edebileceği söylenebilir ancak savunan konumundaki tarafın, düşük maliyetli SİHA'ları bertaraf etme maliyeti genel olarak SİHA'ları kullanan tarafın kaybından fazla olacaktır (Ashkenazi, 2016, s. 259).

3.5.2. Savaşların insansızlaştırılması

Savaşların değişen yapısını inceleyen Erdağ (2020) savaşları üç ayrı döneme ayırmıştır. İlk dönemi iptidai silahları hariç tutarak *silahsız insanlar arasında savaş ve çatışma dönemi* olarak adlandırmıştır. İkinci dönemiyse *silahlandırılmış insanlar arasında savaş ve çatışma dönemi* olarak adlandıran yazar son dönemi *insansızlaştırılmış silahlar arasında savaş ve çatışma dönemi* olarak nitelemiştir. Bahsi geçen son dönemin ABD'nin Afganistan'ı işgalinde SİHA'ların kullanılmaya başlamasıyla başladığını iddia etmektedir.

SİHA teknolojisinde meydana gelen gelişmelerle birlikte savaşların insansızlaştırılması öncelikle iki alanda avantaj sağlamaktadır. Bu alanların ilki SİHA'lar vasıtasıyla personel kaybının engellenmesi veya minimalize edilmesi, diğeri de insan sınırlarının aşılmasıdır. SİHA'ların uzaktan kumanda edilerek veya otonom şekilde faaliyette bulunması herhangi bir saldırı ya da kaza durumunda personel kaybının olmayacağı ve personelin düşman tarafından ele geçirilemeyeceği anlamına gelmektedir. Bu durum aynı zamanda maliyetlerin düşürülmesi bağlamında da anlamlandırılabilir. SİHA'lar vasıtasıyla insanlardan kaynaklanan sınırlılıkların aşılması da öncelikle personeller için tehlikeli olabilecek, yüksek riskli alanlarda kullanım bağlamında önemlidir. Bununla birlikte insanların fizyolojik ihtiyaçlarından etkilenmeden uzun süre görev icra edilebildiği anlamına da gelmektedir. Sayılan bu avantajlar devletlerin her geçen gün SİHA'lara daha fazla ilgi göstermesine yol açmaktadır.

3.5.2.1. Personel kaybının engellenmesi

En önemli avantajlarından biri personel kaybının engellenmesi olan SİHA'lar, 4D Task denilen alanlarda büyük avantaj sağlamaktadır. 4D, dull (sıkıcı), dirty (kirli), dangerous (tehlikeli) ve deep (derin) olarak açılmaktadır. 4D'nin içerisinde özellikle kirli ve tehlikeli görevler personel kaybının engellenmesi bağlamında SİHA'lar son derece önemlidir. Kirli görevler, çevrede nükleer, biyolojik veya kimyasal silahların bulunduğu görevleri, tehlikeli görevler ise uçuş ve uçuş personelinin yüksek risk altında olduğu görevleri ifade etmektedir (Fraklin, 2008). SİHA'ların kullanımı kirli ve tehlikeli alanlarda personel kaybının engellenmesi için son derece kritik öneme sahiptir. Nitekim ABD, Vietnam Savaşında düşürülen uçaklardan 5.000'den fazla personeli kaybederken, verdiği esirlerin %90'ı yine uçakta bulunan personeller olmuştur. Bununla birlikte ABD'nin savaş boyunca kullandığı SİHA'ların kayıp oranıysa %10'un altında olmuştur (Cook, 2007, s.3). Kirli ve tehlikeli alanlarda insansız uçuşlar tercih etmek personel kaybı riski olmaksızın savaş alanı istihbaratı ve yakın hava desteği sağlamaktadır (Blom, 2010).

Türkiye'nin Suriye'de düzenlediği askeri operasyonlardan hareketle, asimetrik tehditlerin bulunduğu bölgelerde helikopterler veya alçak irtifada görev yapma mecburiyetinde kalan insanlı savaş uçakları taşınabilir hava savunma sistemleri tarafından büyük bir tehdide maruz kalmaktadır.

Personel kaybının engellenmesi aynı zamanda karar alıcıların üzerindeki kamuoyu baskısını azaltmaktadır. Personel hayatının söz konusu olduğu durumlarda büyük bir politik maliyet getirebilme potansiyeline sahip bir eylem, SİHA'lar vasıtasıyla personel riski olmaksızın ve kamuoyu baskısından uzak bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir (Erdağ, 2020, s. 11; Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 45). Bu durumun aynı zamanda devletlerin güç kullanma eşiğini düşürebileceğine dair çalışmalar bulunurken hem SİHA kullanan tarafın hem de karşısındaki rakibin güç kullanma konusunda daha cesur davranacağı iddia edilmektedir (Stohl ve Dick, 2018).

SİHA'lar bahsedildiği gibi kullanan tarafın personel kaybını engellemektedir. Ancak karşı tarafın askeri personel ve sivil kaybı hiçte azımsanacak düzeyde değildir (Erdağ, 2020, s. 11). Sivil kaybı hususu uluslararası toplum tarafından sıkça eleştirilmekte, SİHA kullanımının ve satışının uluslararası mahiyetteki anlaşmalarla kısıtlanması gerektiği belirtilmektedir.

3.5.2.2. İnsan sınırlarının ötesine geçmek

SİHA'lar insan sınırlarını aşan hareket yarıçapı, insanlı uçuşlar için elverişsiz hava ve arazi şartlarında görev icra ederek kullanan taraf lehine avantaj sağlamaktadırlar. Fraklin'in (2008) derin görevler olarak sınıflandırdığı alanlar insanlı hava araçlarının menzilinin ötesindeki alanları ifade etmektedir.

Personeli araçlardan ayırmak, görevlerin insan sınırlarının ötesine çıkmasına yol açmaktadır (Burnam-Fink, 2012, s. 87). Uzaktan kumanda edilen SİHA'ları kullanan personel araçlar havadayken değiştirilebilmektedir. Bu durum uçuşların insanların uyku, beslenme vb. fizyolojik ihtiyaçlarından bağımsız kalmasını sağlamaktadır. Daha verimli güç kaynakları geliştikçe daha uzağa gidip, daha uzun süre görev yapabilecek olan SİHA'lar için bir insanın yorgunluk göstermeye ve performansında bozulma başlamayacağı noktanın bir önemi kalmamaktadır (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 13).

Böylelikle çok daha uzak mesafelerde istihbarat, keşif ve gözetleme amaçlı uçuşların gerçekleştirilmesi mümkün hale gelmekte, yine insan sınırlarının çok daha ötesinde bulunan mekanlarda hava saldırı kapasitesine erişilmesi söz konusu olmaktadır. Tüm bunların yanısıra binlerce kilometre uzaklıkta bulunan bir yerde düzenlenen operasyonların anlık görüntülerinin komuta merkezine iletilmesi de son derece önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.5.3. İnsansız hava araçlarının ölümcül kapasitesi

İHA'lar önceleri genellikle istihbarat, keşif ve gözetleme gibi amaçlarla kullanılırken daha sonraları silahlı saldırı kapasitesi edinmişler, özellikle lazer güdümlü füzeler ve bombalar gibi mühimmatlarla donanarak kritik ve değerli hedeflere karşı etkin bir sistem halini almışlardır (Karaağaç, 2016, s. 24). Fakat güncel olarak silah taşıma kapasitesine sahip SİHA'ların büyük çoğunluğu gözetleme ve insanlı hava araçları için hedef tespiti amaçlı kullanılmaktadır (Gettinger, 2020). Bu durum dünya çapında çok daha yaygın olan ve ölümcül kullanım alanları olan İHA'ların göz ardı edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

2015-2016 döneminde ABD'nin Suriye'de gerçekleştirdiği operasyonlarda kullanılan mühimmatın yalnızca %13'ü SİHA'lar tarafından kullanılmıştır. Yine Suriye'de Ekim 2014 ve Aralık 2018 arasın dönem incelendiğinde İngiliz SİHA'larının 2.423 görev icra ettiği ve 398 kez silahlı saldırıda bulunduğu iddia edilmektedir. Aynı dönemde

insanlı hava araçlarının 2.979 görev icra ettiği ve bu görevlerin 1.238'inde silahlı saldırıda bulunduğu belirtilmektedir (Michel, 2020, s. 3). İstatistiklere bakıldığında silahlı operasyonlarda ağırlıklı olarak insanlı hava araçları kullanıldığı görülmekle birlikte SİHA'lar ve insanlı hava araçlarının görev sayısı bakımından birbirlerine oldukça yakın olduğu tespit edilmektedir. Bu durumun temelinde SİHA'ların son yıllarda anlık keşiften ziyade sürekli gözetleme amaçlı kullanımının yaygınlaşması bulunmaktadır (Karaağaç, 2016, s. 24). SİHA'lar, sürekli gözetleme faaliyetlerinde bulunarak, durumsal farklılığı arttırmakta ve istihbarat üstünlüğünün elde edilmesinde fayda sağlamaktadırlar. Aynı zamanda savaşılan-savaşmayan ayrımının yapılmasına yardımcı olarak ikincil hasaların azaltılmasında hususunda da yardımcı olmaktadır (Antebi, 2017, s. 85).

SİHA'lar taşıdıkları faydalı yükler vasıtasıyla lazer işaretleme, hedef tespiti, topçu yönlendirme, iletişim rölesi sağlama ve elektronik saldırı gibi görevleri icra edebilmekte ve diğer askeri unsurlara destek sağlama hususunda son derece faydalı olmaktadır.

Lazer işaretleme, SİHA'ların taşıdıkları faydalı yükler vasıtasıyla insanlı bir hava aracından ya da başka bir platformdan ateşlenen lazer güdümlü mühimmatın yönlendirmesidir. SİHA'lar hedeflerine güçlü bir lazer ışını işaret ederek ışıltı adı verilen bir etki yaratmakta, ardından başka bir araç o ışıltıyı vurmaya programlanmış lazer güdümlü bir füzeyle hedefe saldırıda bulunmaktadır. Hedef tespitiyse, bir insanlı hava aracı, kara kuvvetleri veya topçu birlikleri gibi başka bir platformun saldırıya hazırlanırken hedefin tespit edilmesi, tanımlanması ve izlenmesidir. Bu süreç kimin veya neyin saldırıya uğrayacağını belirlenmesi ve hedefin doğruluğu açısından son derece kritik öneme sahiptir. Topçu yönlendirme, hedefe ait bilgilerin menzil dışındaki topçu birliklerine iletilmesi ve topçu birliğine ilk atışın ardından hedefi nasıl ayarlayacağı konusunda talimat verdiği süreçtir. Özellikle yerdeki askeri personelin erişiminin çok tehlikeli veya zor olduğu alanlarda büyük fayda sağlamaktadır. İletişim rölesi göreviyse, birbiriyle iletişim kurma yeteneğinden yoksun iki veya daha fazla kara biriminin birbirlerine bağlanmasıdır. Örneğin iki insanlı hava aracı büyük bir dağın her iki tarafında düşük irtifalarda görev icra ettiği durumda birbirleriyle iletişim kuramayabilir. Bu durumda radyo yayın antenleriyle donatılan SİHA'lar tepenin üzerindeki bir yörüngede uçarak hava araçları arasındaki iletişimi sağlayabilmektedir. Elektronik saldırıysa, düşman iletişim cihazlarını geçici olarak engellemek veya

tamamen devre dışı bırakmak amaçlı icra edilen görevlerdir. S/İHA'lar çeşitli elektronik saldırı cihazlarıyla bu görevleri icra edebilmektedir (Michel, 2020).

Görüldüğü gibi yukarıdaki görevlerde S/İHA'lar bizatihi mühimmat kullanılan bir saldırı icra etmeseler de düşman açısından ölümcül sayılabilecek eylemlerde bulunabilmektedir. Anlaşılabileceği üzere sadece SİHA'ların ölümcül eylemlerde bulunma yeteneğine sahip olduğu yönündeki düşünce yanlıştır.

Tüm bunlarla birlikte SİHA'ların bizatihi silahlı saldırı amaçlı kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Özellikle hava savunma sisteminin olmadığı ya da göz ardı edilebilecek düzeyde olduğu alanlarda daha düşük maliyetleri nedeniyle SİHA kullanımı devletler tarafından tercih edilmektedir. Faydalı yük olarak sahip oldukları helikopterlerde kullanılan hafif füzelere benzeyen düşük maliyetli mühimmatlarıyla hassas hedefleri düşük maliyetlerle imha edebilmektedirler. Daha ziyade güç dengesinin asimetrik mahiyet taşıdığı çatışmalarda, karşı tarafın SİHA'ları kolaylıkla etkisiz hale getirebileceği sistemlerden yoksun olduğu durumlarda kullanımı son derece avantajlıdır. Ancak karşı tarafın da entegre bir hava savunma sistemine sahip olduğu durumlarda kolaylıkla etkisiz hale getirilebilen SİHA'ların kullanımı pek yaygın değildir (Woodhams, 2018, s. 11). 2019'da ABD'ye ait Global Hawk modeli İHA'nın İran tarafından karadan havaya füzeyle düşürülmesi dünyanın en gelişmiş İHA sisteminin dahi savunmasız olabileceğine dair görüşleri güçlendirmiştir (MacDonald ve Howell, 2019, s. 106).

Bununla birlikte silahlı saldırı dışında istihbarat, gözetleme ve keşif gibi amaçlarla devletler arası ihtilaflı bölgelerde S/İHA kullanımı gözlemlenmektedir. 2013'ten bu yana Çin, Japonya ve Tayvan'ın da hak iddia ettiği Senkaku/ Daiyou Adaları üzerinde periyodik S/İHA devriyeleri gerçekleştirirken, Aralık 2017'de de Hindistan'a ait bir İHA, Çin ile arasında itilaflı bir bölge olan Doklam Platosunda düşmüştür (Gettinger, 2020). 2015'teyse Gürcistan'a ait bir İHA'nın Rusya tarafından düşürülmesi gerilimi arttırıp, kısa süreli bir çatışmayla yol açmıştır. Bir başka örnek ise yine 2015'te Hindistan Ordusu tarafından kullanılan ticari bir İHA'nın Pakistan tarafından düşürülmesi ve Pakistan'ın Hindistan'ı casuslukla suçlamasıdır (Zwijnenburg ve Postma, 2018, ss. 44-45). Görüldüğü üzere devletlerarasında kullanım S/İHA'ları son derece hassas ve ele geçirilebilir hale getirmektedir.

Daha önce değinildiği gibi SİHA kullanımı devletler arası çatışmalardan ziyade devletlerin, devlet dışı aktörlerle girdikleri çatışmalarda daha yaygın kullanılmaktadır. Özellikle terörle mücadele operasyonları kapsamında sıkça kullanılan SİHA'lar yüksek değerdeki hedeflerin etkisiz hale getirilmesi bağlamında oldukça yararlıdır. Bilhassa batılı devletlerin “*no boots on the ground*” politikasıyla birlikte düşünüldüğünde sağlanan yarar daha iyi anlaşılabilir.

ABD ilk SİHA operasyonlarını Taliban ve El Kaide hedeflerine karşı Afganistan ve Pakistan'da icra etmiştir. Kasım 2001'de Afganistan'da El Kaide liderlerinden Muhammed Atıf'ın öldürülmesiyle birlikte ABD tarafından ilk kez SİHA'lar silahlı saldırı amaçlı kullanılmıştır.³ Ancak 2008'in ikinci yarısında Pakistan'da bulunan El Kaide hedeflerine dair saldırılarla gerçekten SİHA ile öldürme operasyonu ciddi biçimde başlamıştır (Bergen ve Rowland, 2013, s. 8). Operasyonlar kapsamında, Taliban ve El Kaide bağlantılı Anwar Al- Awlaki, Beytullah Mehsud ve Badar Mansur gibi isimlerin etkisiz hale getirilmesi SİHA'ların ölümcül kapasitelerine dair ilgiyi arttırmıştır (Burnam-Fink, 2012, s. 83). Bunlarla birlikte 3 Ocak 2020'de İran Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'nin SİHA'lar tarafından öldürülmesi terörist hedeflerin yanı sıra bir başka devletin üst düzey bir yöneticisinin de kolaylıkla SİHA'lara hedef olabileceğini göstermiştir.

ABD ve İsrail deneyimlerinden etkilenen diğer birtakım devletler de SİHA'lar vasıtasıyla silahlı saldırılar icra etmeye başlamışlardır. Günümüzde en az 10 devletin (ABD, İsrail, İngiltere, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Irak, Pakistan, Nijerya ve Azerbaycan) hava saldırıları gerçekleştirmek için SİHA kullandığı düşünülmektedir (Gettinger, 2020). Bahsi geçen devletlerin SİHA kullanımı sayesinde elde ettikleri başarılar neticesinde bu sayının artacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Günümüzde SİHA'ların kullanıldığı çığır açıcı bir diğer alan, hava savunma sistemlerinin baskılanmasıdır. SİHA'lar entegre bir hava savunma sisteminin olmadığı alanlarda etkili görevler icra edebilmektedirler. Özellikle Türk SİHA'larının Libya'da konuşlanmış olan Rus üretimi Pantsir hava savunma sistemlerini defalarca kez etkisiz

³ Aslında 7 Ekim 2001'de Afganistan'da Molla Ömer'in içinde bulunduğu araca yönelik bir SİHA saldırısı gerçekleşmiş ancak başarılı olmadığı için ABD'nin ilk SİHA saldırı 14 Kasım 2001 tarihli (Özek-Aksu, 2020).

hale getirmesi ileride SİHA kullanımının entegre olmayan hava savunma sistemlerinin baskılanması görevlerinde kullanılabileceğini düşündürmektedir.

Tüm bu avantajları sayesinde büyük bir popülerite kazanan SİHA'lar insanlı savaş uçaklarının geleceğine dair tartışmaları da beraberinde getirmektedir. 2015'te dönemin ABD Donanma Bakanı Ray Mabus, F-35'leri muhtemelen donanmanın satın aldığı son insanlı savaş uçağı olacağı yönündeki açıklamaları geniş yankı uyandırmış ve F-35'lerin son insanlı savaş uçağı olduğu ve yerini SİHA'lara bırakacağı minvalindeki görüşlerin artmasına neden olmuştur (Harrison, 2015). Son zamanlarda yaşanan teknolojik gelişmelerin SİHA'lar üzerinde kullanılmaya başlanması bilhassa bu tezleri doğrular niteliktedir.

3.6. İnsansız Hava Araçları ve Teknolojik Gelişmeler

Günümüzde giderek gelişen yapay zeka teknolojisi, devletler arasında askeri rekabeti arttırmaktadır. Yapay zeka vasıtasıyla daha etkin askeri araç-gereçlerin elde edilmesi ve istihbarat faaliyetlerinde fayda sağlama gibi alanlarda ulusal ve uluslararası güvenlik yapay zeka uygulamalarından etkilenmektedir (Darıcı, 2020, s. 52). Sağladığı faydalar neticesinde, yapay zeka SİHA'lara da uygulanmaya başlamış ve pek çok açıdan SİHA'ların kabiliyetlerinin arttırmasına yol açmıştır. SİHA'lar yapay zeka uygulamalarıyla birlikte yapay görme, otonom görev, sürü hareketi ve otonom olarak uçuş gibi birtakım kabiliyetler kazanmışlardır (MacDonald ve Howell, 2019, s. 114). Bu durum savaşın insansızlaşması bağlamında pek çok avantaj barındırmaktadır. Nitekim tam olarak otonom görev yapabilen SİHA'lar insan ihtiyacını neredeyse sıfıra indirmekte, yapay görme kabiliyetleri sayesinde hedeflerin insansız bir şekilde tespit edilip, tanımlanması mümkün hale gelmektedir. Aynı zamanda ilerleyen teknolojilerle birlikte SİHA'ların havadan karaya saldırı kapasitesinin yanı sıra havadan havaya saldırı kapasitesi kazanmasına yönelik çalışmalar da hız kazanmıştır. SİHA'ların havadan havaya saldırı kapasitesi kazanması insanlı hava araçlarına duyulan ihtiyacın azalması bağlamında son derece önemli sonuçlar doğurmaya gebe durumdadır.

Yapay görme, etiketli verilerin görsel bir format içerisinde otomatik olarak sınıflandırılması anlamına gelmektedir. Sistem sayesinde objeler sınıflandırılıp, tanımlanmakta ve böylelikle durumsal farkındalık kabiliyetlerinin artması sonucunu doğurmaktadır. Hedefe yakınlık ve ufak alanlarda görev yapma gibi nedenlerden

dolayı genellikle ufak İHA'lar için uygun görülürken, yüz tanıma, hareket tanımlama ve plaka okuma gibi işlevleri yerine getirmektedir (MacDonald ve Howell, 2018, s. 114). Bu yapay zeka uygulaması Kasım 2020'de İranlı nükleer fizikçi Fahrizade'nin suikastinde etkin olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda ABD'nin Suriye ve Irak'ta yapay görme sistemiyle donattığı SİHA'larıyla kritik hedefleri otonom bir şekilde etkisiz hale getirdiği bilinmektedir (Darıcılı'dan aktaran; Aksan, 2021).

Yapay zeka uygulamalarından biri de insanlı-insansız işbirliğidir. İnsanlı bir hava aracıyla SİHA arasındaki iletişimi veya koordinasyonu açıklayan kavramın temel amaçları çok daha geniş bir alanda istihbarat, gözetleme ve keşif görevleri yapabilmek, durumsal farkındalığı arttırmak olarak sıralanmaktadır. Uygulamalar sayesinde insanlı hava araçlarının pilotları onlarca hatta yüzlerce kilometre uzaklıktan dahi SİHA'ların görev icra ettiği alanının durumsal farkındalığını edinmektedirler (Michel, 2020).

SİHA'lar giderek artan bir biçimde otonomlaşıma eğilimindedirler. Bu durumun temelinde; teknolojik gelişmelere erişimin artması, maliyetlerin düşürülmek istenmesi, kalifiye işgücünün kıtlığı, devletler arası rekabet, SİHA'ların uzun süre uzaktan kumanda edilerek kullanılmasının yarattığı zorluklar ve savaş alanında hızlı karar alıp tepkide bulunma ihtiyacı gibi birtakım faktörler bulunmaktadır (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2018, s. 15). İnsan unsurunun en aza indirilmesi, insan kaynaklı hataların da en aza indirilmesi anlamına gelmektedir. Otonominin en önemli amaçlarından birini de bu oluşturmaktadır.

SİHA'larda otonomi, görevlerde ve uçuşlarda otonomi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Otonom uçuş özellikle uzaktan kontrolün zor olduğu alanlarda iniş ve kalkış için tehlikelerin önlenmesi bağlamında son derece önemlidir. Otonom görev ise dolaşan mühimmatların üstlendiği vurucu görevlerden, sürü halinde hareket konseptine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (MacDonald ve Howell, 2018, ss. 115-117). Son zamanlarda özellikle de sürü halinde hareket konseptine ilgi artış göstermektedir.

Özellikle pahalı SİHA'ların kullanımını sonucunda kayıpların fazla olacağı alanlarda tercih edilmekte olan sürü halinde hareket, aynı anda birden çok SİHA'nın kullanılan yapay zeka sayesinde tamamıyla otonom ve koordinasyon içerisinde hareket etmesi olarak tanımlanmakta ve yapılan hareketlerde genellikle ufak SİHA'lar kullanılmaktadır (MacDonald ve Howell, 2018, ss. 116-117; Karaağaç, 2016, s. 43).

Sürü S/İHA'lar karşı tarafın radar ve hava güçlerini şaşırtmaktadır. Bununla birlikte aynı zamanda gözlem ve saldırı operasyonlarında yaratılan çokluk sayesinde kapsanan alanın arttırılması hususunda da işlevsel olmaktadır (Ashkenazi, 2016, s. 259).

Sürü S/İHA'ların gelişmesiyle birlikte insanlar tarafından verilen görevlerin planlanması, koordinasyonu ve icrasının döngü içerisinde hiç insan olmadan yapay zeka aracılığıyla yapılacağı düşünülmektedir. Bu durumda yapay zeka ile güçlendirilmiş insansız sistemlere tam otonomi verilip verilmeyeceği tartışmalı hale gelmektedir. Tartışmalardan biri, yapay zekaya sahip otonom insansız sistemlerin güç kullanımını nasıl etkileyeceği üzerine yürütülmektedir. Devletlerin ileri seviyede otonom olan ve makine-makine ve makine-insan etkileşimlerinde bulunan sistemleri hareket alanında kullandığı durumlarda, güç kullanımının artabileceği yönünde bazı uyarılar bulunmaktadır (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2018, s. 13). Diğer bir tartışmaysa ölüme veya yaralanmalara sebebiyet verebilecek insansız sistemlerin her zaman yeterli bir insan kontrolünde olması gerektiği üzerine gelişmiştir (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 15). Nitekim yapay görme ve bilgilerin analizi üzerine olan teknolojilerin gelişimi tanışmanın geleceğinde önemli bir role sahip olacaktır.

Teknolojik gelişmelerin SİHA'ları etkilediği bir diğer nokta ise havadan havaya saldırı gerçekleştirebilme kapasitesidir. 2002'de ABD kullandığı Predator SİHA'larında havadan havaya saldırıyı mümkün kılacak füzeleri kullanmaya başlamıştır. Ancak elde edilen başarısız sonuçlar nedeniyle bu girişim uzun soluklu olamamış ve SİHA'ların genel itibariyle havadan karaya düzenlenen hareketlerde kullanılacağı kabul edilmiştir (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 14).

Ancak günümüzde gelişen teknoloji sayesinde SİHA'lar havadan havaya saldırı kapasitesi kazanmaya başlamışlardır. Böylelikle gelecekte hava-kara hareketlerinin yanı sıra hava-uzay hareketlerinde de kullanılabilecek bir olgunluğa erişebileceği belirtilen SİHA'ların gelecekte hava harbinin esas unsuru haline geleceği yönünde birtakım öngörüler bulunmaktadır (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2018, s. 9). Son derece prestijli SİHA modellerinde (nEUROn, Taranis, X-47B, Sharp Sword) devam eden havadan havaya saldırı kapasitesi kazandırma çalışmaları MALE sınıfına mensup, daha düşük maliyetli Akıncı SİHA gibi sistemlerde de devam etmektedir. Sayılan ilk SİHA'lar jet motorlu ve HALE sınıfına mensupken Akıncı SİHA'nın MALE sınıfına mensup olması alandaki çalışmaların genişlediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Havadan havaya saldırı kapasitesinin nispeten düşük maliyetli sistemlerde kullanılması gelecekte çok daha yaygın olarak kullanılacaklarını göstermektedir.

3.7. İnsansız Hava Araçları ve Sivil Kayıpları

SİHA'ların yaygın olarak kullanılmaya başlanması beraberinde eleştirileri de getirmiştir. Özellikle SİHA'ların saldırı amaçlı kullanılması sonucu meydana gelen sivil kayıpları bağlamında yoğunlaşan eleştiriler insan haklarına yönelik bir bakış açısı geliştirmektedir. Bununla birlikte SİHA'ların saldırı amaçlı değil de gözetleme ve hedef tespiti gibi amaçlarla kullanımından kaynaklanan sivil kayıpları da bulunmaktadır.

ABD tarafından Pakistan, Yemen, Somali ve Afganistan'da gerçekleştirilen SİHA saldırılarında hayatını kaybedenlerin %10 ila %13'ü sivillerden oluşmaktadır. Bu devletlerin ülkelerinde 14.040 minimum onaylanmış SİHA saldırısı yapılmış, saldırılar neticesinde 8.858 ila 16.901 arasında ölüm gerçekleştiği düşünülmektedir. Sivil kayıplarıysa 910 ila 2.200 arasında gerçekleşirken, çocuk ölümlerinin 283 ila 454 arasında olduğu belirtilmektedir (The Bureau of Investigative Journalism, 2021). Bahsi geçen kayıplara dair adalet arayışları devam etse de devletlerden güçlü bir geri dönüş gelmemiştir. Özellikle geleneksel savaş alanları dışında meydana gelen ve gizlilik ve belirsizliklerle dolu olan SİHA saldırıları sonucu faillerin cezalandırılmaması diğer devletlere bir emsal teşkil etmesi bakımından kaygıyla karşılanmaktadır (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 7).

SİHA'ların bizatihi saldırı amaçlı kullanılmadığı durumlarda da SİHA'lardan elde edilen verilerin yanlış bir güven vermesi, sivil kayıplarını beraberinde getirmektedir. Özellikle kalıcı bir yörüngede uzun süre gözetleme faaliyetinde bulunan bir SİHA'dan temin edilen veriler, belirlenen hedefin doğru ve adil olduğuna dair bir güven duygusu yaratabilmekte ve sonu sivil kayıplarıyla biten bir sürecin başlamasına yol açabilmektedir. Eylül 2016'da Suriye'de görev icra eden bir ABD SİHA'sının belirlediği bir insan topluluğu IŞİD militanları olarak sınıflandırılmıştır. Bunun üzerine savaş uçakları tarafından bir hedef haline gelen topluluktan 60 kişi yaşamını yitirmiştir. Ancak bu insanların IŞİD militanı değil de Suriye askerleri oldukları daha sonradan anlaşılmıştır (Michel, 2020, s. 4). Bu tip durumlar aynı zamanda karar alıcılar hakkında güvensizliğe neden olmaktadır. Bunların önüne geçilebilmesi için *görüntü kıymetlendirmesi* aşaması üzerinde özellikle durulmalıdır. SİHA'lardan elde edilen

verilerin titizlikle incelenmesi ve hedefin kesinlikle bir düşman hedefi olduğundan emin olunmalıdır (Erdağ, 2020, s. 18).

Bazı durumlarda SİHA'ların hangi aktör tarafından kullanıldığının belirlenmesi aşamasında zorluklar yaşanmaktadır. Özellikle devlet dışı aktörlere, devletler tarafından sağlanan SİHA'larda bu durum gözlemlenmektedir. Libya'nın başkenti Trablus'ta bulunan askeri bir okula yönelik gerçekleştirilen SİHA saldırısında 26 kişi hayatını kaybederken, bu saldırıyı kimse üstlenmemiştir.

3.8. İnsansız Hava Araçları ve Uluslararası Düzenlemeler

SİHA kullanan devletlerin ve devlet dışı aktörlerin sayısının giderek artması, SİHA kullanımının yasal ve etik yönünü tartışmaya açmış, uluslararası kontrole yönelik ihtiyacın belirginleşmesine yol açmıştır (Frew, 2018, s. 6). Bu bağlamda SİHA'lara spesifik yada zımnen SİHA'ları kapsayan *Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi, Wassenaar Düzenlemesi, Silah Ticareti Anlaşması ve Silahlandırılmış İnsansız Sistemlerin Kullanım ve İhracatı İlkeleri Ortak Bildirisi*'ne değinilecektir.

Füze teknolojisi kontrol rejimi, 1987'de imzalanan çok taraflı bir anlaşma olmakla birlikte, kitle imha silahları için kullanılan füze fırlatma sistemlerinin çoğalmasını ele almaktadır. Silahlı hassas ve daha az hassas olarak iki gruba ayırırken SİHA'larında kapsandığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Bağlayıcı olmayan anlaşmaya göre, hassas ve daha az hassas kategoride sayılan silahların ihraç edilmesi durumunda diğer taraf devletlerin bilgilendirilmesi öngörülmüştür (Frew, 2018, s. 35).

Wassenaar Düzenlemesi, 1996'da hayata geçen düzenleme konvansiyonel silahlar ile çift kullanımlı malzeme ve teknolojilerin ihracatını kontrol altında bulundurmaya amaçlayan 41 üyeli bir rejimdir. Rejimin ana amacı silahların terörist gruplar veya *“insan hakları ve temel özgürlüklerin veya silahlı çatışma yasalarının ihlalini ve bastırılması kolaylaştırmak”* için kullanabilecek devletlerin eline geçmesi önlemek ve *istikrar bozucu silah birikimini* önlemektir. Düzenlemeye SİHA'larda dahil edilmiş ve taraf devletlerin kontrollerini sürdürmesi ve taraf olmayan devletlere SİHA ve ilgili teknoloji ihracatı üzerine raporlar yayınlaması kabul edilmiştir (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 37). Ancak bu düzenleme de bağlayıcı nitelikte değildir.

Silah Ticareti Anlaşması, diğer düzenlemelerden farklı olarak bağlayıcı nitelik taşıyan anlaşma, konvansiyonel silahların, uluslararası insan haklarını hukukuna aykırı

kullanımı ve terörizmi kolaylaştırma riskinin bulunduğu alanlarda transferlerini durdurmayı amaçlamaktadır. Konvansiyonel silah ticaretinin düzenlenmesinde bağlayıcı standartları bulunan ilk anlaşma özelliği taşıması bakımından son derece önemlidir. Anlaşma itibariyle konvansiyonel silahlar 8 ana gruba ayrılmış olmakla birlikte bu kategorilerden iki tanesi (silahlı hava araçları kategorisi ve saldırı helikopterleri kategorisi) SİHA'lar ile bağlantılıdır. SİHA'ların silahlı hava araçları kategorisinde veya saldırı helikopterleri kategorisinde sayılması gerektiği yönündeki görüşler vasıtasıyla anlaşmanın zımnen SİHA'lara uygulanabilir nitelikte olduğu iddia edilmektedir. Anlaşma, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar gibi uluslararası insancıl hukuk ilkelerine hanel getirecek durumlar üzerinde durarak, silahların bu şekilde kullanılması ihtimali olduğunda transferlerini yasaklamaktadır (Zwijnenburg ve Postma, 2018; Stohl ve Dick, 2018, s. 4; Frew, 2018, s. 36).

Silahlandırılmış İnsansız Hava Sistemlerinin Kullanım ve İhracatı İlkeleri Ortak Bildirisi, ABD'nin Ekim 2016'da SİHA transferine dair uluslararası standartların geliştirilmesi için başlattığı girişim sonucu BM üyesi 53 devletin imzasının olduğu bir bildiridir. Bildiride, uluslararası hukukun uygulanabilirliği, ihracata ilişkin şeffaflık ve silahlı insansız hava araçlarının kullanımına dair beş ana konu ele alınmaktadır. Bu konular; mevcut silahlanma yasalarına bağlılığın devamı, SİHA kullanımında uluslararası kuralların ve insan haklarının dikkate alınması, araçların transfer edileceği devletlerin geçmişteki uluslararası kurallara uyum ve bağlılığının dikkate alınması, gerektiği durumlarda SİHA kullanan devletlerin şeffaflık tedbirlerine uyması gerektiği ve katılımcı devletlerin araçların transfer ve kullanımı konusunda sorumluluk alması gerektiğidir. Bildiri sonucunda daha ileri bir anlaşma için çeşitli görüşmeler devam etmektedir (Zwijnenburg ve Postma, 2018; Stohl ve Dick, 2018; Frew, 2018).

Bunlara ilave olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1540 sayılı kararı da SİHA transferi konusunda önemlidir. Karar, kitle imha silahlarının veya bu tür silahların kullanımında işlevsel olabilecek herhangi bir teknolojinin elde edilmesinde devlet dışı aktörlere yardım edilmesi yasaklanmıştır. Karar yükümlülüklerin karşılanması bağlamında zorunlu olarak SİHA sistemlerinin rapor edilmesi gerekmektedir (Zwijnenburg ve Postma, 2018, s. 37).

Bu çerçevede, Türkiye SİHA kullanımı ve üretimi hususunda dünyanın ileri gelen devletleri arasına girmiştir. Geçmişte savunma sanayinde var olan bağımlılıktan kurtulmak amacıyla atılan adımlar neticesinde kendi SİHA'larını üretme kapasitesine

erişmiş ve bu SİHA'ları ulusal güvenliğini korumak için aktif olarak kullanmaya başlamıştır. Terörle mücadelede, sınır ötesi operasyonlara kadar geniş bir alanda başarıyla kullanılan SİHA'lar başka devletlere de ihraç edilerek Türkiye'nin dış politikasının bir aracı olarak da kullanılmaya başlanmıştır.

4. TÜRKİYE'NİN İNSANSIZ HAVA ARACI POLİTİKASI VE ULUSAL GÜVENLİĞE ETKİLERİ

4.1. Türkiye'nin Savunma Sanayi ve Havacılık Geçmişi

Savunma sanayi kavramı Özlü (2019) tarafından *“bir devletin silahlı kuvvetleri için gerekli olan taktik, stratejik, savunma ve taarruz amacına yönelik silah sistemlerini tasarlayan, geliştiren ve üreten bir işletmeler topluluğu”* olarak tanımlanmıştır. Kavram esasen ulusal gücün unsurlarından biri olan askeri hazırlık derecesiyle ilgili olup, devletlerin temel amacı olan ulusal güvenlik bağlamında araçsaldır. Bu çerçevede, Türkiye'nin savunma sanayi ve havacılık geçmişi özetlenecektir. İlk olarak Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki vaziyet ve milli bir savunma sanayi kurma çabalarına yer verilecektir. Daha sonra, 2.Dünya Savaşının Türkiye'nin savunma sanayi üzerinde yarattığı menfi etkilerden hareketle Truman Doktrini ve Marshall Yardımları gibi hususlar üzerinde durulup, bunların savunma sanayinde sağlanmaya çalışılan yerliliği nasıl etkilediklerinden bahsedilecektir. Ardından Johnson Mektubu ve Kıbrıs Ambargosu ile tekrar başlayan bağımlılıktan kurtulmak ve yerli bir savunma sanayi kurma çabaları ele alınarak günümüze kadar süreç ele alınacaktır.

4.1.1. Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yılları

Bir ülkenin askeri hazırlık derecesi, sadece son teknoloji askeri teçhizatlara sahip olmasıyla ölçülememektedir. Bu teçhizatın edinimi sürecinde ihracatçı devlete karşı gelişen bağımlılık, ulusal çıkarların ve güvenliğin korunması bağlamında bir dezavantaj meydana getirmektedir (Özkan, 2010, s. 104). Bu durumun farkında olan Türk karar alıcıları, milli mücadelenin ilk dönemlerinden itibaren savunma sanayisini çok kritik görmüş ve bu alanda otarşinin arttırılması için çeşitli yollar izlenmişlerdir.

Osmanlı Devletinin 15. ve 16.yy'da yaşadığı yükselme döneminde Türk savunma sanayi zirve noktasına ulaşmıştır. Dönemin son teknoloji savaş gemileri yerli olarak imal edilirken tek seferde 1060 top döken ve 360 kg barut üretebilme kapasitesine sahip olan Tophane-i Hümayun dönem itibariyle en gelişmiş savunma sanayi kuruluşlarından biri durumuna gelmiştir. Bu dönemde Türk savunma sanayinin ne kadar gelişmiş olduğunun bir diğer örneği ise İnebahtı Deniz Savaşları sonrasında tamamen yok edilen Osmanlı donanmasının 5 ay gibi kısa bir sürede 200 gemi üretilerek tekrar teşkil edilmesidir. Ancak 18.yy'a gelindiğinde bir dönüm noktası olan sanayi devrimi meydana gelmiştir. Bu durum Türk savunma sanayini olumsuz manada etkilemiş, yaşanan gelişmelere ayak uyduramayan Türk savunma sanayisindeki dışa bağımlılığının temelini oluşturmuştur. Nitekim Osmanlı savunma sanayinde dışa bağımlı bir devlet durumuna gelmiştir (Aydın, 2020, s. 4).

Milli mücadele dönemindeyse, Mim Mim ve Karakol Cemiyeti gibi gizli örgütler kullanılarak işgal altında bulunan İstanbul'daki savunma sanayi kuruluşlarından Anadolu'ya malzeme ve alanda uzmanlaşmış işgücü transfer edilmeye çalışılmıştır (Özlü, 2019, s. 181). Bunların akabinde 1921'de Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü teşkil edilmiş, Ankara ve Kırıkkale şehirlerinde savunma sanayi alanında çalışan fabrikalar kurulmuştur. Devlet ilerleyen yıllarda da çeşitli savunma sanayi fabrikaları kurmaya devam etmiştir.

Dönem itibariyle özel sektör de birtakım girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin savunma sanayii alanındaki ilk özel teşebbüsü 1925'de Şakir Zümre tarafından başlatılmış, ardından Nuri Killigil ve Nuri Demirdağ gibi isimler tarafından havacılık özelinde faaliyet gösteren savunma sanayi girişimleri teşkil edilmiştir (Savunma Sanayi Başkanlığı, Tarihsiz).

Havacılık sanayi üzerindeki girişimler son derece dikkate değerdir. Osmanlı'nın son dönemlerinde uçaklarla tanışılırken, 1910 yılında Trakya'da yapılan bir askeri tatbikatta, uçakların keşif amaçlı kullanılabileceğine dair düşünceler gelişmeye başlamıştır (Yalçın, 2010, s. 193). Böylece Osmanlı, askeri teşkilatlarda hava sınıfının oluşturulduğu ilk devletlerden biri haline gelmiştir (Yalçın, 2008, s. 13). Havacılıkla ilgili bir diğer ilk ise uçakların savaş aracı olarak ilk kez Osmanlı'ya karşı Trablusgarp Savaşı'nda kullanılması olmuştur (Kurt ve Korkmaz, 2018, s. 221). Bu durum ilerleyen yıllardan Türk karar alıcıların havacılığa ve hava kuvvetlerine son derece önem vermeleri sonucunu beraberinde getirmiştir.

İstanbul'un işgali havacılıkla ilgili gelişmeleri tersine çevirirken, Osmanlı Hava Kuvvetleri 25 Nisan 1920 tarihinde lağvedilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda, Yunan kuvvetleri tarafından, zaman zaman sayıları 100'e ulaşan uçakla Türk tarafına saldırılar gerçekleştirilirken, dönem itibariyle bazen 1 bazense hiç uçağa sahip olmayan Türk tarafı bunun getirdiği zorlukları ilk elden deneyimlemiştir (Yalçın, 2010, s. 197).

Trablusgarp Savaşı, 1.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan dersler çıkaran genç Türkiye Cumhuriyeti, ithalat, hibe, lisanslı üretim ve yerli üretim olmak üzere havacılık sanayinin gelişimine önem vermiştir (Bocutoğlu ve Dinçaslan, 2014, s. 158). Bu alanda yaşanan gelişmelerden ilki, Milli Savunma Bakanlığı tarafından 13 Mayıs 1920 tarih ve 328 sayılı emir ile ilk hava kuvvetleri teşkilatının kurulması olmuştur. Bunun ardından 16 Şubat 1925 tarihinde Türk Tayyare Cemiyeti yani bugünkü ismiyle Türk Hava Kurumu kurulmuş ve Atatürk'ün "İstikbal göklerde" sözünü bu cemiyetin açılış konuşmasında dile getirmiştir. Bir diğer gelişme ise Alman Junker firmasıyla Tayyare Motor ve Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) tarafından 15 Ağustos 1925 tarihinde imzalanan sözleşme olmuştur (Yalçın, 2010, ss. 197-200). 1.Dünya Savaşı'ndan yenilerek çıkan Almanya Versay Anlaşması'nın sert hükümleri gereğince savunma sanayi ve havacılık sanayi gibi alanlarda kısıtlanmıştır. Dönem itibariyle Türkiye'nin hem beşerî hem de finansal sermaye açısından milli bir uçak sanayi kurma kapasitesine sahip olmadığı için yabancı sermaye ile ortaklık zaruri hale gelmiştir. Sözleşme gereği 6 Ekim 1926 tarihinde resmi bir törenle Kayseri'de açılan fabrika, ilk dönemlerinde Junker firmasına ait bazı uçakların yedek parçalarını üretmiştir. Ancak bu girişim çok uzun ömürlü olmamış, 1928 yılında sona ermiştir. Bunun ardından Kayseri Uçak Fabrikası olarak Milli Müdafaa Vekaletine bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren fabrika 1941 yılında kadar 7 farklı model de 212 uçak üretmiştir. Fabrikanın faaliyetleri ise 2.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sekteye uğramış, üretimden ziyade bakım-onarım gibi alanlarda faaliyetlerine devam etmek mecburiyetinde kalmıştır. Fabrika, günümüzdeyse Kayseri Hava İkmal Bakım Merkezi Komutanlığı olarak varlığını sürdürmektedir (Bocutoğlu ve Dinçaslan, 2014, ss. 160-161).

Özel sektör teşebbüslerinden ilki Şakir Zümre tarafından kurulmuştur. 1925 yılında İstanbul Haliç'te Türk Sanayi Harbiye ve Madeniye Fabrikasını açarak uçaklar için mühimmat üretimi yapan Zümre, Yunanistan, Bulgaristan, Polonya, Mısır gibi ülkelere ihracat gerçekleştirmiştir. Ancak fabrika 1944 yılında aşağıda değinilecek

olan Marshall Yardımları neticesinde savunma sanayi alanından çekilerek soba üretimi alanında faaliyetlerine devam etmiştir (Savunma Sanayi Dergilik, 16 Haziran 2020).

1.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde pilotluk görevlerinde bulunan Vecihi Hürkuş, Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan kuvvetlerinden ele geçirilen uçak parçalarını kullanarak 1926 yılında ilk kez sivil üretim bir uçakla uçuşunu gerçekleştirmiştir. 1932 yılındaysa ilk sivil havacılık okulunu kuran Hürkuş, 1933 yılında da ülkenin ilk yerli üretim spor-eğitim uçaklarını üretmiştir (Aydoğan, 2020, s. 76).

Bir diğer müteşebbis ise Nuri Demirağ olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle demir yollarının inşası aşamasında önemli roller oynayan ve bizzat Atatürk tarafından Demirağ soyadı verilen müteşebbis, havacılık üzerine ilk girişimlerine 1935'te Türk Hava Yollarının açtığı bir ihaleyi arkadaşı Selahattin Alan ile üstlenerek başlamıştır. Nitekim, Nu.D.36 tipi uçağın üretimi gerçekleştirilmiştir. Ancak bir test uçuşunda uçağın kaza geçirmesi ve Selahattin Alan'ın vefatı, Türk Hava Yollarının uçağa karşı bakışını değiştirmiş, yetersiz bir uçak olarak görülüp alımın iptal edilmesine neden olmuştur. Daha sonra ilk yerli yolcu uçağı olarak kabul edilen Nu.D. 38 tipi uçak üretimine geçen Demirağ, bu girişimden de başarısızlıkla ayrılmıştır (Bocutoğlu ve Dinçaslan, 2014, ss. 162-163; Aydoğan, 2020, ss. 77-78).

Atatürk döneminde planlanan ancak 1939 yılında faaliyetlerine başlayan bir diğer girişim ise Etimesgut Uçak Fabrikası'dır. Özellikle 2.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ülkelerini terk eden yabancı bilim insanlarının çalışmaları sayesinde uçak üretimi yapan fabrikanın ilk üretimi lisansı İngiltere'den alınan Magister tipi eğitim uçakları olmuştur. Fabrikanın dikkate değer en büyük başarısı ise 1950 yılında Danimarka'ya bir ambulans uçağı ihracının gerçekleştirilmesiyle sağlanmıştır. Ancak yabancı bilim insanlarının ülkeden ayrılmasıyla birlikte fabrika gerilemeye başlamıştır. Dönemin bir diğer gelişmesi ise Gazi Uçak Motor Fabrikası olmuştur. 1948 yılında faaliyetlerine başlayan fabrika, 200 kadar uçak motoru üretme kapasitesine sahipken, 1952'de Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na devredilmiş ve bunun ardından traktör fabrikası olarak faaliyetlerine devam etmiştir (Bocutoğlu ve Dinçaslan, 2014, ss. 163-164; Aydoğan, 2020, s. 78).

4.1.2. İkinci Dünya Savaşı sonrası

İkinci Dünya Savaşı yaşanan tüm gelişmeleri olumsuz olarak etkilemiştir. Savaşın ardından büyük bir SSCB baskısı hisseden Türkiye, uluslararası politikada ABD öncülüğündeki blok ile yakınlaşmaya başlamıştır.

Bu yakınlaşma neticesinde, Truman Doktrini kapsamında ABD'den alınacak yardımlar kabul edilmiştir. Nitekim yardımların nasıl kullanılması gerektiğinin tespiti için Oliver Heyeti adı verilen bir heyet Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Dışişleri, Savunma ve Donanma Bakanlarından oluşan heyet, Türkiye'nin silah altındaki askerlerinin bir kısmının terhis edilmesi ve silahların modernize edilmesi gerektiği gibi bazı tespitlerde bulunmuştur. Neticede 12 Temmuz 1947 tarihinde, ABD ve Türkiye arasında bir yardım anlaşması imzalanarak şartlar kabul edilmiştir. Askeri yardım çerçevesinde ABD, savaş artığı ve demode silahları Türkiye'ye göndermeye başlamıştır (Oran, 2009, ss. 532-533).

Ancak Türkiye'nin yardım mahiyetinde alınan silahlarının bakım ve yedek parçaları için harcadığı para, silahların maliyetinin çok üzerinde olmuş, bedelsiz olarak edinilen her 100 milyon dolarlık malzeme için 143 milyon dolar harcanmaya başlanmıştır (Oran, 2009, ss. 535-536). Bununla birlikte Truman Doktrini kapsamında edinilen silahların kullanım alanları açıkça belirlenerek, yalnızca caydırıcılık ve savunma alanlarında kullanılabileceği ifade edilmiştir (İşyar, 2017, s.124).

Truman Doktrini ve Marshall Planı ile birlikte Türkiye'nin bir sanayi ülkesi olmasından ziyade tarım sektörünü öncelikli gören bir yaklaşım hâkim konuma gelmiştir. Böylelikle uzun yıllar edinilen savunma sanayi ve havacılık sanayi tecrübeler anlamını yitirmeye başlamıştır (Bocutoğlu ve Dinçaslan, 2014, s. 158).

Bununla birlikte dönem itibariyle Hilts, Barker ve Thornburg Raporları Türkiye'nin dış yardım alabilmesi için yapılması gerekenleri içeren raporlar yayınlamışlardır. Bu raporlarda özet olarak, tarıma ağırlık verilip sanayileşmeden vazgeçilmesi, sanayileşmenin hafif sanayi ve tarım ürünleri üzerine odaklanması ve devletçi politikalar yerine özel sektöre öncelik veren politikalar izlenmesi gerektiği yönünde Türkiye'ye tavsiyelerde bulunulmuştur (Aydın, 2020, s. 7).

4.1.3. Johnson Mektubu sonrası

1960'lı yıllardan itibaren ABD ile yaşanan sorunlar neticesinde ABD ve NATO ittifakının sunduğu savunma teminatına karşı güvensizlik ortaya çıkmaya başlamıştır. Yaşanan sorunlardan ilki, Küba Füze Krizi olarak 1962 yılında karşımıza çıkmaktadır (Seren, 2021). Esasen ABD ve SSCB arasında yaşanan bir kriz gibi görünse de en fazla etkilenen devletlerden biri Türkiye olmuştur.

ABD, SSCB'nin uzun menzilli füze geliştirme kabiliyetine karşın dezavantajını kapatmak amacıyla, Türkiye, İngiltere ve İtalya'ya SSCB'yi vurma kabiliyetine sahip orta menzilli Jüpiter Füze'lerini yerleştirmiştir. Bu çerçevede 1959 yılında Türkiye'ye 15 adet nükleer başlığa sahip Jüpiter Füzesi'nin yerleştirilmesi için anlaşmaya varılmıştır. Türk karar alıcılar bu durumun Türkiye'nin stratejik öneminin artmasına ve ABD ile olan ilişkilerin daha da gelişmesine yardımcı olacağı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak SSCB, füzelerin yerleştirilmesine son derece sert bir dille karşı çıkmış ve karşılık verileceğini belirtmiştir. SSCB tarafından karşılık 1962 yılında Küba'ya nükleer başlık taşıyan füzelerin yerleştirilme girişimiyle verilmiştir. ABD duruma tepki olarak Küba'daki SSCB gemilerini abluka altına almıştır. Her iki tarafında geri adım atmaması sonucunda gerilim tırmanmıştır. Sonuç olarak Türkiye ve İtalya'daki Jüpiter füzelerine karşın Küba'daki füze üslerinin kaldırılacağı üzerine gizli bir konsensusa ulaşılmıştır (İzmir, 2017, ss. 177-181).

Bu durum kamuoyunda Türkiye'nin pazarlık konusu olarak görüldüğü inancını yaygınlaştırırken, ABD'nin Türkiye'nin ulusal güvenliğini olumsuz olarak etkileyebileceği de görülmüştür. Böylece Türkiye'de ABD karşısı hareketler artmaya başlamıştır. Bununla birlikte ulusal güvenliğin sağlanması bağlamında ilk önce ulusal olarak harekete geçip, ardından müttefiklere danışmanın daha etkili olduğu anlaşılmaya başlanmıştır (Oran, 2009, s. 684).

Türkiye'nin ABD ile ilişkileri Küba Füze Kriziyle gerilmeye başlarken, ardından gelen Johnson Mektubu ise bir kırılma noktasını teşkil etmiştir. Türkiye, savunma sanayinde ABD'ye bağımlılığının sonuçlarını Johnson Mektubu ile idrak etmeye başlamıştır. Nitekim, 1964 yılının Haziran ayında Kıbrıs'ta yaşanan olaylar neticesinde adaya müdahale hazırlığında bulunan Türkiye, 5 Haziran 1964 tarihinde, dönemin ABD Başkanı Johnson tarafından gönderilen ve Johnson Mektubu olarak anılan bir mektup ile durdurulmuştur (İşyar, 2017, s. 147).

Mektupta temel olarak 4 noktaya değinilmiştir. İlk olarak, Türkiye'nin garanti anlaşmasını işletmeden müdahale hakkını kullanamayacağından bahsedilmiştir. İkinci olarak, Türkiye Kıbrıs'a müdahale ederse kendisini SSCB ile bir çatışma içerisinde bulabileceği, bu durumda NATO müttefiklerinin rızasının almadığı için yalnız kalabileceği tehdidinde bulunulmuştur. Üçüncü olarak, başbakanın daha detaylı görüşmeler için Washington'a ziyaret gerçekleştirmesi durumunda memnuniyet duyulacağı belirtilmiştir. Mektupta değinilen son husus, belki de Türk savunma sanayi tarihinde en önemli kırılma noktalarından birini teşkil eden, ABD tarafından verilen silahların sadece savunma amacıyla kullanılabileceği, bunların Kıbrıs'ta kullanılamayacağına dair uyarıdır (Armaoğlu, 1999, s. 395).

Mektup sonrası dış politikada bir bağımsızlaşma süreci başlarken, savunma sanayinde bağımlılığın ulusal güvenlik açısından ne gibi sonuçlar doğurabileceği gözler önüne serilmiştir. Bağımlılığın azaltılması için ise birtakım tedbirler alınmaya başlanmıştır. Öncelikle tedarikçiler çeşitlendirilmeye çalışılmış ve savunma sanayinde yerlileşme yönünde adımlar atılmaya gayret edilmiştir (İşyar, 2017, s. 148).

Türkiye-ABD ilişkilerinin oldukça gergin olduğu bu dönemde Türkiye-SSCB ilişkileri ise olumlu bir ivme kazanmıştır. Ekonomik yardımlar bağlamında sanayi projelerinde kullanılmak üzere SSCB'den kredi sağlanmış ve SSCB'nin en fazla kredi verdiği devletlerden biri konumuna gelinmiştir. Ancak SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgali gibi olaylar neticesinde bu yakınlaşmanın daha üst bir düzeye çıkması mümkün olmamıştır (Öncel, 2021).

Bağımlılığı azaltma amacı güden çabaların ilk örneklerinden biri 1965 yılında kurulan Donanma Cemiyeti olmuştur. Cemiyet, bilhassa çıkarma gemisi üretimi için “Kendi gemini kendin yap” adı altında birtakım kampanyalar yürütmüştür. Bir başka örnek ise, 1970 yılında Türk Hava Kuvvetleri Güçlendirme Vakfının milli havacılık sektörünü geliştirmek amacıyla kurulması olmuştur. 1973 yılındaysa yine havacılık sektörünün geliştirilmesi için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde Türkiye Uçak Sanayi Anonim Şirketi (TUSAŞ) kurulmuştur (Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, Tarihsiz).

Dönem itibariyle Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkileyen bir diğer olay ise Afyon Sorunu olmuştur. Vietnam Savaşıyla birlikte büyük bir uyuşturucu sorunuyla karşılaşan ABD, yaklaşan başkanlık seçimlerinin etkisiyle de Türkiye'yi

uyuşturucunun kaynağı olarak lanse etmeye başlamıştır. Nitekim bu durum, 1968 yılında gerçekleştirilecek olan başkanlık seçimlerinde, Başkan Nixon'ın kampanyasının temel taşlarından biri haline gelmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin afyon ekimini yasaklaması için girişimlerde bulunan ABD, yapılan ekonomik yardımların durdurulmasını gündeme almıştır. 12 Mart 1971 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale sonucu başbakan olarak göreve gelen Nihat Erim ise bu girişimlere daha fazla direnemeyerek Haziran 1971 tarihinden itibaren afyon ekimini yasaklamıştır. ABD ile yürütülen müzakereler neticesinde üreticilere 300.000 ABD doları yardım yapılacağına açıklanmasına rağmen ABD bu miktarın ancak 1/3'ü kadar bir ödeme yapmış ve çiftçilerde büyük bir zarara yol açmıştır. 1973 yılında seçimler sonucunda iktidara gelen Bülent Ecevit, ilk icraatlarından biri olarak afyon üretimini terkar serbest bırakmıştır. Bunun ardından ABD Kongresinde Türkiye'ye yapılan yardımların durdurulmasını öngören ve bazı alanlarda ambargolara uzanan bir dizi kararlar alınmıştır. Ancak sonrasında, Türkiye'nin Kıbrıs Harekatı gerçekleşince bu ambargo kararlarının dayanağı Afyon Sorunundan, Kıbrıs Sorununa doğru evrilmiştir (Oran, 2009, ss. 701-703).

4.1.4. Savunma sanayinde yerleşme ve Amerikan Ambargosu

Johnson Mektubu sonucunda 10 yıl kadar ertelenen Kıbrıs'a müdahale, nihayetinde 1974 yılında gerçekleşmiştir. Küba Füze Krizi, Johnson Mektubu ve Afyon Krizinin ardından Kıbrıs Harekatı sonrasında gündeme gelen ambargo Türkiye-ABD ilişkilerini derinden etkilemiştir (Seren, 2021). Söz konusu müdahale sonucu ABD'nin Türkiye'ye verdiği silahlar konusu gündeme gelmiştir. Nitekim ağustos ayının ortalarında Yunan kökenli ABD'lilerden oluşan bir heyet dönemin ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'a bir ziyaret gerçekleştirerek, Türkiye'nin müdahalesinde ABD'nin tavrının hoş karşılanmadığını belirtmişlerdir. Kissinger görüşmede, harekatlarda kullanılan silahların menşelerinin araştırılacağını ifade etmiş ancak Kongre araştırma henüz sona ermeden Türkiye'ye ambargo uygulanması için çalışmalara başlamıştır (Oran, 2009, ss. 704-705).

Bu çerçevede, Senato 19 Eylül 1974, Temsilciler Meclisi ise 24 Eylül 1974'te Türkiye'ye yönelik bir silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. Dönemin ABD Başkanı Gerald Ford alınan kararı birkaç kez veto etse de, 30 Aralık 1974'te kararı imzalayarak yasallaştırmıştır. En nihayetinde 5 Şubat 1975'te Türkiye'ye silah satışı

durdurulmuş ve verilmesi planlanan askeri yardımlar askıya alınmıştır (İşyar, 2017, s. 155).

Ambargo, Türkiye-ABD ilişkileri açısından nerdeyse bir kopma noktası olmuş ve 26 Eylül 1978 yılında kadar devam etmiştir (Armaoğlu, 1999, s. 409). Küba füzeleri sorunu, Johnson Mektubu ve afyon sorunuyla birlikte giderek gerginleşen Türkiye-ABD ilişkileri, ambargolar neticesinde daha da sorunlu hale gelmiştir. Silah ambargosu neticesinde ödemesi Türkiye tarafından önceden yapılmış olan F-4 Phantom savaş uçakları teslim edilmemiştir. Bunun ötesinde bakım için ABD'ye gönderilen C-130 nakiliye uçakları dahi bakım işlemlerinin tamamlanmasının ardından Türkiye'ye geri gönderilmemiştir (Erdoğan, 2021, s. 120).

Bahsi geçen ambargo Türk savunma sanayi açısından bir kırılma noktasını teşkil etmektedir. Türk karar alıcılar güvenlik alanında başka bir devlete bu kadar bağımlı olmanın yarattığı zorlukları tecrübe etmişlerdir. Nitekim 1978 yılında yeni bir “Ulusal Savunma ve Dış Politika Doktrini” geliştirilmiştir. Bu doktrinin ilk ayağını ise silah arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi oluşturulmuştur. Bu çerçevede, İran ve Libya gibi ülkelerle ortak üretim imkanları ararken, karşıt bloğun lideri konumunda olan SSCB'den dahi alım yapılması gündeme gelmiştir (Oran, 2009, s. 674). Ancak SSCB ile ilişkilerin ekonomik seviyede tutulması tercih edilmiş ve bazı acil ihtiyaçların Libya'dan karşılanması yoluna gidilmiştir (Seren, 2021). Bu dönemde Batı Almanya da silah tedarikinde önemli roller üstlenmiştir. Bu dönemlerde başlayan ilişkiler günümüze kadar uzanmış olup özellikle ana muharebe tankı hususunda Almaya ile Türkiye birer stratejik ortak konumuna gelmişlerdir (Öncel, 2021).

Türkiye'nin savunma sanayinde yaşanan bağımlılığın etkilerini azaltmak için ilk girişimlerinden biri Federal Almanya'dan alınan lisanslarla birlikte G-3 ve MG-3 üretimini yerlileştirmek olmuştur (Savunma Sanayi Başkanlığı, Tarihsiz). Ambargonun hemen ardından “Kendi tankını kendin yap” sloganıyla, Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı kurulmuştur. Daha sonraysa bahsi geçen vakıflar tarafından, ASELSAN, ASPIRSAN, İŞBİR ve HAVELSAN gibi savunma sanayi şirketleri kurulmuştur. En nihayetindeyse bu vakıflar 1987 yılında birleştirilerek Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfını oluşturmuşlardır (Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, Tarihsiz).

Bu dönemde savunma sanayini geliştirmek için ABD ile de ortak adımlar atılmaya çalışılmıştır. Öncelikle 29 Mart 1980 tarihinde ABD ile Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) imzalanarak ABD'nin Türk savunma ve havacılık sanayine yapacağı katkıları yasal bir zemine oturtulmuştur (Öncel, 2021).

Bu anlaşmanın temel çıktılarından biri olarak ise dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın da girişimleriyle, TUSAŞ ile Lockheed Martin ve General Electric arasında F-16'ların bazı parçalarının montaj ve üretimi için ortaklık tesis edilmesi olmuş ve bu kapsamda TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ. (TAI) kurulmuştur. Dönem itibariyle bir diğer girişim ise savunma sanayi alanındaki özel kuruluşlardan biri olan FNSS'in, Türk Nurol Holding ve İngiliz BAE Systems ortaklığı tarafından kurulması olmuştur. Türkiye'nin yerlileşme çabalarında kullanılan bir diğer araç ise ihale sözleşmelerine Türk firmaları tarafından üretilen bazı parçaların kullanılmasını şart koşan maddeler konulması olmuştur (Karataş, 2020, s. 83).

Türkiye'nin bu yolla yedek parça üretiminde tecrübe kazanması ileriki yıllarda atılacak olan yerli üretim adımlarında işini son derece kolaylaştırmıştır. Ancak savunma sanayindeki gelişmeler 1980'lerin başına kadar oldukça yavaş ilerlemiş ancak 1990 yılından itibaren Türk savunma sanayisi önemli bir ivme kazanmış ve TSK'nın ihtiyaçlarını daha fazla karşılamaya başlamıştır (Özlü, 2022, s. 228).

1985 yılında ise çok önemli bir adım daha atılarak 3238 sayılı kanun ile birlikte Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı tesis edilmiştir. Başkanlık, 1989 yılında Savunma Sanayi Müsteşarlığı haline gelirken, temel amacı ordunun ihtiyaç duyduğu her türlü teçhizatın mümkün olduğu ölçüde Türkiye'de üretilmesi olmuştur. Bahsi geçen yasayla birlikte tedarik yaklaşımı da büyük bir değişiklik geçirerek hazır alımlardan ortak üretime geçilmeye başlanmıştır. Nitekim savunma sanayi alanında faaliyet gösteren firmaların sayısı hızla artmış ve bunda TSK'nın ihtiyaçları belirleyici bir rol oynamıştır. 2006 yılı itibariyle gerek 9. Kalkınma Planı, gerekse de Savunma Sanayi Müsteşarlığının Stratejik Planı sayesinde büyük bir atılım gerçekleşmiştir. Böylelikle savunma sanayinin gelişiminde kilit rol oynayan kurum 2018'den buna yana Savunma Sanayi Başkanlığı olarak görevlerine devam etmektedir (Savunma Sanayi Başkanlığı, Tarihsiz).

1998 yılında ise Bakanlar Kurulu tarafından alınan “Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları” isimli karar savunma sanayinin gelişmesi için bir köşe taşı oluştururken, aşağıdaki temel unsurları verilmektedir (Seren, 2021);

- *Yerli ve yabancı sektöre açıklık*
- *Dinamik yapı*
- *İhracat potansiyeli ve uluslararası rekabet imkanı*
- *Yeni teknolojilere kolay adaptasyon, teknoloji üretimi*
- *Teknolojik gelişmeler karşısında kendini yenileme kabiliyeti*
- *Türkiye ile dost/müttefik ülkeler arasında dengeli savunma sanayii iş birliği, değişen siyasi durumlardan asgari düzeyde etkilenme*
- *Mevcut imkanların azami ölçüde kullanımı, entegre ve tekrar yatırımlarından arınma*
- *Sivil amaçlarla da üretim yapılabilmesi, alternatif uğraş alanları*
- *Türkiye’nin taraf olduğu çok taraflı ihracat denetim rejimleriyle ilgili vecibe ve önceliklerin desteklenmesi*

2000’li yıllar Türk savunma ve havacılık sanayi açısından bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. *Millilik, yerlilik ve stratejik otonomi* temelinde yükselen savunma ve havacılık sanayi, günümüzde TSK’nın taleplerini karşılamının yanı sıra ihracat başarılarıyla da Türkiye’nin ulusal güvenliğini olumlu olarak etkilemektedir (Seren, 2021).

Bu çerçevede, savunma ve havacılık sanayinde AR-GE faaliyetlerine ayrılan payda önemli ölçüde arttırılmıştır. Nitekim, SSB Başkanı Demir’in açıklamalarına göre 2002 yılında sadece 49 milyon ABD doları olan AR-GE harcamaları 2019 yılında tam 34 kat büyüme göstererek 1.7 milyar ABD dolarına yükselmiştir (Savunma Sanayi Başkanlığı, 2021 18 Şubat).

Türkiye’de savunma sanayi sektörü her geçen gün daha da gelişirken Türkiye İhracatçılar Meclisinin 2021 verilerine göre savunma sanayi ve havacılık sektöründe 2021 yılı ihracatı 3.224.786 ABD doları olarak açıklanmıştır. Bu sayı 2020’nin 2.279.027 ABD doları ile karşılaştırıldığında yaklaşık olarak %41,5 oranında artış göstermiştir (Türkiye İhracatçılar Meclisi, Tarihsiz). Defence News tarafından her yıl hazırlanan dünyanın en büyük savunma sanayi ve havacılık şirketlerin yer aldığı ilk

100 listesinde, 2021 yılı itibariyle 2 Türk şirketi bulunmaktadır. Bu sayı 2020'deyse 7 olarak belirlenmiştir (Defence News, Tarihsiz).

4.2. Türkiye'nin İnsansız Hava Araçları

Son yılların askeri alandaki en büyük yeniliklerinden biri olan İHA'lar Türkiye'nin de ilgisini çekmiştir. 1980'li yılların sonunda yerli üretim için çalışmalara başlanmış olmakla birlikte, ilk aşamada ithal ve saldırı kapasitesine sahip olmayan İHA'lar temin edilmeye çalışılmıştır. Nitekim İngiliz yapımı BTT-3 Türkiye'nin kullandığı hedef İHA'sı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1994 yılındaysa Almanya tarafından hibe edilen Canadair CL-89 tipi İHA'lar gözlem amaçlı kullanıma girmiş ancak yaşanan teknik aksaklıklar neticesinde istenilen verimi sağlayamamışlardır. İHA temini hususunda en ciddi girişim ise 1995'te envantere giren Gnat sistemleriyle birlikte olmuş ve bu sistemler 2005'e kadar gözetim ve destek faaliyetlerinde kullanılmıştır (Düz, 2020, ss. 8-9).

Türkiye ayrıca, dönemin en büyük üretici ve kullanıcısı durumunda olan İsrail ve ABD'den İHA ve SİHA temin etmek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Bu kapsamda terörle mücadelede kullanılmak üzere İsrail'den Heron tipi İHA'lar temin edilmiştir. Ancak ikili ilişkilerde yaşanan gerilimler neticesinde istenilen verim sağlanamamıştır. Hatta dönemin Milli Savunma Bakanı Nurettin Canikli, İsrail'in kasıtlı olarak bozuk İHA'ları sattığını ve bu sistemlerin sağladığı yanlış istihbarat dolayısıyla istenilen hedeflerin vurulamadığını belirten bir açıklamada bulunmuştur (Yeni Şafak, 24 Haziran 2018).

Türkiye, ABD'den de Predator tipi SİHA temin etmek için girişimlerde bulunmuştur. Ancak ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar ve ABD'nin Türkiye'nin İran'ın nükleer politikasına yaklaşımını hoş karşılanmaması gibi problemler nedeniyle ABD Kongresi Türkiye'nin alımını MTCR kapsamında kabul edilmemiştir (Frew, 2018, s. 14).⁴ Ardından Türkiye, 2014 yılında bu sistemin silahsız versiyonunu almak için girişimlerde bulunmuş ancak bu girişimden de sonuç alınamamıştır. Nitekim 2016 yılının Mayıs ayında açıklamalarda bulunan Savunma Sanayi Başkanı İsmail Demir,

⁴ Benzer şekilde Birleşik Arap Emirlikleri, ABD'den 2002 yılında İHA temin etmek istemiş ancak tıpkı Türkiye gibi Kongre tarafından reddedilince yerli İHA üretimi için çalışmalarını hızlandırmıştır (Woodhams, 2018:3-4).

Türkiye'nin artık ABD SİHA'larına ihtiyaç duymadığını belirten bir açıklamada bulunmuştur (Düz, 2020, s. 10). Cumhurbaşkanı Erdoğan ise, "*Kötü komşu bizi ev sahibi yaptı*" söyleminde bulunarak ihracat yoluyla SİHA edinilememesinin yerli üretimin üzerindeki kamçılayıcı etkisini göstermiştir (Karakaş, 6 Temmuz 2019).

Kritik öneme haiz askeri sistemlerin ihracatının devletler tarafından sıkıca kontrol altında tutulması Türk karar alıcılarda yerlileşme bağlamında önemli etkilerde bulunmuştur. Ulusal güvenliğin söz konusu olduğu durumlarda bu sistemleri edinmemek güvenlik zafiyetlerini beraberinde getirirken, yerli imkanlarla üretim ulusal güç ve güvenliğin artırılması ve dış politikada bağımsızlık anlamına gelmiştir. Kritik askeri sistemlerin yerli olarak üretilmesi, uluslararası sistemdeki etkinlik ve saygınlığı artırırken, dış politik çıkarların gerçekleştirilmesi bağlamında başarının artmasını sağlamaktadır (Pınar, 2018, s. 2351).

1990'lardan itibaren yerli İHA ve SİHA üretimi için çalışmalar başlamıştır. Özellikle 2004 yılından sonra günümüzdeki ismiyle Savunma Sanayi Başkanlığı tarafından çalışmalara hız kazandırılmıştır. TUSAŞ tarafından üretim çalışmaları 1990 yılında başlayan İHA-X1 Şahit sistemi üretilen ilk yerli İHA olmuş ancak bütçe sorunları nedeniyle seri üretime geçilememiştir. Yine TUSAŞ tarafından 2001 yılında TSK envanterine kazandırılan Turna ise ilk yerli hedef İHA olarak tarihe geçmiştir. 2004 yılındaysa Savunma Sanayi Başkanlığıyla yapılan anlaşma sonucunda Anka Geliştirme Projesi başlamış ve 2013 yılında ilk teslimatları gerçekleştirilmiştir. Dönemin en önemli gelişmelerinden bir diğeryse Baykar Makine ve Kalekalıp ortaklığıyla geliştirilmeye başlanan Bayraktar Mini İHA olmuştur. Nitekim ilk yerli İHA sistemi olan Bayraktar Mini İHA, 2007 yılında TSK envanterine girmiştir. Daha da önemlisi 2012 yılında Katar'a ihraç edilen 20 adet Bayraktar Mini İHA, ihraç başarısı gösteren ilk yerli üretim İHA olarak tarihe geçmiştir (Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret, 2016).

Türk savunma ve havacılık sanayi için çığır açıcı hamlelerden biri de ilk yerli SİHA'lardan biri olan Bayraktar TB-2'nin AR-GE çalışmalarına 2007 yılında başlanması olmuş ve sistemin ilk teslimatı 2014 yılında gerçekleşmiştir (Baykar, Tarihsiz(a)). Bununla birlikte yine bir özel sektör girişimi olan Lentatek (eski ismiyle VESTEL Savunma), Karayel-SU ismini verdiği SİHA'nın ilk teslimatını 2015 senesinde gerçekleştirmiştir (Gettinger, 2020, s. 201).

Baykar tarafından üretilen ve 2021’de TSK envanterine giren Akıncı TİHA (Taaruzi İnsansız Hava Aracı) hava-hava muharebesi yeteneğine sahip bir sistem olarak Türkiye’nin SİHA üretimi alanında ne kadar yetkin bir üretici olduğunun ispatı niteliğindedir (Baykar, Tarihsiz (b)). Yine yüksek faydalı yük kapasitesiyle öne çıkan ve TUSAŞ ürettiği en büyük boyutlu SİHA durumunda olan Aksungur’da 2021 yılında TSK envanterine girmiş vaziyettedir (Türk Havacılık ve Uzay Sanayi, Tarihsiz).

Yukarıda sayılan, dünya çapında her geçen gün daha fazla prestij kazanan, MALE ve taktik sınıf SİHA’ların yanı sıra Türkiye’de çok daha ufak boyutlara ve farklı işlevlere sahip çok sayıda İHA ve SİHA üretilmektedir. STM tarafından üretilen Kargu, kamikaze (dolaşan mühimmat) işlevini yerine getirmektedir. Asisguard tarafından üretilip silahlandırılan Songar ise, makineli tüfek ve bomba atar taşıyarak farklı ihtiyaçları karşılamaktadır (Gettinger, 2020). Baykar tarafından, Bayraktar Kızılelma MİUS (Muharip İnsansız Uçak Sistemi) projesinin ise diğer projelerden farklı olarak turbofan bir motora sahip olması ve yüksek süratlere çıkabilmesi planlanmaktadır. Ayrıca, düşük radar kesiti ve yüksek faydalı mühimmat kapasitesiyle kendi sınıfı için iddialı bir SİHA olacağı düşünülmektedir (Baykar, Tarihsiz(c)).

Bununla birlikte, Türkiye’nin ilk amfibi hücum gemisi olan TCG Anadolu L400’un SİHA’larla birlikte daha da güçlendirilmesi beklenmektedir. Baykar tarafından yapılan açıklamalarda, TB-3’ün dikey iniş kalkış kapasitesine sahip bir modelinin TCG Anadolu gemisine kazandırılacağı belirtilmektedir. Böylelikle, Türk SİHA’larının denizlerde de devamlı izleme gözetleme ve istihbarat faaliyetleri gerçekleştirmesini mümkün hale gelmekte ve böylece ulusal güvenliğin korunması bağlamında ilave bir fayda sağlaması beklenmektedir.

Türkiye SİHA üretiminde edindiği tecrübeler sayesinde dünyada bu alanda prestijli bir konuma yükselmiştir. Özellikle üretilen SİHA’ların harp sahasında kanıtlanması ve dönütlerle beslenerek eksikliklerinin hızla giderilmesi Türk SİHA’larına olan güveni daha da arttırmaktadır. Gettinger’in (2020) raporuna göre, 2020 yılı itibariyle 19 devlet S/İHA ihraç ederken, sadece 10 devlet SİHA’lar vasıtasıyla hava saldırısı icra etmiştir. Türkiye her iki grupta da kendisine yer bulmuştur.

Türkiye, SİHA sistemlerinde kullanılan mühimmatlarda da yerliliği önemsemektedir. Özellikle ROKETSAN tarafından geliştirilen MAM (Mini Akıllı Mühimmat) ailesi bu ihtiyacı karşılamak için geliştirilmiştir. Ailenin ilk üyesi, OMTAS tanksavar füzesinin

İHA'lara uygun bir şekilde modifiye edilmesiyle üretilen MAM-L (Mini Akıllı Mühimmat) olmuştur. İkinci üye ise yine halihazırda var olan Cirit füzelerinin itkisiz bir versiyonu olan MAM-C olmuştur. Ailenin son üyesi ise Teber Güdüm Kitinden elde edilen tecrübe sayesinde geliştirilen MAM-T olmuştur (M5 Savunma Strateji Dergisi, 28 Nisan 2021). Roketsan tarafından üretilen mühimmatları, ABD'nin Predator SİHA'larında kullanılan Hellfire füzesiyle karşılaştırılan bir makalede, Roketsan'ın mühimmatlarının SİHA'lara daha uygun dizayn edildiği ve daha başarılı olduğu ifade edilmiştir (Gao, 2020). MAM ailesinin yanı sıra TÜBİTAK SAGE'de SİHA'larda kullanılmak üzere, minyatür mühimmat adı verilen mühimmatların üretimi gerçekleştirerek yerli SİHA'larda kullanılacak yerli mühimmat ihtiyacının karşılanması için çabalamaktadır.

Türkiye, SİHA'ları sadece ordunun modernleşmesinin bir parçası olarak görmekten ziyade bunu bir jeopolitik atılım imkanı olarak görmektedir (Kasapoğlu ve Kırdemir, s. 2018: 20). Nitekim askeri yapılanmada da bu hususa özel bir önem gösterilmektedir. Öyle ki, ilk ve şuan için tek olan 14.İnsansız Uçak Sistemleri Üs Meydan Komutanlığı Batman'da teşkil edilerek dünya üzerinde bu tarz bir yapılanmaya sahip az sayıda devletten biri haline gelinmiştir.

İsim	Kullanıcı	Kullanım Amacı
Keşan Havalimanı	Baykar Makina	Test Alanı
Akıncı Havalimanı	TUSAŞ	Test Alanı
Batman Hava Üssü	Hava Kuvvetleri Komutanlığı	Kumanda Merkezi
Elâzığ Havalimanı	Jandarma Genel Komutanlığı	Kumanda Merkezi
Sivrihisar Hava Üssü	TUSAŞ	Test Alanı
Van Havalimanı	Jandarma Genel Komutanlığı	Konuşlanma
Dalaman Deniz Hava Üssü	Deniz Kuvvetleri Komutanlığı	Kumanda Merkezi- Konuşlanma
Şırnak Şerafettin Elçi Havalimanı	Jandarma Genel Komutanlığı	Konuşlanma

Çanakkale Havalimanı	Deniz Kuvvetleri Komutanlığı	Konuşlanma
İncirlik Hava Üssü	Hava Kuvvetleri Komutanlığı	Konuşlanma
Hakkâri Yüksekova Havalimanı	Jandarma	Konuşlanma
Gaziantep Havalimanı	-	Konuşlanma

Tablo 5: İHA Altyapı Tesisleri (Gettinger, 2020: 203-204).

4.3. Türkiye’nin İnsansız Hava Aracı Kullanımının Ulusal Güvenliğe Etkileri

Türkiye SİHA’ları terörle mücadele ve sınır ötesi operasyonlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle Suriye’de düzenlenen operasyonlarda SİHA kullanımı artmış, sahadan elde edilen dönütler neticesinde SİHA’ların potansiyel faydaları tespit edilerek daha da fazla kullanılmaya başlanmıştır.

Suriye’ye düzenlenen ilk operasyon sınır ötesi operasyon 24 Ağustos 2016’da başlatılan Fırat Kalkanı Harekâtı olmuştur. Esasen meşru müdafaa hakkına dayanan operasyon neticesinde Suriye’de güç kazanan DAESH’i sınır hattından temizlemek ve YPG-PKK’nın kurmaya çalıştığı terör koridorunu engellemek amaçlanmıştır (Polat, 2020, s. 64).

Operasyonda en önemli destek unsurlarından birini yerli SİHA’lar teşkil etmiştir. Özellikle terörle mücadele bağlamında SİHA’ların ne kadar başarılı olabileceği kanıtlanan operasyonda, SİHA’lar “ara-bul-yok et” stratejisinin uygulanması bağlamında son derece faydalı olmuştur. Aynı zamanda sınır hattında sızmaları engelleme ve devamlı gözetim gibi amaçlarla da kullanılarak ulusal güvenliğin korunmasına hizmet etmişlerdir (Yeşiltaş, Seren ve Özçelik, 2017, ss. 45-46). Bu çerçevede, TSK ara-bul-yok et stratejisinin uygulanması için genellikle birkaç SİHA’dan oluşan gruplar kullanılmaktadır. Bu gruptaki SİHA’lardan biri istihbarat-gözetleme-keşif faaliyetinde bulunup hedef tespiti yaparken diğeri ise taşıdığı akıllı mühimmatlarla birlikte saldırılar düzenlemektedir (Düz, 2022b, s. 18).

Harekatta daha ziyade insanlı hava araçları tercih edilse bile kullanılan SİHA’lar Türkiye’nin önemli tecrübeler elde etmesine büyük katkılarda bulunmuştur

(Kasapoğlu ve Ülgen, 2017, s. 9). Nitekim, Fırat Kalkanı operasyonunda insanlı hava araçlarına kılavuzluk yapan SİHA'lar 5 DAEŞ hedefinin vurulmasına vesile olmuşlardır (Düz, 2020, s. 18).

Operasyon kapsamında dikkati çeken bir diğer husus ise düşman unsurlarının sıklıkla anti-tank füzeleri ve bombalı araçlarla gerçekleştirdiği saldırılar olmuştur. Bu durum Türkiye'nin yürüttüğü tank odaklı hareketin yavaşlamasına ve personel kaybının artmasına neden olmuştur. Tüm bunlara rağmen tank odaklı hareketin devam etmesinin hava gücünün etkin olarak kullanılamamasına bağlı olduğu iddia edilmektedir. Nitekim Türkiye ve Rusya arasında 2015'te Rus uçağının düşürülmesiyle başlayan gerilimde yaşanan yumuşama, dönem itibarıyla henüz tam olarak sahaya yansımamıştır. Bu nedenle koalisyon güçlerinin hava desteğine ihtiyaç duyulmuş ancak gereken destek alınamamıştır. Öyle ki, hareket boyunca koalisyon güçlerine ait hava araçları 2.835 sorti gerçekleştirmiş ancak bunların sadece 54'ü doğrudan hareketi desteklemek için gerçekleştirilmiştir (Ulutaş ve Duran, 2017).

Yaşanan bu olumsuz durum Türkiye'nin daha sonra gerçekleştireceği hareketlerde SİHA'lara daha fazla önem vermesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim anti-tank füzeleri ve bombalı araçlara karşı istihbarat, keşif ve gözetleme yeteneği son derece kritik öneme sahiptir. Bununla birlikte hareket kapsamında terör örgütü DAEŞ'in yeraltı tünelleri kullanıldığı da gözlemlenmiştir. Bu tünellerin tespit edilmesi ve olası zahiyatlardan kaçınılması için devamlı bir gözetleme yapılması hususunda da SİHA'lar son derece kritik bir rol oynamaktadır (Kasapoğlu ve Ülgen, 2017, s. 8).

Nitekim henüz 2015 yılında silahlanan TB-2'ler bu hareket sonucunda 11.039 saatlik bir uçuş süresine ulaşmışlardır. Operasyonun ardından elde edilen yararlar neticesinde uçuş saati katlanarak artmıştır.

243 meskun mahalın 2.015 km²'lik alanın kontrol altına alındığı hareket sonucunda bölgede hayat normalleşmeye başlamıştır. Bu kapsamda bölgede 5 hastane hizmete girerken, 540 okulda yaklaşık olarak 200.000 öğrenciye eğitim verilmeye başlanmıştır. Türkiye bölgede huzurun tesis edilmesi için kamu hizmetlerinin bir çoğunu bölgeye getirmeye gayret etmektedir. Bölgede adliye, posta teşkilatı ve emniyet teşkilatı gibi kamu düzeni için gerekli tüm kurumlar teşkil edilmektedir (TRT Haber, 24 Ağustos 2021). Türkiye böylelikle sert güç unsurlarından olan SİHA'ların da yardımıyla

istikrar getirdiği bölgede yukarıda bahsedilen tüm bu araçların da yardımıyla yumuşak gücünü arttırmıştır.

Fırat Kalkanı Operasyonu çerçevesinde daha ziyade DAEŞ üzerinde yoğunlaşmıştır. YPG-PKK'nın kurmaya çalıştığı terör koridoru engellense de örgüt üzerinde istenilen etki tam olarak sağlanamamıştır (Özçelik ve Acun, 2018, s. 9). Özellikle ABD'nin Suriye Demokratik Güçlerinden 30 bin kişilik bir güç tesis edeceğini duyurması yeni bir operasyonun kaçınılmaz hale gelmesine neden olmuştur (Polat, 2020, s. 70). Böylelikle, 20 Ocak 2018 tarihinde PYD'nin temizlenmesi için Zeytin Dalı Harekâtı başlamıştır.

Zeytin Dalı Harekâtında, Fırat Kalkanı Harekâtından edinilen tecrübelerin de etkisiyle SİHA'lar daha yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Nitekim Zeytin Dalı Harekâtında 4 bin saatlik uçuş süresiyle istihbarat ve atış desteği sağlanmıştır (Yıldırım, 23 Mart 2018). Harekât hakkında açıklamalarda bulunan dönemin Başbakanı Binali Yıldırım, SİHA'ların hareketin kaderini değiştirdiğini belirterek, bu tip caydırıcı kabiliyetlerin geliştirilmesinin bölgesel krizlerin üstesinden gelinmesi hususunda kolaylaştırıcı bir rol oynayacağını üzerinde durmuştur (Yeni Şafak, 23 Mart 2018).

Devamlı olarak hedef tespiti, keşif ve gözetleme görevleri icra eden İHA'lar sayesinde istihbarat bağlamında yakalanan avantaj, SİHA'lar tarafından gerçekleştirilen doğrudan ateş desteğiyle birleşince terörist unsurlar karşısında bir çarpan etkisine dönüşmüş ve terörist unsurlar üzerinde bir *imha ve korku etkisi* yaratarak psikolojik bir üstünlük elde edilmesini sağlamıştır (Özçelik ve Acun, 2018).

Harekât boyunca 382 sorti gerçekleştiren SİHA'lar 449'u doğrudan 680'i ise dolaylı olarak 1129 teröristin imhasını sağlamışlardır. Harekât kapsamında imha edilen teröristlerin %11.2'sinin doğrudan, %17'si ise dolaylı olarak SİHA'lar tarafından imha edilmesi, sistemlerin son derece etkin olarak kullanıldığının ispatı niteliğindedir (Özçelik, 19 Nisan 2018).

Türkiye, Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekatlarında hibrit harp sahalarının büyük tehlikeler barındırdığını tecrübe etmiştir. Güdümlü tank füzeleri ve el yapımı patlayıcılar bu tip harp sahalarında son derece büyük tehlikeler yaratabilmektedir. Bununla birlikte, taşınabilir hava savunma sistemleri (MANPADS) ise helikopterler ve alçak irtifada görev yapan insanlı hava araçları için büyük bir tehlike arz etmektedir. Bu tip durumlarda personel kaybı ve personelin düşman tarafından ele geçirilmesi gibi

kamuoyu desteğini azaltıcı unsurların engellenmesi açısından SİHA kullanımı kritik olarak kabul edilmektedir (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2018, s. 20).

Harekât aynı zamanda SİHA'ların eksikliklerinin görülüp, geliştirilmesi bağlamında da son derece faydalı olmuştur. Kullanılan TB-2 SİHA'larının üreticisi olan Baykar Makinanın teknik müdürü olan Selçuk Bayraktar katıldığı bir televizyon programında harekât süresince 4 ay boyunca hangarda operasyonun takip edildiğini ifade etmiştir (Sabah, 6 Mayıs 2020). Böylelikle eksikler hızlıca giderilirken, ilerleyen süreçlerde SİHA üretme kabiliyetine sahip diğer devletlerden pozitif yönde ayrışmayı sağlayacak olan savaş tecrübesinden olabildiğince yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu durum Türkiye'nin SİHA alanında dünyada önde gelen kullanıcı ve üreticilerden biri olması hususunda son derece kritik öneme haizdir.

Batı medyası, Türkiye'nin ulusal güvenliğini korumak için giriştiği bu hareket hakkında genel olarak olumsuz mahiyette haberler yaparak, operasyonun meşruiyetini tartışmaya açmak istemiştir. Öyle ki hareket hakkında Batı medyasında yapılan haberlerin %80'i hareket hakkında olumsuz bir dil kullanmış, Türkiye'nin sivil halka zarar verdiği yönünde dezenformasyon mahiyetinde birtakım bilgiler aktarmıştır (Erol, 2018). Bahse konu bu dezenformasyon faaliyetlerinin ana amaçlarının Münbiç'e düzenlenmesi muhtemel bir operasyonun önüne geçmek ve Türkiye'nin Suriye'de etkinliğinin arttırmasını engellemek olduğu değerlendirilmektedir (Günaydın, 2020, s. 34).

Türkiye kendisine karşı girişilen bu dezenformasyon faaliyetlerine karşı SİHA'lardan elde edilen görüntüleri kullanarak meşruiyetini dünya kamuoyuna duyurma gayretine girmiştir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin ulusal gücünü arttıran bir diğer unsur ise SİHA'lardan elde edilen görüntülerin bir yumuşak güç aracı olarak kullanılması olmuştur. Sivil halkın şehri terk etmeye çalışırken teröristler tarafından engellendiği anları gösteren görüntüler çeşitli mecralarda yayınlanırken, Türkiye'nin sivillere yönelik ihlallerde bulunduğu propagandasını yapan terör odaklarının çabaları boşa çıkarılmıştır.

Terörist unsurların bir diğer propagandası ise Türkiye'nin bir hastaneyi hedef aldığı yönünde olmuştur. Buna karşın yine SİHA'lardan alınan görüntüler neticesinde bahse konu hastanenin hedef alınmadığını dünya kamuoyunun gözleri önüne sermiştir (Demir ve Demir, 2018). SİHA'lar tarafından edinilen bir başka video kaydındaysa

teröristlerin bölgede bir orman yangını çıkardığı gösterilmiştir. Terör örgütü suçu Türk ordusuna atarak sempatzan kazanma girişimi SİHA’lardan elde edilen bu görüntüler sayesinde boşa çıkarılmıştır (Karadağ, 9 Ağustos 2020). Böylelikle SİHA’ların sadece sert gücü arttırmakla kalmayıp yumuşak gücün arttırılması bağlamında da son derece yararlı olabileceği tecrübe edilmiştir.

Bununla birlikte SİHA’lar taşıdıkları yüksek hassasiyete sahip elektro-optik kameralar sayesinde hedefin tespiti ve imha edilmesi hususunda son derece hassas bir süreç yürütülmesini sağlamaktadır. Böylelikle sivil-savaşan ayrımının yapılması kolaylaşmakta ve sivil kayıplarının önüne geçilmektedir. Bu durum SİHA’ların muhtemel sivil kayıplarını engelleyerek, Türkiye’nin imajına gelebilecek zararların önüne geçilmesi için önemli olup, yumuşak güce dolaylı olarak katkı sağlamaktadır.

Türkiye’nin Suriye’de düzenlediği hareketlerden bir diğeri ise 9 Ekim 2019 tarihinde başlatılan Barış Pınarı Harekâtı olmuştur. Harekat, sınır güvenliğinin sağlanması, Suriye’nin kuzeyinde bir terör koridorunun engellenmesi, DAES ve PKK/PYD gibi terörist unsurların bertaraf edilmesi ve Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin ülkelerine geri dönüşlerinin teminini sağlamak gibi amaçlarla icra edilmiştir (Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Tarihsiz).

TSK ve Suriye Milli Ordusu unsurları tarafından düzenlenen harekât kısa süre içerisinde amacına ulaşmıştır. 34 bin teröristin bulunduğu bölgede, 8 gün gibi kısa bir sürede başarı elde edilmesinin en büyük müsebbiplerinden biri SİHA’lar olmuştur (Yalçın, 20 Ekim 2020). SİHA’lar vasıtasıyla terör hedeflerinin tespiti yapılmış, hareketleri anında ilgili karargahlara iletilmiş ve başarılı bir şekilde topçu yönlendirmeleri yapılarak teröristler etkisiz hale getirilmiştir (Anadolu Ajansı, Kasım 2019).

Harekât kapsamında dikkati çeken bir diğers unsur ise bazı batılı devletlerin Türkiye’ye silah satışını durdurması olmuştur. Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa, Çek Cumhuriyeti, Norveç, Hollanda, İsveç ve Finlandiya gibi ülkeler harekate tepki olarak silah satışlarını durdurmuşlardır (Erem, 17 Ekim 2019). Ancak bu yaptırımlar batılı devletlerin istediği etkiyi oluşturmamıştır. Türkiye’nin savunma sanayine verdiği önem neticesinde büyük ölçüde bağımlılığın azaltılması bu bağlamda ulusal güvenliğin sağlanması hususunda kendi başına hareket etme olanağı sağlamıştır.

Bununla birlikte Batı medyası tıpkı Zeytin Dalı Harekatında olduğu gibi Türkiye'nin ulusal güvenliğini korumak için giriştiği Barış Pınarı Harekatında da olumsuz söylemler kullanmıştır. Öyle ki Barış Pınarı Harekatında bulunan Barış kelimesinden bile rahatsızlık duyulmuş ve haber başlıklarında kullanılmaktan kaçınılmıştır. Batı medyası hareketi, temel olarak Suriye'nin istilası, sivillerin öldürölmesi ve yerinden edilmesi ve Kürtlerin bombalanması gibi temalar üzerinden sunarak, okuyucuya hareketin meşru olmadığı yönünde bir izlenim kazandırmayı amaçlamıştır (Erol, 2019).

Bu itibarla, Türkiye'nin SİHA kullanımı bu tip haberlerle mücadele edilmesi bağlamında yine son derece kritik bir rol üstlenmiş, SİHA'lerden elde edilen görüntüler basına servis edilerek Türkiye'nin meşruluğu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Yumuşak gücün geçer akçesinin meşruiyet olduğu göz önüne alındığında bu hareketler ulusal gücün ve güvenliğin sağlanması hususunda önemli rol oynamaktadır.

Türkiye'nin Suriye'de düzenlediği bir diğer operasyon Bahar Kalkanı Harekâtı olmuştur. Harekât, 27 Şubat tarihinde Suriye Ordusunun İdlib'te gerçekleştirdiği hava saldırısı sonucunda 34 Türk askerinin şehit edilmesinin ardından başlamıştır. Diğer hareketlerin aksine düzenli bir orduya karşı girişilen bir harekât olan Bahar Kalkanı'nda, Türkiye ilk kez düzenli bir orduya karşı SİHA kullanmıştır (Demir, 2021, s. 567).

Suriye'de gerçekleştirilen diğer operasyonlarda SİHA'ların devamlı havada kalarak gözetleme yapması doğal karşılanabilecek bir durumken Bahar Kalkanı Harekatındaki gibi oldukça dar bir bölgede çok sayıda kullanılmasının çatışma alanlarında pek sık rastlanılan bir durum olmadığı belirtilmektedir. SİHA'lar hareket kapsamında bir sert güç aracı olarak 3 temel görevi icra etmişlerdir. Bu görevlerden ilki, savaş uçağı ve topçu birliklerine hedef tespiti ve işaretleme yaparak arzulanan hedeflerin büyük bir isabet ile vurulmalarını sağlamışlar ve bu görevleriyle adeta bir topçu ileri gözetleyicisi olarak kullanılmışlardır. İkinci olarak, taşıdıkları akıllı mühimmatlar sayesinde Suriye Rejimine ait top, zırhlı araç, hava savunma sistemi ve mühimmat depososu gibi hedeflere başarılı saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Böyle ikinci görevinde bir “seyyar hava topçusu” olarak kullanıldıkları belirtilmektedir. Son olarak, devamlı gözetleme ve izleme faaliyetleri dolayısıyla keşif ve istihbarat toplama aracı

olarak kullanıldıkları değerlendirilmektedir (Mevlütöğlü ve Korkmaz, 2020, ss. 26-27).

Harekât kapsamında SİHA'lar çok yoğun ve etkin bir biçimde kullanılırken, tüm uçuşların %80'ini gerçekleştirmişlerdir (MSI Dergisi, 2020). Suriye ordusunun tarafından kullanılan Rus üretimi hava savunma sistemlerinin mevcudiyeti insanlı hava araçlarının kullanımını büyük ölçüde kısıtlamıştır. Bu güçlüğü SİHA'lar vasıtasıyla aşan Türkiye, Suriye hava savunma sistemlerine SİHA filoları kullanılarak yapılan saldırılar neticesinde hava savunma sistemleri bertaraf edilmiştir. Hava savunma sistemlerine yapılan saldırılar sonucunda Türk SİHA'ları da kayıp vermiş, ancak verilen kayıplar hem stratejik hem de ekonomik olarak Suriye rejiminin uğradığı zararlar mukayese edilemez nitelikte olmuştur (MSI Dergisi, 2020). Nitekim Rus hava savunma sistemlerinin vurulduğu görüntüler basına servis edilmiş ve Türk SİHA'ları yabancı basında Pantsir Avcısı olarak anılmaya başlanmıştır. (Kasapoğlu, 28 Eylül 2020). Öyle ki, Savunma Bakanlığı tarafından verilen bilgilere göre 10 hava savunma sistemi imha edilmiştir (Milli Savunma Bakanlığı, Tarihsiz). Hava savunma sistemlerinin SİHA'lar kullanılarak imha edilmesi gelecekte SİHA'lara karşı daha başarılı radar ve elektronik harp sistemlerinin geliştirilmesi sonucunu doğuracağı iddia edilmektedir (Mevlütöğlü ve Korkmaz, 2020, s. 31).

SİHA'ların hareket kapsamında yoğun olarak kullanılması düşman kuvvetlerinin ummadığı bir hareket olmuştur. Karşı tarafın hangi hamleleri yapacağını bilinememesi olarak anlaşılabilir olan savaş sisi kavramı, SİHA'lar vasıtasıyla Bahar Kalkanı Harekatında kullanılmıştır. Nitekim, kapsamlı bir kara harekatı veya savaş jetleri tarafından düzenlenecek bir hava harekatı beklentisi düşman unsurlarının ana beklentisi durumundayken topçu desteği ile birlikte SİHA'lar tarafından bir hareket icra edilmesi karşı tarafın beklemediği bir hareket olmuştur (Mevlütöğlü ve Korkmaz, 2020, s. 9).

Düşman hava savunma sistemlerinin SİHA'lar vasıtasıyla baskılanması yerli akıllı mühimmatlar ve elektronik karıştırıcıların SİHA'larla kombine edilmesiyle sağlanmaktadır. SİHA'lar tarafından kullanılan ve Roketsan üretimi akıllı mühimmatlara (MAM-L ve MAM-C) Aselsan'ın ürettiği Koral Elektronik Harp Sistemi de eklendiğinde bu konseptin temeli oluşmaktadır. SİHA'ların sahip olduğu düşük radar izleri ve anlık istihbarat ve taarruz yeteneği akıllı mühimmatların yüksek isabet oranlarıyla birleştiğinde ve bunlara elektronik karıştırıcıların düşmanın hava

savunma sistemlerinin etkinliğini azaltması eklendiğinde ortaya büyük bir başarı çıkmaktadır.

Harekât kapsamında dikkatleri üzerine çeken bir diğer unsur ise Türk SİHA'larının düşmanın zırhlı araçlarına verdikleri zarar olmuştur. Yayınlanan SİHA görüntülerinde Suriye rejimine ait düzinelerce T-55, T-62 ve T-72 muharebe tankının, SİHA'lar ve onlar tarafından yönlendirilen topçu atışları sayesinde imha edildiğini gösterilmektedir (Roblin, 2020). Bu durum ünlü düşünürlerin dikkatini çekmektedir. Öyle ki Francis Fukuyama (2021) yazısında, Türkiye'nin SİHA kullanımının kara gücünün doğasını değiştirdiğini ifade ederek, tıpkı uçak gemilerinin savaş gemilerini demode hale getirmesi gibi Türk SİHA'larının da tankları demode hale getirdiğini belirtmiştir.

Fukuyama gibi dünyaca tanınan bir düşünürün Türk SİHA'larını ön plana çıkarması Türkiye'nin yumuşak gücüne olumlu bir katkı sağlamaktadır. Bilindiği gibi bilgi denizinde bu bilgileri yorumlayıp sunan editörlere olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Dünyaca ünlü düşünürlerin Türk SİHA'larını böyle sunması Türkiye'nin prestiji bakımından oldukça önemli olup, yumuşak güce olumlu mahiyette katkı yaptığı değerlendirilmektedir.

Türk SİHA'larının Suriye tanklarına karşı kazandığı büyük başarı, modern savaşlarda geleneksel zırhlı manevralarının uygulanabilirliği üzerine ciddi bir soru işareti oluşturmuştur. Tanklar geçmişte hava araçlarına karşı kamuflaj geliştirerek bir miktar koruma sağlayabilmişlerdir. Ancak günümüzde SİHA'ların etkili gözlem yeteneklerinin yanı sıra elektronik ve multispektral algılamalar sayesinde eskisi kadar kolay kamufle olamamaktadırlar (Reynolds ve Watling, 2020). Nitekim hareket süresince, zırhlı araç ve tankların evlerin garajlarına ve bahçelerine gizlenmeye çalışıldığı görülmüştür. Bu tarz durumlarda sivil kayıplarının engellenebilmesi için pozitif hedef istihbaratı oldukça önemli hale gelmekte ve bunun sağlanması için de SİHA'ların taşıdığı elektro-optik kameralar üzerine düşen görevi yapmaktadır (Mevlütöğlu ve Korkmaz, 2020, s. 26). Türkiye, operasyon kapsamında Suriye'nin kamuflaje cevaz vermeyen coğrafyasında düşman tanklarını başarıyla tespit edebilmiştir. Nitekim Milli Savunma Bakanlığının yaptığı açıklamalarda, hareket genelinde 93 tank, 36 zırhlı araç ve 67 OBÜS/Çok Namlulu Roketatar başarıyla imha edildiği duyurulmuştur (Milli Savunma Bakanlığı, Tarihsiz).

Bunlarla birlikte Türk SİHA'ları sadece düşmanın muharrip unsurlarını imha etmekle kalmamış, mühimmat depoları ve askeri üsler gibi hedeflere de saldırılar tertip etmişlerdir. Bu durum SİHA'ların, hareket kapsamında sadece taktik amaçlarla değil de düşman kuvvetlerinin yeniden toparlanabilmesini engelleyici stratejik bir amaçla da kullanıldığını göstermektedir (Mevlütöğlu ve Korkmaz, 2020, s. 31).

Türkiye SİHA'ları terörle mücadele kapsamında 1990'lı yıllardan beri sıklıkla kullanılmakta. Geçmişte yabancı tedarikçilere olan bağımlılık bugün büyük ölçüde sona ermiştir. Terörle mücadele kapsamında, kesintisiz olarak sağlanan istihbarat, gözetleme, hedef tayini ve keşif arazinin etkin olarak kontrol altına alınması bağlamında oldukça yararlı olmaktadır. Daha önceleri belki de birden fazla taburla kazanılacak başarılar SİHA'lar sayesinde personel kaybı olmaksızın ve daha düşük maliyetlerle kazanılmaktadır.

Bununla birlikte SİHA kullanımı, sağladığı devamlı izleme ve gözetleme gibi avantajların yanı sıra silahlı saldırı kabiliyetleriyle terör gruplarının en büyük avantajlarından biri olan sürpriz saldırı yapabilme yeteneklerine büyük darbe indirmektedir. Böylece silahlı kuvvetlere sürpriz saldırı yapabilme yeteneği gibi stratejik bir üstünlük kazandırmaktadır. SİHA kullanımı bu gibi avantajları sayesinde teröristlerin saldırgan durumdan savunmacı bir psikolojiye bürünmelerini sağlamaktadır. Teröristlerin bir yerden diğerine intikal etme, lojistik, haberleşme ve tedavi gibi amaçlarla hareketlerinin kısıtlanması güvenli olarak gördükleri alanların daralmasına yol açmaktadır. Bu durum teröristlerin sürekli gizlenmek zorunda kalmalarına neden olurken örgüte yeni katılımların azalması bağlamında da etkili olmaktadır (Özcan, 29 Mart 2019).

SİHA kullanımı, özellikle dağlık ve engebeli coğrafyalarda taktik ve operasyonel farkındalığı artırarak TSK'nın beka kabiliyetini önemli ölçüde arttırmaktadır. Öyle ki, önceki yıllarda sıklıkla saldırıya uğrayan sınır karakollarının güvenliğinin sağlanması bağlamında SİHA'ların etkin olarak kullanılmaya başlanmasından sonra saldırılarda bir azalma meydana gelmiştir (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2018, s. 21).

Türkiye, SİHA'ları kullanarak terör örgütlerinin kilit isimlerinin etkisiz hale getirildiği operasyonlarda düzenlemektedir. 2020 yılında "Terörden Aranılanlar Listesinde" gri ve turuncu kategoride aranan teröristlerin 6'sı Jandarma tarafından SİHA kullanılarak etkisiz hale getirilmiştir (Yeşilyurt, 2020). Yine 2020 yılında Türk SİHA'larının

Halep'in Güneyinde Suriye rejimi ve Hizbullah militanlarını hedef alan saldırısında yüksek rütbeli düşman kuvvetleri etkisiz hale getirildiği yerel kaynaklar tarafından iddia edilmiştir (Petkova, 2020).

Türkiye terörle mücadele çerçevesinde Suriye'de yürüttüğü operasyonların yanı sıra Irak'ın kuzeyinde de birtakım operasyonlarda bulunmaktadır. Bir dalga halinde 11 Mart 2018 yılında Kararlılık Harekatı ile başlayan bu operasyonlar devam ederken, bu tarihten 2022 yılının ortalarına kadar toplam olarak 10 askeri harekat düzenlenmiştir. Esasen 2016 yılındaki Fırat Kalkanı Harekatıyla başlayıp Irak ve Suriye sınırlarından Akdenize kadar uzanan bölgede kendini gösteren proaktif stratejinin devamı olarak görülebilecek operasyonlar neticesinde terör unsurlarının Türkiye'nin devlet ülkesi sınırları içersisinde veya dışarısında hareket serbestisinin kısıtlanması amaçlanmaktadır. Bu harekatlar geçmişte terör örgütü PKK'ya karşı girişilen harekatlardan büyük ölçüde ayrılmaktadır. Özellikle Pençe Harekatı ile birlikte Irak'ın kuzeyinde 45 kilometre derinliğe kadar ulaşılmış ve terörden temizlenen bölgelerde inşa edilen asker üsler sayesinde kalıcılık sağlanmaya çalışılmıştır (Aygün ve Çalışkan, 2022, ss. 5-6).

Bu çerçevede, terör unsurlarıyla mücadelede istihbarat odaklı bir harekat tarzı ortaya çıkmış ve terör örgütü PKK'nın sembol söylem ve kişileri hedeflenmiştir. Bu noktada SİHA'lerden elde edilen istihbarat sıklıkla kullanılırken bazı durumlarda da direkt olarak SİHA'lar tarafından hedeflere yönelik saldırılar gerçekleştirilmiştir. Özellikle MİT tarafından SİHA'lar kullanılarak örgütün lider kadrosunun etkisiz hale getirilmesi, terörle mücadelenin askeri ve istihbarati boyutlarına coğrafi derinlik kazandırılması bağlamında katkı sağlamaktadır (Düz, 2022b).

MİT tarafından SİHA kullanımı üzerinde özellikle durulması gereken bir konu durumundadır. Yukarıda bahsedildiği gibi terör örgütünün lider kadrosuna yapılan saldırılar örgütün büyük hasar almasına yol açmaktadır. 2021 yılında terör örgütü PKK'nın üst düzey yöneticilerinden biri olan Sofi Nurettin kod adlı bir teröristin etkisiz hale getirilmesi örgütte bir şok etkisi yaratmıştır. Ardından yine terör örgütü PKK'nın uzantısı mahiyetindeki terör unsurlarının üst düzey yöneticilerinden olan Ekrem Üstek ve Siham Mislim gibi teröristlerin de imha edilmesi terör örgütünde var olan korkuyu körüklemiş durumdadır.

Bununla birlikte her kategoriden aranan teröristlerin birer birer MİT SİHA'ları tarafından imha edilmesi teröristlerin istedikleri gibi dolaşabilmelerini engellemekte, sıkışmışık hissiyle umutsuzluğa kapılmalarına neden olmaktadır. Ayrıca üst düzey teröristlerin bile birer birer saldırıya uğraması, örgüte yeni katılımları azaltıcı bir etki yarattığı değerlendirilmektedir. SİHA'ların olmadığı durumlarda hedeflerin tespiti yapılsa da devamlı gözetlemeden yoksun olunması sonucunda operasyonların nihayete erdirilmesi aşamasında sorunlar yaşanmaktadır. SİHA kullanımı bu sorunların ortadan kaldırılması açısından önemlidir.

Bununla birlikte MİT, istihbarat faaliyetleri için TUSAŞ ve ASELSAN tarafından özel olarak tasarlanmış olan Anka-I Elektronik Harp ve İstihbarat İHA'sına da sahiptir. Bu İHA sayesinde telekomünikasyon istihbaratının yanı sıra telsizler ve veri linklerinde gerçekleşen haberleşmenin de dinlenmesine olanak sağlanmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin ilk istihbarat İHA'sı olarak kabul edilen Anka-I, MİT'e kazandırdığı kabiliyetler açısından Türkiye'nin sert gücüne olumlu olarak katkı sağlamaktadır.

Düzenlenen hareketler kapsamında, TSK tarafından *“tespit, teşhis, takip, temas, tecrit ve imha”* olarak adım adım izlenen bir yöntem takip edildiği belirtilmektedir. Bu çerçevede öncelikle terörist unsurlar tespit edilirken ardından bu unsurların nicelik ve niteliğine dair teşhis faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ardından terörist unsurlar takip edilerek uygun görülen zaman ve mekanda temasa geçilmektedir. Son olarak terörist unsurların kaçabilecekleri veya takviye alabilecekleri alanlar kapatılarak imhaları gerçekleştirilmektedir (Aslan, 2019, ss. 19-20). Bu hususta SİHA'lar önemli roller üstlenmektedir. Özellikle hedeflerin tespiti, teşhis edilmesi ve takip edilmesi gibi adımlarda Türkiye'nin işlerini önemli ölçüde kolaylaştırmaktadırlar. Nitekim 18 Haziran 2019'da teröristlerden ele geçirilen hava savunma füzesi, örgütün insanlı hava araçlarına büyük bir tehlike yaratabileceğini göstermesi açısından önemli olmuştur. Özellikle 10-15 bin ft.'in altında görev icra eden insanlı hava araçlarına yönelik bir tehlike söz konusu olmuştur. Bu tip tehlikeli durumlardan kaçınarak personel kaybının önüne geçilmesi bağlamında da SİHA'lar ulusal güvenliğe önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bununla birlikte Pençe Harekatı incelendiğinde yerli savunma sanayi ve bilhassa SİHA'lar sayesinde yüksek isabet oranını yakalayan atışların yapıldığı görülmektedir. SİHA'lar tarafından tespit edilen hedeflere yönelik yapılan atışların hemen ardından yine hasar kıymetlendirmesi yapılmaktadır. Bu durum neticesinde, hem hedeflerin

daha yüksek oranda imha edilmesi hem de ileride sorun teşkil edebilecek olan teröristlerin karşı tedbir geliştirebilmesinin önüne geçilmektedir (Aslan, 2019, ss. 22-23).

SİHA'ların terörle mücadelede etkin olarak kullanılması aynı zamanda terör unsurların Türkiye devlet ülkesi dışına kayması sonucunu da doğurmuştur. Nitekim 2021 yılı itibariyle terör örgütü PKK'ya karşı Türkiye sınırlarında 20 operasyon gerçekleştirilirken Irak'ta gerçekleştirilen sınır ötesi operasyonların sayısı ise 200'e ulaşmıştır (Aygün ve Çalışkan, 2022).

Türk SİHA'larının Irak, Suriye ve Türkiye'nin güneydoğusunda aktif olarak kullanılması "savaşta kanıtlanmış" damgasını almasını sağlamıştır (Düz, 2020, s. 8). Aktif olarak kullanılan SİHA'ların eksikliklerin hızla düzeltilmesinin yanı sıra SİHA'ların farklı kullanımlarının keşfedilmesine de yol açmıştır. Böylelikle rakipler karşısında büyük bir avantaj kazanılmış ve hatta TB-2'lerin adeta bir AK-47 haline geldikleri yönünde yorumlar yapılmaya başlanmıştır.

Savaşta kanıtlanmış olmasının yanında düşük maliyetli olmaları da Türk SİHA'larını rakiplerine oranla daha cazip kılmaktadır. Amerika'nın MQ-9 SİHA'ları maliyet olarak çok daha yüksek durumda bulunmaktadır (Günerigök, 2021).

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye SİHA kullanımı açısından dünyanın önde gelen devletlerinden biri durumundadır. Gerek terörle mücadele gerekse de sınır ötesi operasyonlarda bir sert güç aracı olarak kullanılan SİHA'lar, düşük maliyetleri, personel kaybının minimize edilmesi, uzun havada kalış ve gözetleme gibi avantajlarının yanı sıra silahlı saldırı kapasiteleriyle de Türkiye'nin giriştiği operasyonlarda bir sert güç unsuru olarak ulusal güvenliğin artırılması hususunda son derece başarılı görevler üstlenmektedirler.

Tüm bunların yanı sıra sert güç aracı olarak yumuşak güç yarattığı bazı durumlar da bulunmaktadır. Bu açıdan sert ve yumuşak gücü birlikte üreten bir akıllı güç aracı olarak kullanılması da ulusal güvenliğin sağlanması açısından önemlidir. SİHA'lar Türkiye'nin terörle mücadelesinde maruz kaldığı dezenformasyon faaliyetlerine karşı elde ettikleri görüntülerle kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi ve meşruiyetin sağlanması gibi yumuşak gücü artırıcı etkilerde bulunmaktadır. Aynı zamanda elde ettiği askeri başarılar neticesinde yabancı basında kendine sıkça yer bularak Türkiye'nin prestijini arttırmaktadır. Son tahlilde Türkiye'nin SİHA kullanımı hem

sert hem de yumuşak güce etki ederek bir akıllı güç aracı haline gelmekte ve ulusal güvenliğe olumlu olarak etki sağlamaktadır.

4.4. Silahlı İnsansız Hava Araçlarının Bir Dış Politika Aracı Olarak Kullanımı

Türkiye son yıllarda, savunma sanayi ve havacılık alanında büyük bir gelişme kaydetmiştir. Bu gelişmelerin en başarılı örneklerinden birini de SİHA'lar oluşturmaktadır. Yerli ve milli imkanlarla üretilen SİHA'lar, önceki bölümde de belirtildiği üzere, Türkiye'nin terörle mücadele ve sınır ötesi operasyonlarında sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durum Türkiye'nin SİHA kullanımında tecrübe kazanmasına yol açarken aynı zamanda Türk SİHA'larının savaşta kanıtlanmış olma etiketi kazanması hususunda da etkili olmaktadır.

Sıcak çatışma alanlarında yoğun kullanım neticesinde eksiklikler hızla giderilirken daha sorunsuz sistemlerin üretilmesi söz konusu olmaktadır. Türkiye, tüm bunların etkisiyle dünyanın önde gelen SİHA üreticilerinden biri konumuna gelmektedir. Elde edilen bu başarıların uluslararası alana taşınabilmesi Türkiye'nin ulusal güvenliği için önem arz etmektedir. Bu itibarla Türkiye SİHA'ları bir dış politika aracı olarak kullanarak ulusal güvenlik ve çıkarlar açısından avantaj elde etmeye çalışmaktadır.

SİHA gibi kritik savunma sanayi ürününün ihracı, birinci nesil SİHA üreticilerinden olan ABD ve İsrail tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmekte ve diğer devletlerin bu sistemlere erişimi engellenmeye çalışılmaktadır. Türkiye, bu hususta birinci nesil üreticilerden farklılaşmakta dost ve müttefik devletlerin bu sistemlere erişimini kolaylaştırmaktadır.

Türkiye tarafından bir dış politika aracı olarak kullanılan SİHA ihracatı neticesinde çok boyutlu işbirlikleri ortaya çıkmaktadır. Nitekim sistemlerin ihracatının yanı sıra mühimmat ve yedek parça temininden bakım işlemlerine, teknoloji transferinden personel eğitim programlarına kadar uzan çok boyutlu işbirliği modellerinin ortaya çıkması söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte SİHA'ların bir dış politika aracı olarak kullanılması sonucunda, Türkiye'nin hem sert hem de yumuşak gücü olumlu olarak etkilenirken, sürecin nihayetinde bir akıllı güç alanı oluşturulmaktadır.

Türk SİHA'larının savaşta kanıtlanmış olma etiketi ve uygun maliyetleri ihracat başarısını arttırmaktadır. Libya'da Hafter güçlerine karşı başarıyla kullanılan SİHA'lar, Karabağ Savaşında da son derece kritik bir rol oynamıştır. Son olarak

Ukrayna ve Rusya arasındaki çatışmalarda ise Rus birliklerinin yavaşlatarak ülkenin direnişinde önemli roller üstlenmektedir.

Üzerine düşen görevi yerine getiren Türk SİHA'ları Türk dış politikasının önemli bir parçası haline gelmektedir. Elde edilen başarılar sonucu her geçen gün daha fazla ülkeye ihraç edilen SİHA'lar vasıtasıyla Türkiye bir akıllı güç stratejisi izlemekte ve ulusal güvenliğini arttırmaktadır.

Libya'da Ulusal Mutabakat Hükümeti ve Hafter güçleri arasında yaşanan çatışmalarda Türk SİHA'ları dengeleri değiştirici bir etkide bulunmuştur. Özellikle Hafter güçlerinin Trablus'u ele geçirmek için giriştiği harekatta, Ulusal Mutabakat Hükümetinin kullandığı SİHA'lar sayesinde Trablus'un savunması güçlendirilmiştir. Bununla birlikte, SİHA'ların etkin kullanımı sayesinde Hafter güçlerine ait mühimmat depolarına, ikmal depolarına ve kritik hedeflerine yönelik gerçekleştirilen saldırılar mümkün hale gelmiştir (Kekilli, 2020).

Nitekim Hafter güçleri tarafından kontrol edilen Mitiga Uluslararası Havalimanı ve Vattiye Hava Üssünün ele geçirilmesinde Türk SİHA'ları son derece faydalı olmuşlardır. Bu çerçevede, Hafter güçlerine mühimmat taşıyan Antonov An-26 tipi kargo uçağının düşürülmesi ve Rus üretimi Krasuka Elektronik Harp Sistemi ve Pantsir-S1 hava savunma sistemlerini etkisiz hale getirerek Ulusal Mutabakat Hükümetine oldukça yardımcı olmuştur (Yeşiltaş, 2020, s. 109).

Rus üretimi hava savunma sistemlerinin Türk SİHA'ları tarafından imha edilmesi yabancı basında büyük bir yankı uyandırmış ve Rus üretimi hava savunma sistemlerinin başarısızlığı temel olarak personelin eğitimsizliğine dayandırılmıştır. Ancak açık kaynaklardan alınan bilgilere göre Hafter güçlerine Birleşik Arap Emirlikleri tarafından temin edilen Rus üretimi hava savunma sistemleri Alman üretimi MAN kamyonların şaşelerine monte edilmiş haldedir. Buna karşın medyaya yansıyan görüntülerde KAMAZ kamyon şaşelerine monte edilmiş hava savunma sistemlerinin de imha edildiği görülmektedir. KAMAZ kamyonlara monte edilen sistemlerin Rus özel askeri şirketi olan Wagner'e ait olduğu bilindiğinden, bu sistemleri eğitilmiş Rus paralı askeri tarafından kullanıldığı belirtilmektedir. Bu durum, hava savunma sistemlerinin başarısızlığının personelin eğitimsizliğine dayandığı argümanını çürütmek için yeterli kanıt sunmaktadır (Mevlütöğlu ve Korkmaz, 2020,

s. 24). Anlaşılabacağı üzere Türk SİHA'larını başarısının temelinde, sadece karşı tarafın başarısızlığı bulunmamaktadır.

Birçok analiste göre askerî açıdan daha zayıf konumda bulunan Ulusal Mutabakat Hükümetinin gerçekleştirdiği direnişin en temelinde Türkiye'nin sağladığı askeri mühimmatlar yer almaktadır (Kurt, 2020, s. 10). Böylelikle Türkiye SİHA ihracı vasıtasıyla daha etkin bir dış politika izleme imkânı yakalamış ve ulusal güvenlik ve çıkarlarını daha kolay gerçekleştirme olanağı elde etmiştir. Bu çerçevede, Libya'nın geleceğinde daha fazla söz söyleme imkanına erişmiştir.

Nitekim Ulusal Mütabakat Hükümetiyle yapılan bir anlaşma neticesinde Libya'daki Türk askeri varlığına hukuki bir zemin oluşturulmuştur. Misrata'daki donanma üssü ve Vattiye Hava Üssünde Türk askerleri ve Türk hava savunma sistemleri konuşlandırılmıştır. Bu açıdan Libya'nın jeopolitik durumu göz önüne alındığında, Türkiye başta Mısır, Tunus, Cezayir, Sudan ve Çad gibi ülkelerde olmak üzere Afrika ülkelerine ani bir hareket icra etme kabiliyetini elde etmiştir (Telci, 2020, s. 51).

Ayrıca 27 Kasım 2019 yılında Ulusal Mütabakat Hükümetiyle imzalanan Türkiye ve Libya Arasında Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası, Akdenizdeki ulusal çıkarların korunması açısından son derece önemlidir. Türkiye ve Libya arasında yapılan anlaşmanın ardından 6 Ağustos 2020 tarihinde Yunanistan ve Mısır arasında da bir Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması tesis edilmiştir. Bu anlaşma, Türkiye ve Libya arasında belirlenen sınırlarla çelişen ve iki devletin de aleyhine olan bir anlaşma durumundadır (Avcı, 2021, s. 9). Bu bağlamda, hem anlaşmanın tesis edildiği Ulusal Mütabakat Hükümetinin desteklenerek anlaşmanın devamlılığının temin edilmesi, hem de Libya'daki askeri varlığın sürekliliği açısından Türkiye'nin SİHA politikası, Akdeniz'de yaşanabilecek herhangi bir çatışma durumunda Türkiye'nin sert gücünü arttırarak ulusal güvenliğini olumlu manada etkilemektedir.

Türk SİHA'larının etkisiyle sahada değişen dengeler, 25 yılın ardından İzmir ve Misrata arasında gemi seferlerinin tekrar yapılmaya başlaması sonucunu doğurmuştur. Bunun yanı sıra “Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası” kapsamında Libya'lı askerlere eğitim vermeye başlanmıştır. Türkiye'nin yumuşak gücüne olumlu olarak etki eden tüm bu gelişmelerin temelinde Türk SİHA'larını çatışmaların seyrini değiştirmesinin büyük rolü bulunmaktadır.

Bununla birlikte Libya’da 5 Şubat 2021 tarihinde gerçekleşen seçimler sonucunda Ulusal Birlik Hükümeti ismiyle Dibebe Başkanlığında yeni bir hükümet göreve gelmiştir. Söz konusu yeni hükümetin, selefi olan Ulusal Mutabakat Hükümeti tarafından imzalanan anlaşmalara bağlı kalıp kalmayacağı bir gündem maddesi haline gelmiştir. Bu gündem maddesi ise cevabını 12 Nisan 2021 tarihinde Başbakan Dibebe başkanlığında ve 13 bakanın katılımıyla Türkiye’ye gerçekleştirilen ziyaret ile cevabını bulmuştur. Ziyaret kapsamında 1. Türkiye- Libya Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) toplantısı gerçekleşmiştir. Toplantı marjında, 5 mutabakat zaptı ve YDSK Ortak Bildirisi imzalanmıştır (Oduncu ve Şefkatli, 2021). Anlaşılacağı üzere Türkiye ve Libya ilişkileri, Libya hükümetinin değişmesine rağmen olumlu seyrini kaybetmemiştir.

Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ Savaşı’nda da Türk SİHA’ları etkin olarak kullanılmış ve Azerbaycan’ın elde ettiği zaferde büyük rol oynamıştır. Arda Mevlütoğlu’nun belirttiğine göre tıpkı Bahar Kalkanı Operasyonundaki gibi kullanılan SİHA’lar temel olarak üç görev icra etmişlerdir. İlk olarak taşıdıkları akıllı mühimmatlar sayesinde yüksek hassasiyet içeren taarruzların gerçekleştirilmesinde kullanılmışlardır. İkinci olarak hedef tespiti ve işaretlemesi görevlerinde bulunan SİHA’lar son olarak istihbarat ve keşif faaliyetlerinde kullanılmışlardır (Köker, 2020).

Öncelikle, Ermenistan’ın tarafından kullanılan Rus üretimi hava savunma sistemlerini bertaraf eden SİHA’lar, insanlı hava araçlarının da dahil olacağı daha geniş bir hava saldırısını mümkün hale getirmiştir. Çatışma kapsamında çok yakın mesafelerden dahi Rus üretimi hava savunma sistemlerinin Türk SİHA’larını tespit edemediği görülmüştür. Bununla birlikte, Ermeni güçlerinin kullandığı hava savunma sistemlerine ait konumlar önceden sahte insansız hedef araçlar gönderilerek tespit edilmiş, ardından Azerbaycan SİHA’ları tarafından kinetik saldırılar düzenlenerek imha edilmişlerdir. Böylelikle Türk SİHA’ları Azerbaycan’ın hava üstünlüğünü ele geçirmesinde kritik bir rol oynamışlardır (Düz, 2022a, s. 22).

Hava savunma sisteminin yokluğuna, bölgenin tank kullanımı için elverişsiz coğrafyası da eklenince Ermeni zırhlıları Türk SİHA’ları tarafından kolay birer hedef haline gelmişlerdir. Fukuyama’nın (2021) belirttiğine göre, Türk İHA’ları tahmini olarak 200 tank, 90 zırhlı araç ve 182 topçu parçasını imha ederek savaşın, Azerbaycan zaferiyle sonuçlanmasına büyük rol oynamışlardır. Bu çerçevede, Azerbaycan

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in France24 televizyonuna verdiği demeçte SİHA'lar sayesinde 1 milyar ABD doları tutarındaki Ermeni teçhizatının imha edildiğini belirtilmiştir (Sputnik News, 15 Ekim 2020).

SİHA'lar tarafından imha edilen hava savunma sistemleri Azerbaycan taarruz uçaklarının hareketlerini kolaylaştırmıştır, hava savunma sisteminin yokluğunda kara harp unsurları çok daha kolay hedefler haline gelmişlerdir. Taarruz uçakları tarafından imha edilen teçhizatın da eklenmesiyle Türk SİHA'larının Ermeni güçlerine verdiği zararın daha da artacağı aşikardır. Tüm bunlar neticesinde, Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, TB-2'nin üreticisi firmanın teknik müdürü olan Selçuk Bayraktar'a Karabağ Nişanı takdim etmiştir (Rehimov, 2021).

Türk SİHA'ları Karabağ Savaşı bağlamında, aynı zamanda Türkiye'nin yumuşak gücüne de olumlu olarak etki etmiş ve "iki devlet bir millet" anlayışının gelişmesine vesile olmuştur. Nitekim Azerbaycan halkı, Türkiye'nin bu desteğine şükranlarını göstermek için zafer kutlamalarına Türkiye bayraklarıyla katılım sağlayarak Türkiye'nin yumuşak gücünün canlı birer tezahürü olmuşlardır.

Türk SİHA'larının Azerbaycan tarafından başarıyla kullanılması yabancı kamuoyunda büyük bir yankı uyandırırken bu durumu ulusal çıkarları açısından zararlı gören bazı devletler çeşitli yollardan Türk savunma ve havacılık sanayine ambargo uygulamaya başlamışlardır. TB-2'lerin kullandığı Kanada üretimi WESCAM lazer işaretleyici kameraların ihracatı Karabağ Savaşı'nda kullanıldığı için durdurulmuştur. Buna karşı Türkiye'nin hamlesi milli imkanlarla üretilen CATS sisteminin seri üretime geçeceğini duyurmak olmuştur (Yeni Şafak, 14 Nisan 2021).

Bu ambargonun temelinde Türkiye'nin izlediği aktif dış politikadan duyulan rahatsızlık birinci dereceden rol oynamıştır. Nitekim aynı kameralar Suudi Arabistan tarafından Yemen'de kullanılan, ABD üretimi SİHA'larda da bulunmaktadır. Suudi Arabistan yönetiminin Yemen'de sivillere karşı SİHA saldırılarında bulunduğu tüm dünya tarafından bilinmekteyken, Kanada kendi sistemlerinin kullanılmasını engelleyecek herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Bu noktadan hareketle, SİHA'larda kullanılan tüm kritik sistemlerinin yerli ve milli imkanlarla üretilmesinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Aksi taktirde ulusal güvenliğin sağlanması hususunda bu tip ambargolara maruz kalınması ciddi güvenlik zaafiyetleri doğurmaya gebedir.

Türk SİHA'ları elde edilen bu başarılar sayesinde Türkiye'nin dış politikasının adeta değişmez bir parçası haline gelmiştir. Özellikle Türkiye'nin ulusal güvenlik ve çıkarlarının sağlanması bağlamında son derece önemli olan SİHA ihracatı her geçen gün daha fazla ülkeye gerçekleşmektedir.

Türkiye tarafından en fazla kullanılan ve yabancı basında da popüler hale gelen TB-2 SİHA'ları Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği SİHA konumundadır. Yukarıda sayılan Libya ve Azerbaycan dışında 6 ülkeye daha ihraç edilmiştir. Bu ülkeler, Kırgızistan, Fas, Polonya, Katar, Türkmenistan ve Ukrayna olarak sıralanmaktadır. TB-2'lerin yanı sıra Suudi Arabistan'a Karayel-SU, Tunus ve Kırgızistan'a ise TUSAŞ'ın ANKA İHA'ları ihraç edilmiştir (Düz, 2022a, s. 28).

Türk SİHA'ları Akdeniz'deki dengelerin değişmesi açısından da kritik öneme sahiptir. Nitekim, KKTC hükümeti 13 Aralık 2019 tarihinde Kıbrıs Türk Kuvvetleri Barış Komutanlığının talebi üzerine Geçitkale Havalimanının SİHA'lar vasıtasıyla yürütülecek faaliyetlerde kullanılması için gerekli kararı almıştır. Kararın açıklanmasında *“Doğu Akdeniz bölgesinde yaşanan son gelişmeler ışığında KKTC'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin meşru hak ve menfaatlerinin korunması”* temel amaç olarak duyurulmuştur (BBC, 15 Aralık 2019).

Böylelikle, 2019 yılının sonlarında ilk Türk SİHA'sı KKTC'nin Geçitkale havalimanına iniş yapmıştır. Türkiye bu hamlesiyle KKTC'nin ve dolayısıyla kendisinin ulusal güvenliğini arttırmış ve ayrıca Doğu Akdeniz'deki ulusal çıkarların gerçekleştirilmesi için önemli bir adım atmış durumdadır.

Güney Kıbrıs Yönetiminin İsrail'den İHA temin etmesinin ardından, bölgede dengelerin tekrar sağlanması için Türk SİHA'ları kritik role sahiptir. Aynı zamanda batmayan bir uçak gemisi olarak kabul edilebilecek Kıbrıs Adası'nda bu tip kabiliyetler bulundurmak, bölgede yaşanabilecek olumsuz gelişmelerde Türkiye'nin sert gücünü arttırarak, elini güçlendireceği son derece açıktır.

Nitekim 18 Ekim 2018 tarihinde Türkiye'nin Güzelyurt açıklarında sismik arama faaliyetlerinde bulunan Barabaros Hayrettin Paşa Gemisinin Yunan Nikiforos Fokas fırkateyni tarafından engellenme girişimi yaşanmış ve bu girişim Türk savaş gemileri tarafından engellenmiştir (NTV, 18 Ekim 2018). Bu örnek, bölgede Türkiye'nin sert güç unsurları bulundurmasının önemi bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu çerçevede, bölgede SİHA konuşlandırılmasının herhangi bir provokatif hareketin

hızlıca tespit edilmesi ve acil olarak silahlı angeje gerektiren durumlarda, bir sert güç aracı olarak, ulusal güvenliğin korunması hususunda etkili olacağı değerlendirilmektedir.

TB-2'ler dünya basınında her geçen gün daha fazla yer alırken Selçuk Bayraktar'ın belirttiğine göre 2022 yılının Eylül ayı itibariyle 24 ülkeyle ihracat anlaşması yapılmıştır. Bu sayı TB-2'nin üreticisi olan Baykar Makineyi dünyada en fazla sayıda ülkeye SİHA ihraç etmiş firma konumuna gelmesine neden olmuştur (Yıldırım, 2022). Baykar ve özellikle TB-2'ler "SİHA'ların Kalaşnikof'u" kim olacak sorusuna verilebilecek cevapların içerisinde ön plana çıkmaya devam etmektedir. TB-2'ler tıpkı Kalaşnikof'lar gibi ucuz ve kolay edinilebilen savaş aletleri olarak giderek daha fazla sayıda devlet tarafından kullanılmaya devam etmektedir.

Türk SİHA'ları son olarak Ukrayna ile Rusya arasında gerçekleşen çatışmalarda kullanılmaktadır. Rusya'nın 21 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'nın doğusundaki Donetsk ve Luhanks ayrılıkçı bölgelerinin bağımsızlığını tanınmasının ardından 24 Şubat 2022'de Rus askerlerinin Ukrayna girmesiyle başlayan çatışma Ekim 2022 itibariyle devam etmektedir (Aslan, 2022, s. 1).

Ukrayna'nın 2019 yılında Türkiye'den temin ettiği, TB-2'ler Ukrayna direnişinde önemli bir rol oynamaktadır. Ukrayna tarafından sosyal medyada sıklıkla paylaşılan görüntülerde TB-2'lerin Rus unsurlarına verdikleri zarar dünya kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Rus zırhlı araçlarına Türk SİHA'ları tarafından verilen zararlar Rus ilerleyişini yavaşlatmak amacıyla kullanılmaktadır. Samuel Bendett bu durumun, sadece askeri bir başarı olarak değil aynı zamanda halkla ilişkiler açısından da bir zafer olarak nitelendirilmesi gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur (Karadsheh ve Sarıyuce, 2022).

TB-2'ler ülkede direnişin bir sembolü haline gelerek halk için bir moral kaynağına dönüşmüş durumdadır. Öyle ki Bayraktar adına bir şarkı yazılmıştır. Yazılan bu şarkı Ukrayna radyolarında sürekli olarak çalınarak, halkın moralini üst düzeyde tutmak amacıyla kullanılmaktadır (Euro News, 17 Mart 2022). Ukrayna'nın izlediği bu strateji halkta da yansımaları bulunurken evcil hayvanlara Bayraktar ismi verilmeye başlanmıştır. Bu durum, Türkiye'nin Ukrayna halkı üzerindeki yumuşak gücünü gösterir niteliktedir.

TB-2'ler aynı zamanda Ukrayna ve Rusya arasında süren enformasyon savaşlarında da bir propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Ukrayna, TB-2'lerin Rus zırhlılarını imha ettiği görüntüleri servis ederek propaganda alanında üstünlük elde etmeye çabalamaktadır.

Bu savaşta da tıpkı Libya ve Karabağ'da yaşananlar gibi Rus zırhlıları SİHA'lara hedef olurken, savaşın gidişatının Türk SİHA'ları tarafından değiştirilmesinin daha zor olduğu kabul edilmektedir. Diğer çatışma alanlarından farklı olarak Rus kara gücünün savaşta belirleyici bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Açık kaynaklara yansıdığı üzere yüzlerce Rus zırhlısı ülkeye giriş yaparken, Rusların işgal ettikleri topraklarda bir hava savunma kabiliyeti kazanmasının, SİHA'ların görevlerini icra etmelerini zorlaştıracaklarını düşündürmektedir (Topçu, 2022).

Tüm bunlarla birlikte, Türk SİHA'ları Rus ilerleyişini yavaşlatmaları ve bir propaganda kaynağı olmaları bakımından fayda-maliyet açısından son derece yararlı faaliyetlerde bulunmaktadır. Ukrayna ve Rusya arasındaki dengenin bir nebze olsun sağlanması bağlamında Türkiye'nin barış müzakerelerinde elini güçlendirmekte, izlenilen aktif tarafsızlık politikasının daha başarılı olmasını sağlamaktadır.

Aynı zamanda, saldırıya uğrayan bir devlete verilen destek olarak algılanan SİHA'lar, Türkiye'nin dünya kamuoyundaki haklının yanında olma imajını güçlendirerek yumuşak güç açısından faydalı bir araç konumuna gelmiştir. Özellikle Baykar'ın, Litvanya halkı tarafından Ukranya için TB-2 alımı için toplanan bağışları kabul etmeyerek TB-2'leri hediye etmesi ve toplanan bağışların insani yardım için kullanmasını talep etmesi dünya basınında geniş yankı bulmuştur (BBC, 2 Haziran 2022).

İlk olarak Litvanya halkı tarafından başlatılan TB-2 yardım kampanyası diğer ülkelere de hızla yayılmaktadır. Norveç'te de "Ukrayna halkına Norveç'ten bir Bayraktar verin" sloganıyla benzer bir kampanya başlatılmıştır. Takip eden bir kampanya ise Ukrayna'nın komşusu ve aynı zamanda Türkiye ile SİHA alım sözleşmesi imzalamış olan Polonya'dan gelmiştir. Baykar, bu kampanyalar neticesinde toplanan bağışların insani yardım amacıyla kullanılması gerektiği ve TB-2'lerin hibe edileceğini belirten bir açıklamada bulunmuştur. Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen bu kampanya Kanada halkına da ilham olmuştur. Nitekim, UhelpUkraine isimli bir insani yardım

kuruluşu tarafından başlatılan kampanya diğerlerinde olduğu gibi Ukrayna Ordusuna TB-2 SİHA alımı amacıyla düzenlenmektedir (Tarhan, 2022).

Yardım kampanyaları hususunda özellikle Baykar'ın şirket olarak tutumu Türkiye'nin yumuşak gücü açısından son derece önemlidir. Nitekim, TB-2 alımı için toplanan bağışları kabul etmeyen Baykar, bu bağışların insani yardım amaçlı kullanılması ve TB-2'lerin kendileri tarafından hibe edilmesi gibi yaklaşımları sayesinde kamuoyunun sempatisini kazanmaktadır. Böylelikle Türkiye'nin mazlumun yanında olduğu imajı gelişirken, SİHA'lar sayesinde bir yumuşak güç alanı oluşturulmaktadır.

Bununla birlikte özellikle Kanada örneği, SİHA'lar vasıtasıyla yaratılan yumuşak gücü göstermesi için önemlidir. Nitekim Kanada daha önce de bahsedildiği gibi, Türk SİHA'larına elektro-optik WESCAM kameraları üzerinden bir ambargo uygulamaktadır. Kanada Başbakanı Justin Trudeau, 9 Mart 2022 tarihinde yaptığı açıklamada Ukrayna'nın kullanımı için kameraların temin edileceğini belirtirken, Türkiye'ye bu sistemleri hala sağlamamaktadır. Kanada devleti tarafından ambargoya uğrayan Türk SİHA'ları için Kanada halkı tarafından yardım kampanyası tertip edilmesinin, ilerleyen zamanlarda yumuşak gücün dolaylı olarak tesir edebileceği bir süreci doğurma potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim ilk olarak halkın etki altına alınması ve ardından halkın siyasi liderlerine tesir ederek ikna etmesinin sağlanması, yumuşak gücün dolaylı bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanada'nın durumu bu ihtimalin ileride söz konusu olabileceğini göstermektedir.

Türkiye'nin Ukrayna'ya SİHA temin etmesi Batılı devletler nezdinde yumuşak gücün artmasına neden olurken Rusya özelindeyse tamamen ters bir etki yaratmaktadır. Özellikle Ukrayna ve Rusya arasında süregiden çatışmalarda Türk üretimi SİHA'ların kullanılması ve Ukrayna tarafından bu durumun sıklıkla vurgulanması Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerinin olumsuz etkilenmesi ihtimalini doğurmakta, SİHA satışının sanki Rusya'ya güdülen düşmanlığın bir tezahürü olarak görülmesi ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bundan kaçınmak için geçtiğimiz yıllarda Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu tarafından bazı açıklamalarda bulunulmuştur. Açıklamalarda, SİHA'ların Türk üretimi olsa dahi satışın gerçekleştirdiği andan itibaren Ukrayna SİHA'ları haline geldiği ve bunların ne şekilde kullanılacağını alan devletin yetkisinde olduğu belirtilerek, Rusya ile olması muhtemel gerginliklerden kaçınma yönünde bir çaba sarfedilmiştir (Cumhuriyet, 31 Ekim 2021).

Türkiye tarafından izlenilen SİHA politikası sadece askeri alanda bir işbirliği sağlamakla kalmamakta aynı zamanda yayılma etkisi (spill-over) göstererek ekonomik, sosyal ve siyasi sonuçlarda doğurmaktadır. Türkiye'nin izlediği SİHA politikasını, ekonomik çıkarların ötesine yeni ittifakların kurulması yönünde de düşünmek mümkündür.

Libya, Karabağ ve Ukrayna'da alınan sonuçlar benzer koşullardaki diğer ülkelerle yeni işbirliklerinin teşkil edilmesini temin edebilme potansiyeline sahiptir (Düz, 2022a, ss. 31-32). Nitekim Litvanya Savunma Bakanı Arvydas Anušauskas, Ukrayna'da yaşananlardan ders çıkardıklarını ve Türkiye'den SİHA temin etmek istediklerini belirten bir açıklamada bulunmuştur (Kurunç, 2022). Daha öncesinde de Polonya ile SİHA temini için anlaşmaya varılmasını bu bağlamda düşünmek mümkündür. Türkiye'nin SİHA temin ettiği ilk AB ve NATO üyesi devlet olarak kayıtlara geçen Polonya, SİHA'lar sayesinde Rusya'ya karşı bir koruma edinmeye çalışmaktadır. Polonya Savunma Bakanı Mariusz Blaszczak, Türk SİHA'larının "savaşta kanıtlanmış" olduğunu vurgulamıştır (Harper, 2021). Bu noktadan hareketle Türk SİHA'larının kendini kanıtladığı savaşların, Rus askeri teçhizatlarına verilen zahiyatlar bağlamında anlaşılabilceği değerlendirilmektedir.

Savunma sanayinde işbirlikleri sadece satım alım anında değil sonrasında da devam etmektedir. Bu sistemleri kullanacak personelin eğitimden, kullanılacak mühimmata kadar üretici ülke ile çeşitli işbirliklerini teşvik etmektedir. Bu bağlamda Baykar tarafından ihraç edilen SİHA'ların kullanımı için 2019 yılında Ukrayna, 2021 yılındaysa Azerbaycan askeri personellerine Türkiye'de SİHA eğitimi verilmiştir (Chirciu, 2019; Karakoç, 2021). Yumuşak güç uygulamalarında sıkça karşılaşılan bir örnek olan personel değişim ve eğitim programları karşılıklı anlayışın geliştirilmesi bağlamında son derece önemlidir. Aynı zamanda eğitim verilen bu personelin ileride kendi devletinde üst düzey konumlara gelmesi durumunda yaratılan yumuşak gücün katlanarak artacağı beklenmektedir.

Mühimmat hususundaysa, Roketsan üretimi MAM ailesi İHA ihraç edilen devletler tarafından birincil mühimmat olarak kullanılmaktadır. Bu durum savunma sanayinde ihracatın çeşitlenmesine ve dolayısıyla ikili ilişkilerde derinleşmeye yol açmaktadır.

Türkiye, SİHA ihracatının yanı sıra ortak üretim ve teknoloji transferi gibi konularda ABD ve İsrail gibi geleneksel SİHA üreticilerinden farklılaşmaktadır. Bu devletlerin

aksine ortak üretim ve teknoloji transferi hususunda çok daha cömert davranmaktadır. 3 Şubat 2022 tarihinde Ukranya’da gerçekleştirilen Türkiye-Ukrayna Yüksek Düzeyli Stratejik Konsey (YDSK) toplantısında cumhurbaşkanları düzeyinde imzalanan anlaşmayla Baykar’ın ürettiği SİHA’ların artık doğrudan Ukrayna’da üretilmesi öngörülmektedir. Aynı zamanda Baykar, SİHA’larda kullandığı motoru Ukrayna’dan temin ederek iki devlet arasındaki ilişkilerin derinleşmesine katkı sağlamaktadır (Yazıcıoğlu, 2022). 2017 yılında ise eski adıyla Vestel Savunma ve Suudi Arabistan firması olan Advanced Electronics Company (AEC) şirketi arasında imzalanan anlaşma sonrası Karayel-SU tipi SİHA’ların Suudi Arabistan’da üretimine başlanması öngörülmektedir (Savunma Sanayist, 9 Ocak 2021). Bir başka örnek ise TUSAŞ’ın Kazakistan Engineering şirketiyle imzaladığı mutabakat zaptıdır. Mutabakat zaptı kapsamında TUSAŞ’ın ANKA İHA’ları Kazakistan’da ortak olarak üretilmektedir (Yıldırım, 11 Mayıs 2022).

Türk SİHA’ları yabancı basında da büyük yankı uyandırmaktadır. Günümüzün bir haber denizi haline gelen dünyasında okuyucuya seçilmiş haberleri sunup, bunları yorumlayacak kişilere rağbet artmaktadır. Böyle bir durumda dünyanın önde gelen basın yayın organlarında Türk SİHA’larının sıkça konu edinilmesi Türkiye’nin imajı açısından önemli bir yumuşak güç unsuru niteliğindedir. Yukarıda da değinildiği gibi günümüz uluslararası ilişkilerinin tanınan isimlerinden Francis Fukuyama gibi bir düşünürün birden çok kez Türk SİHA’larını kaleme alıp, övgüyle bahsetmesi Türk SİHA’larının başarısının sadece bir Türk hamaseti olduğu yönündeki iddiaları çürütmektedir.

Bunun yanı sıra diğer ülkelerin karar alıcı pozisyonundaki kişilerinin de Türk SİHA’ları üzerine söylemlerde bulunması da Türkiye’nin imajını olumlu olarak etkilemektedir. Bu kapsamda İngiltere Savunma Bakanı Ben Wallece Türk SİHA’larının zorlukları aşma kapasitesine sahip olduğu yönünde övgü içeren bir konuşmada bulunmuştur. Tüm bunlar Türkiye’nin imajını olumlu etkileyerek yumuşak güce katkıda bulunmaktadır.

Türkiye’nin SİHA’ları bir dış politika aracı olarak kullanması hem sert güce hem de yumuşak güce olumlu olarak etki etmektedir. Bu noktada bir akıllı güç aracı olarak kullanılan SİHA’lar Türkiye’nin ulusal güvenliğine müspet katkılarda bulunmaktadır. Sert güç yarattığı alanlarda ihraç edilen devletlerin askeri kapasitesini arttırarak Türkiye’nin ulusal çıkarlarına daha uygun sonuçlar alınmasını kolaylaştırmaktadır.

Yumuşak güç yarattığı alanlarda ise Türkiye'nin imajını ve meşruiyetini koruyarak ihraç edilen devletlerle ve halklarıyla işbirliklerini arttırmaktadır.

Tüm bunlar neticesinde Türkiye, ekonomik çıkarların ötesinde çok daha derin ve uzun vadeli işbirliklerine temel oluşturmaktadır. SİHA'ların bir dış politika aracı olarak kullanıldığı durumlarda aksi halde çok daha zor gerçekleşebilecek işbirlikleri, kolaylaşmakta ve Türkiye'nin ulusal güvenliğini ve çıkarlarını koruyacak ittifaklara yol açmaktadır.

5. SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren savunma ve havacılık sanayine özel bir önem verilmiş, çeşitli kamu ve özel sektör yatırımları gerçekleştirilmiştir. Ancak 2.Dünya Savaşı bu gelişmeleri tersine çevirerek Türkiye'nin savunma ve havacılık sanayinde dışa bağımlı bir devlet haline gelmesinin temellerini atmıştır.

Savunma ve havacılık sanayinde yaşanan bağımlılık, Türkiye'nin ulusal güvenliğini olumsuz manada etkilemiş, 1964 yılında Kıbrıs'a yapılması düzenlenen hareketin iptal olmasına neden olmuştur. Türkiye, bundan sonraki süreçte bağımlılığın azaltılması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Harekati neticesinde uygulanan Amerikan ambargosu ise savunma ve havacılık sanayinde bağımsızlaşmanın dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bu tarihten itibaren kurulan vakıflar sayesinde yerlilik oranı arttırılmaya çalışılmıştır.

Teknolojinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan İHA ve SİHA'lar da Türk karar alıcıların dikkatini çekmiş, 1990'lı yıllardan itibaren temin çalışmaları başlatılmıştır. İlk olarak yabancı tedarikçilerden temin edilen İHA'lar daha sonra yerli imkanlarla üretilmeye başlanmıştır. Yabancı tedarikçilerden temin edilen İHA'lar ulusal güvenliğin sağlanması hususunda üzerine düşen görevleri tam anlamıyla yerine getirememişlerdir. Nitekim İsrail'den temin edilen İHA'ların kasıtlı olarak arızalı gönderildiği ve efektif olarak görev icra edemedikleri Türk siyasetler tarafından dile getirilmiştir. Bununla birlikte yabancı tedarikçilerden SİHA temini her zaman mümkün de olmamıştır. Örneğin ABD çeşitli bahanelere altında SİHA temininin

gerçekleşmesini engellemiştir. Bu tip durumların ulusal güvenliği menfi olarak etkilemesinden dolayı yerli ve milli imkanlarla İHA ve bilhassa SİHA üretimi Türk karar alıcılar tarafından son derece önemli görülmüştür.

Türkiye, insanlı savaş uçaklarıyla karşılaştırıldığında personel kaybının olmaması ve uygun maliyetleriyle öne çıkan yerli SİHA'ları terörle mücadele ve sınır ötesi operasyonlar kapsamında bir sert güç aracı olarak, sıklıkla ve başarıyla kullanmaktadır.

Kesintisiz gözetleme faaliyetleri sonucunda alansal farkındalığı arttıran SİHA'lar, TSK'nın beka kabiliyetini önemli ölçüde arttırmaktadır. Geçmişte özellikle sınır bölgelerinde bulunan karakollara düzenlenen saldırıların SİHA kullanımıyla birlikte azalması, elde edilen yararların görülmesi bağlamında anlamlıdır. Bununla birlikte yüksek hassasiyete sahip hedeflere karşı noktasal atışların yapılabilmesi son derece önemlidir. Bu hedeflerin, insanlı hava araçları vasıtasıyla etkisiz hale getirilmesi durumunda maliyet çok daha yüksek olacaktır. Bu bağlamda fayda-maliyet açısından SİHA'lar avantajlı bir konuma sahiptirler.

Terörle mücadelede SİHA kullanımı, terörist unsurların moral olarak yıkıma uğramasını da beraberinde getirmektedir. Devamlı izlenen ve adeta “biri bizi gözetliyor” evine dönen terör odaklarının hareketleri kısıtlanmakta ve saldırı yeteneklerini azaltılmaktadır. Aynı zamanda SİHA'ların devamlı izleme faaliyetleri, Türkiye'ye karşı dezenformasyon faaliyetlerinde bulunan terör unsurlarının da hareket kabiliyetlerini kısıtlamaktadır. Nitekim, TSK personelinin ormanları yakarak, yerel halka zarar verdiği yönündeki dezenformasyon faaliyetleri, SİHA'lardan edinilen görüntüler sayesinde etkisiz hale getirilmiş, ormanların yanmasının asıl sorumlusunun terör örgütü olduğu tüm dünyanın gözleri önünde serilmiştir. Bununla birlikte, terör örgütünün, sivillerin çatışma alanından uzaklaşmasını engelleyerek canlı birer kalkan olarak kullandığını gösteren görseller de basın yoluyla paylaşılmıştır. Böylelikle yumuşak gücün geçer akçesi olan meşruiyetin sağlanması açısından SİHA'lar önemli roller üstlenmektedir. Anlaşılacağı üzere SİHA'ların terörist unsurlara karşı kullanılması bir akıllı güç aracı olarak, ulusal güvenliği pek çok açıdan olumlu etkilemektedir.

Türkiye, SİHA'ları Suriye'ye düzenlenen harekatlarda da sıklıkla bir sert güç aracı olarak kullanmaktadır. 2016 yılında başlanan Fırat Kalkanı Harekatı'nda TSK'nın

“ara-bul-yok et” stratejisinin uygulanmasında en büyük yardımcılardan biri SİHA’lar olmuştur. 2018’deki Zeytin Dalı Harekatı’nda ise imha edilen teröristlerin %11.2’si direkt, %17’si ise SİHA’ların dolaylı yardımları sayesinde imha edilmişlerdir. Yine Bahar Kalkanı Harekatı’nda tüm uçuşların %80’ini gerçekleştiren SİHA’lar görevlerini başarıyla icra etmişlerdir. Bahsekonu hareketler kapsamında özellikle Batı medyası Türkiye’nin meşruiyetini zedeleyici faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerle mücadele kapsamında SİHA’lardan elde edilen görüntüler sıkça kullanılmıştır. SİHA’lar bu kullanım alanıyla yumuşak güç üzerine olumlu katkılarda bulunmaktadır.

Bununla birlikte Irak’ın kuzeyinde gerçekleştirilen terörle mücadele operasyonlarında da SİHA’lar yoğun bir biçimde kullanılmıştır. 2018 yılında Kararlılık Harekatıyla başlayan bu operasyonlar silsilesinde en büyük amaçlardan biri, proaktif bir strateji izleyerek, terörist unsurların Türkiye devlet ülkesi içerisinde ve dışarısında serbestçe hareket edebilmesinin engellenmesi olmuştur. Bu amaca ulaşılabilmesi için SİHA’lar önemli roller üstlenmişlerdir. Bu çerçevede, terör unsurların hareket serbestisinin kısıtlanması bağlamında devamlı gözetim faaliyetlerinde bulunan SİHA’lar, terörist unsurların hareketlerini büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Aynı zamanda, operasyonlar kapsamında örgütün üst düzey yöneticilerine karşı gerçekleştirilen saldırılar, örgütün çöküş psikolojisine girmesine yol açmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen asimetrik harp sahalarında, güdümlü tank füzeleri ve taşınabilen hava savunma sistemlerinin varlığı helikopter ve alçak irtifada uçuş yapmak zorunda kalan savaş uçakları için büyük tehlike arz etmektedir. Bu tip sahalarda SİHA’lara dayanan bir hava operasyonu yürütülmesi personel güvenliği açısından son derece hayati öneme sahiptir. Bununla birlikte bu tip sahalarda entegre bir hava sisteminin bulunmaması da SİHA kullanımını daha avantajlı hale getirmektedir. Entegre bir hava savunma sisteminin bulunduğu alanlarda çok daha savunmasız olan SİHA’lar, bu tip kabiliyetlerin olmadığı alanlarda insanlı uçaklara nazaran düşük maliyetleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu kullanım şekliyle Türkiye’nin sert gücünü arttıran SİHA’lar, ulusal güvenlik üzerinde olumlu etkilere sahiptir.

Türkiye’nin SİHA politikası, gerek can kaybının minimize edilmesi gerekse de düşman unsurlara verilen zarar bağlamında Türkiye’nin ulusal güvenliğini olumlu olarak etkilemektedir. Personel kaybının fazla olduğu durumlarda halkın, hükümetin izlediği politikaya olan desteğini çekmesi muhtemeldir. Bu durum, hükümetin etkili

bir ulusal güvenlik politikası izleme olanağını kısıtlamaktadır. SİHA'lar bu durumun önüne geçilip, ulusal güvenliğin daha etkin olarak sağlanması husunda da Türkiye'nin elini güçlendirmektedir.

Türkiye'nin SİHA politikasının bir ayağını da dost ve müttefik olarak kabul edilen devletlere insansız hava aracı temin edilmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda Türkiye her geçen gün daha fazla sayıda devlete SİHA temin etmektedir.

İlk olarak Libya'da Trablus'un savunmasında Ulusal Mutabakat Hükümeti tarafından bir sert güç unsuru olarak kullanılan Türk üretimi SİHA'lar, Hafter unsurları karşısındaki direnişi güçlendirmiştir. Türk SİHA'larının olmadığı durumda, direnişin sürmesinin pek muhtemel olmadığı kabul edilmektedir. Ulusal Mutabakat Hükümetinin SİHA'lar vasıtasıyla desteklenmesi, pek çok yönden ulusal güvenliğini arttırmaktadır. Öncelikle Libya ile yapılan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına Yönelik Mutabakat Zaptı'nın yürürlükte kalabilmesi için Ulusal Mutabakat Hükümetinin askeri olarak çok daha zayıf olduğu Hafter güçlerine karşı desteklenmesi gerekmektedir. Anlaşmanın yürürlükte kalması, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Yönetimi'nin uluslararası hukuka aykırı eylemlerine karşı Türkiye ve Libya'nın çıkarlarının korunması bağlamında son derece önemlidir. İkinci olarak Libya'ya verilen desteğin bir tezahürü olarak elde edilen 2 askeri üs, Akdeniz'deki askeri varlığın artırılması açısından son derece mühimdir. Türkiye buradaki üsler sayesinde Akdeniz'de aleyhinde gelişmesi muhtemel olan olaylara karşı hızlı ve etkili bir müdahale şansı elde ederek ulusal güvenliğin sağlanması hususunda bir avantaj elde etmiştir. Aynı zamanda, Türkiye, SİHA'ları vasıtasıyla Libya'nın geleceğinde etkili olma şansı kazanarak, ulusal çıkarlarına daha uygun bir sonucun alması konusunda etkili olmuştur. Türkiye, Libya örneğinden yola çıkıldığında, SİHA'ların bir dış politika aracı olarak kullanılmadığı durumlara nazaran çok daha fazla avantajlı bir konum elde etmektedir.

Türk SİHA'larının ihraç edildiği bir diğer devlet ise Azerbaycan olmuştur. Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını özgürleştirmek için Ermeni unsurları ile girdiği çatışmalar da Türk SİHA'ları etkin olarak kullanmıştır. Özellikle Rus üretimi hava savunma sistemi ve zırhlı araçların imhasında bağlamında etkili olan araçlar, Azerbaycan'ın zaferinde inkar edilemez derecede büyük bir rol oynamıştır. Öyle ki Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in açıklamalarına göre sadece Türk üretimi SİHA'lar 1 milyar ABD doları değerindeki düşman teçhizatını imha etmiştir.

SİHA'lar tarafından, hava savunma sistemlerinin etkisiz hale getirilmesi insanlı savaş uçaklarıyla gerçekleştirilecek daha geniş hava taaruzlarını kolaylaştırmıştır. Bu kolaylaştırıcı rolü de düşünüldüğünde Ermeni güçlerine verilen zayıhatın çok daha büyük bir bölümünde rol oynadıkları söylenebilmektedir. Azerbaycan'ın zaferinde, bir sert güç unsuru olarak SİHA'ların oynadığı büyük rol sayesinde öncelikle, Türkiye'nin gelecekte karşılaşabileceği Ermenistan tehdidinin bertaraf edilerek ulusal güvenliğin sağlanması için mühim bir etkilerde bulunduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin Azerbaycan devleti ve halkı tarafından dost ve müttefik olma imajı güçlenerek yumuşak güce olumlu manada katkı sağlamıştır. Bu durum SİHA temininin ötesine geçen işbirliklerinin gelişmesine de temel oluşturmuştur. Öyle ki Türkiye'nin en büyük havacılık ve teknoloji festivali olan TEKNOFEST, 2022 yılında Azerbaycan'da da gerçekleştirilmiştir. Anlaşılabacağı üzere Türkiye'nin Azerbaycan'a SİHA ihraç etmesi akıllı gücün artmasına vesile olmuştur.

Ukrayna ise SİHA'ların ihraç edildiği bir diğer devlet olmuştur. Türk üretimi SİHA'lar, temin edildikleri günden itibaren ülkenin doğusundaki ayrılıkçı bölgeler üzerinde kullanılmıştır. Daha sonra ise Ukrayna ile Rusya arasındaki çatışmalarda etkin olarak kullanılan araçlar, ülkenin savunulması bağlamında etkin roller üstlenmektedir. Libya veya Azerbaycan'daki gibi oyun değiştirici bir etkiye sahip olması beklenmese dahi Rus ilerleyişinin yavaşlatılması bağlamında, bir sert güç unsuru olarak Ukrayna tarafından kullanılmaktadır. Nitekim bu durum iki devlet arasında ara buluculuk yapmak isteyen Türkiye'nin elini rahatlatmaktadır. Sürecin, nihayetinde ulusal çıkarların daha rahat korunabileceği bir müzakere sürecine yol açma potansiyeline gebede olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda Ukrayna halkı tarafından Türkiye'nin imajını güçlendirerek yumuşak gücün de artmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, dünyanın çeşitli yerlerinde Ukrayna için SİHA alım kampanyaları başlatılmıştır. Litvanya, Polonya, Norveç ve Kanada gibi devletler de halk tarafından başlatılan kampanyalar Türkiye'nin yumuşak gücünü göstermesi bakımından son derece anlamlıdır.

Türkiye'nin SİHA'ları bir dış politika aracı olarak kullanması işbirliklerinin sayısını arttırmaktadır. Özellikle Rus üretimi askeri ekipmalara verilen zararlar, Rusya'dan benzer bir tehdit algılayan devletlerin de Türk SİHA'larına yönelmesine yol açmıştır. Bu kapsamda Polonya Türk SİHA'larını temin eden ilk AB ve NATO üyesi devlet olurken, Litvanya'nın da Rus tehdidi karşısında yakın zamanda Türkiye'den SİHA

temin etmesi beklenmektedir. SİHA'ların bir dış politika aracı olarak kullanılmadığı durumlarda çok daha zor gerçekleşmesi beklenen yakınlaşmalar, bu yönüyle de ulusal güvenliği olumlu olarak etkilemektedir.

Türk SİHA'larının konuşlu bulunduğu bir diğer devlet ise KKTC'dir. 2019 yılının sonlarına doğru adaya konuşlandırılan SİHA'lar, Türkiye ve KKTC'nin ulusal güvenliği için son derece mühim durumdadır. Akdeniz'de Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesiminin provokatif ve hukuksuz davranışları Türkiye ve KKTC'nin ulusal çıkarlarını zedeleyici durumdadır. Doğal kaynakların sahipliği bağlamında oldukça gergin olan bölgede, daha önce arama yapan Türk gemileri Yunan kuvvetlerince engellenmeye çalışılmıştır. SİHA'ların bölgede konuşlandırılması, gelecekte de yaşanması muhtemel provokatif hareketlerin erken tespiti ve ulusal çıkarların korunması için kritik öneme sahiptir. Aynı zamanda Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin İsrail'den İHA temin ettiğine yönelik iddialar, adada dengenin KKTC aleyhine bozulması ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Türkiye yaptığı bu hamleyle KKTC'nin ve kendi ulusal güvenliğinin arttırılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda batmayan bir uçak gemisi olarak görülebilecek Kıbrıs Adası'nda böyle bir sert güç kabiliyetine sahip olunması ve Libya'daki askeri üsler birlikte düşünüldüğünde ulusal güvenlik ve çıkarların savunulmasında hususunda olumlu etkilerde bulunacağı açıktır.

Savunma ve havacılık sanayinde gerçekleşen ihracatların bir bağımlılık etkisi yaratma potansiyeline sahip olduğu da unutulmamalıdır. Nihayetinde bu araçlar tarafından kullanılacak olan yedek parçalardan mühimmatlara kadar satıcı ülkeyle bir bağımlılık ilişkisi geliştirilmektedir. Bu şartlar altında satıcı ülkeyle ilişkilerin gerildiği durumlarda gerekli malzemeyi temin edememek alıcı devletin ulusal güvenliğini menfi olarak etkileyebilmektedir. Bu nedenle, SİHA ihracı yapılan devletlerin Türkiye ile olan dolaylı ve doğrudan ilişkilerinde Türkiye'nin hassasiyetleri üzerinde daha dikkatli duracağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin SİHA'ları bir dış politika aracı olarak kullanmasının bir diğer ayağını ise ortak üretim ve teknoloji transferleri çalışmaları oluşturmaktadır. SİHA üreticisi olan geleneksel devletler olan ABD ve İsrail'in aksine ortak üretim ve teknoloji transferi konusunda oldukça cömert olan Türkiye, bu yolla ittifak ilişkilerini de geliştirmektedir. Nitekim halihazırda Ukrayna, Kazakistan ve Suudi Arabistan ile ortak üretim alanında anlaşmalar bulunmaktadır. Bu sayının ilerleyen dönemlerde artması beklenmektedir. Ortak üretim ve teknoloji transferi alanında işbirliği yapılan

devletlerin, nihai olarak Türkiye'nin ulusal çıkarları bağlamında daha dikkatli bir dış politika izleyerek, Türkiye'nin ulusal güvenliğinin sağlanması hususunda olumlu etkilerde bulunacağı değerlendirilmektedir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında , SİHA'ların Türkiye tarafından bir akıllı güç aracı olarak kullanıldığı ve böylelikle ulusal güvenlik üzerine olumlu sonuçlar elde edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Esasen bir sert güç aracı olarak görülen SİHA'lar yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi pek çok durumda bir yumuşak güç aracı olarak da kullanılabilir. Sert güç araçlarının yumuşak güç de yaratacak şekilde bir akıllı güç aracı olarak kullanılması son derece zor olmakla birlikte Türkiye bunu başaran ender devletlerden biri konumundadır.

SİHA'lar daha ziyade mühendislik ve askeri bilimler alanlarında ele alınmaktadır. Ancak uluslararası ilişkiler alanının güç üzerine kurulu olduğu göz önüne alındığında ve realist perspektif bağlamında devletlerin ana görevlerinin ulusal güvenlik olduğu düşünüldüğünde uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmalar son derece yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmış ve çalışmamızla birlikte literatürde yer alan bu boşluğun kapatılması için bir katkı sağlanmıştır.

Bununla birlikte yaratılan etkinin boyutlarının ölçülmesi çalışmamız kapsamı dışında olup daha ileri çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle akıllı gücün unsurlarından olan yumuşak gücün ölçülebilmesi hususunda bahse konu devletlerin halkları üzerinde yapılacak kamuoyu araştırması çalışmaları yaratılan etkinin boyutu hakkında daha derin bir görüşe ulaşılabilmesi için önemlidir. Ancak yumuşak gücün ve dolayısıyla akıllı gücün sürekli olarak değişkenlik göstermesi, kamuoyu araştırması çalışmalarının belirli aralıklarla tekrar edilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Çalışmamızın zaman kısıtı göz önüne alındığında ve bahse konu etkinin yaratıldığı devletlerin bir çoğunun çatışma alanı olması, tezimizde böyle bir çalışmanın yapılması için var olan kısıtları oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

Aksan, S. (20.05.2021). *Yapay Zeka Suikastları Arttırabilir.*
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/yapay-zeka-suikastlari-artabilir-581884.html>, Erişim Tarihi: 22.05.2022

Anadolu Ajansı. (2019, Kasım). *Türkiye'nin Terörle Mücadelesinde Barış Pınarı Harekâtı.*
<https://cdnalfauploads.aa.com.tr/uploads/userFilesShared/pdf%2FBARISHAREKAT-I-8.pdf>, Erişim Tarihi: 22.04.2022

Antebi, L. (2017). *Unmanned Aerial Vehicles in Asymmetric Warfare Maintainig the Advantage of the State Actor.* Institute for National Security Studies: Tel-Aviv.

Antikson, C. (2014). *Military Soft Power in the 21st Century: Military Exchanges and Partner Development.* Strategic Studies Institute, US Army War College

Arı, T. (2013a). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma Hegemonya İşbirliği (8.Baskı).* MKM Yayıncılık: Bursa.

Arı, T. (2013b). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika.* MKM Yayıncılık: Bursa.

Armaoğlu, F. (1999). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi.* Alkım: İstanbul

Armitage, R. L. ve Nye, J.S. (2007). *A Smarter and More Secure America.* The CSIS Press

Ashkenazi, M. (2016). The Future of UAVs Lessons from The Great War. *Security and Peace*, 34(4), 257-262.

Ashley, R. K. (1984). The Poverty of Neorealism. *International Organization*, 38(2), 225

- Aslan, M.** (2019). Türkiye'nin Terörizmle Mücadelesi Pençe Harekâtı. *Seta Analiz*, 289.
- Aslan, M.** (2022). *Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırısının Siyasi ve Askeri Değerlendirmesi*. SETA, <https://setav.org/assets/uploads/2022/02/P332.pdf>, Erişim Tarihi: 20.02.2022
- Avcı, H.İ.** (2021). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı: Yaşanan Krizler ve Etkileri. *Journal of Diplomatic Research*, 3(1), 1-22.
- Aydın, İ.** (2020). Dışa Bağımlılıktan Milliliğe Türkiye'nin Savunma Sanayii Tecrübesi. *ORSAM, Report* 25.
- Aydın, M.** (2004). Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(1), 33-60.
- Aydoğan, A.** (2020). Atatürk Dönemi Türk Havacılık Faaliyetleri Ve Havacılık Faaliyetlerinin Gelişim Süreci. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 69-81
- Aygün, T. ve Çalışkan, S.** (2022). Pençe Operasyonlarının Son Halkası Pençe Kilit. *ORSAM Bakış*, 209.
- Baharççek, A. Ve İnan, C. E.** (2013). Dış Politikanın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 101- 120.
- Balkan, S.** (2019). *Devlet Dışı Silahlı Yeni Aktörler ve Terör Örgütlerinin Aracı İHA*. SETA Rapor.
- Baskın, O.** (ed.) (2009). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar (15.Baskı)*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Battır, O.** (2020). Savunmacı-Saldırgan Realizm Ayrımında Türk Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme . *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 4 (1) , 143-167 .
- Baykar,** (Tarihsiz(a)). *Bayraktar Akıncı*. <https://baykartech.com/tr/uav/bayraktar-akinci/>, Erişim Tarihi: 02.05.2022
- Baykar,** (Tarihsiz (c)). *Muharip İnsansız Uçak Sistemi*. <https://baykartech.com/tr/muharip-insansiz-ucak-sistemi/>, Erişim Tarihi: 15.05.2022
- Baykar,** (Tarihsiz (b)). *Tarihçe*. <https://baykartech.com/tr/tarihce/>, Erişim Tarihi: 02.05.2022

Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 69-85.

BBC. (2022, 2 Haziran). *Bayraktar: Litvanya'ya Ukrayna için SİHA 'hediye edilecek, toplanan bağış insani yardım için kullanılacak.* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61617037> Erişim Tarihi: 20.06.2022

BBC. (2019, 15 Aralık). *Kuzey Kıbrıs'a Türkiye'den İHA ve SİHA'lar gönderildi.* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50799640>. Erişim Tarihi: 09.05.2022

BBC. (2021, 7 Kasım). *Irak Başbakanı Kazımi'nin evine insansız hava aracıyla saldırı düzenlendi.* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59197266>. Erişim Tarihi: 11.03.2022

Behr, H., ve Heath, A. (2009). Misreading in IR theory and ideology critique: Morgenthau, Waltz and neo-realism. *Review of International Studies*, 35(2), 327-349

Bendett, S. (2020). *Russian Unmanned Vehicle Developments Improvisation and Adaptability in The Russian Military.* Center for Strategic and International Studies: Washington.

Bergen, P. ve Rowland, J. (2013). Drone Wars. *The Washington Quarterly*, 36(3), 7-26.

Bilener, T. (2019). Dış Politika Analizinde Yumuşak Güç-Kesin Güç Karşılaştırması: Çin Örneği. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 50, 207-221.

Bilgiç, A. (2011). Güvenlik İkilemini Yeniden Düşünmek Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif. *Uluslararası İlişkiler*, 8(29), 123-142.

Birdişli, F. (2011). Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (31), 149-169.

Blom, J. D. (2010). Unmanned Aerial Systems A Historical Perspective. *Combat Studies Institute Press, Occasional Paper*, 37.

Bocutoğlu, E. ve Dinçaslan, M. (2014). 1925-1950 Döneminde Türk Havacılık Endüstrisi ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Konjonktürün Türk Havacılık Endüstrisine Etkileri. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 157-173.

Bural, E. (2021, 21 Haziran). *Öğrenen Örgütler Yaklaşımı Çerçevesinde PKK Terör Örgütünün Drone ve Maket Uçak Eylemleri.* <https://www.teram.org/Icerik/ogrenen->

orgutler-yaklasimi-cercevesinde-pkk-terror-orgutunun-drone-ve-maket-ucak-eylemleri-153. Erişim Tarihi: 10.06.2022.

Burnam-Fink, M. (2012). Drone Wars Winning the Fight against Terrorist or Prolonging It. *Cairo Review*, 5, 83-93.

Carr, E. H. (2020). *Yirmi Yıl Krizi (3. Baskı)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Chirciu, D. (2019, 4 Eylül). *Türkiye'den Ukraynalı askerlere İHA eğitimi*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyeden-ukraynali-askerlere-ih-egitimi/1573182> Erişim Tarihi: 11.05.2022

Cockburn, P. (20.09.2019). *The drone attacks in Saudi Arabia have changed the nature of global warfare*. <https://www.independent.co.uk/voices/saudi-arabia-drone-attacks-trump-us-iran-global-warfare-nato-a9113636.html>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Cook, K. L. (2007). The Silent Force Multiplier The History and Role of UAVs in Warfare. *2007 IEEE Aerospace Conference*, 1-7.

Cumhuriyet. (2021, 31 Ekim). *Mevlüt Çavuşoğlu'ndan Ukrayna'nın kullandığı SİHA'lara ilişkin açıklama*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/mevlut-cavusoglundan-ukraynanin-kullandigi-sihalara-iliskin-aciklama-1880886>. Erişim Tarihi: 05.07.2022

Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı Ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 23-37

Çelikpala, M. (2019). Güvenlik İkilemi. *Güvenlik Yazıları Serisi (49)*. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/12/GuvenlikIkilemi_MitatCelikpala_v.1.pdf Erişim Tarihi: 02.04.2022

Çetin, Ç. (2021, 25 Mayıs). *PKK'nın maket uçak siparişleri*. <https://www.haberturk.com/yazarlar/cetiner-cetin/3082644-pkk-nin-maket-ucak-siparisleri>. Erişim Tarihi: 29.05.2022

Daniels, J. P. (2018, 5 Ağustos). *Venezuela's Nicolás Maduro survives apparent assassination attempt*. <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/04/nicolas-maduros-speech-cut-short-while-soldiers-scatter>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Darıcı, A. B. (2017). *Amerika Birleşik Devletleri Ve Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Doktora Tezi: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Darıcı, A. B. (2020). The Impact Of Artificial Intelligence Management Upon International Security. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 19/1 (37) , 49-72.

Davis, L.E., McNeerney, M. J., Chow, J., Hamilton, T., Harting, S. ve Byman, D. (2014). *Armed and Dangerous UAVs and US Security*. RAND Corp Santa Monica Ca.

Dedeoğlu, B. (2014). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.

Defence News, (Tarihsiz). *Top 100 for 2021*, <https://people.defensenews.com/top-100/>, Erişim Tarihi: 15.05.2022

Demir, E. (2021). Türkiye'nin Suriye Politikası Bağlamında TSK'nın Suriye'deki Sınır Ötesi Harekâtlarının Nedenleri ve Sonuçları. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5 (2), 541-580

Demir, K. A. ve Demir, K. (2018). TSK'nın İHA Görüntülerini Sorun Yönetimi Bağlamında Siyasal İletişim Aracı Olarak Kullanması Afrin Operasyonu Örneği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(2), 355-390

Donnelly J. (2013). “Realizm”, Burchill, S., Linklater, A., Devetak, L., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., Reus-Smit, C. ve True, J. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları.

Düz, S. (2020). *The Ascension Of Turkey As A Drone Power History, Strategy, And Geopolitical Implications*. SETA, <https://setav.org/en/assets/uploads/2020/07/A65En.pdf>, Erişim Tarihi: 10.09.2021.

Düz, S. (2022a). *Unpacking the Debate on Turkish Drones*. SETA, <https://setav.org/en/assets/uploads/2022/04/R196En.pdf>, Erişim Tarihi: 25.05.2022

Düz, S. (2022b). *Türkiye'nin Askeri Varlığının Derinleştirilmesi ve Pençe Kilit Harekâtı*. <https://www.setav.org/turkiyenin-askeri-varliginin-derinlestirilmesi-ve-pence-kilit-harekati/>. Erişim Tarihi: 12.06.2022

Düzgün, D. M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı Ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* , 1(47), 256-276

Erdağ, R. (2020). Savaş ve Çatışmanın Değişen Yapısı Silahların İnsansızlaştırılması. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22(1), 3-22.

Erdem, A. K. (2021, 22 Mayıs). *Drone saldırıları PKK'nın yeni stratejisi mi? Uzmanlar: Örgüt drone saldırılarını yaygınlaştırmayı ve şehirlere yaymayı planlıyor.* <https://www.indyurk.com/node/363106/haber/drone-sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1-pkkn%C4%B1n-yeni-stratejisi-mi-uzmanlar-%C3%B6rg%C3%BCt-drone-sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1>
Erişim Tarihi: 29.05.2022

Erdil, B. (2022). Use of Smart Power as an Instrument of Public Diplomacy. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 247-270

Erdinçler, R. E. (2021). *Türkiye’de Ulusal Güvenlik Politikaları ve Savunma Sanayii Yönetimi İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan, S. (2020). E.H. Carr’ın “Yirmi Yıl Krizi 1919-1939” Kitabında Birinci Dünya Savaşı Ve Sonrası Düzen. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 11-24 .

Erem, O. (2019, 17 Ekim). *Barış Pınarı Harekâtı: Bazı Batılı ülkelerin silah satışını durdurması Türkiye'yi nasıl etkileyebilir?*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50059125>, Erişim Tarihi: 02.01.2022

Erol, M. (2018). Batı Basınında Zeytin Dalı Harekâtı. *Seta Analiz*, 187.

Erol, M. (2019). Batı Medyasında Barış Pınarı Harekâtı. *Seta Analiz*, 197.

Ertoý, B. (2019). Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm . *Anadolu University Journal of Faculty of Economics* , 1(1), 1-26

Euro News, (2022, 17 Mart). *AP: Ukrayna’nın Türk SİHA’ları ile ülkeyi başarıyla savunması Batılı askeri uzmanları şaşırttı.* <https://tr.euronews.com/2022/03/17/ap-ukrayna-n-n-turk-siha-lar-ile-ulkeyi-basar-yla-savunmas-bat-l-askeri-uzmanlar-sas-rtt>, Erişim Tarihi: 19.05.2022

Fraklin, M. (2008). Unmanned Combat Air Vehicles Oppotunities fort the Guided Weapons Industry. *RUSÍ Occasional Paper*.

Frew, J. (2018). *Next the Genaration An Overview of New Armed Drone Operators*. Drone Wars UK: Oxford.

Fukuyama, F. (2021, 5 Nisan). *Droning On in the Middle East*. <https://www.americanpurpose.com/blog/fukuyama/droning-on/>, Erişim Tarihi: 11.02.2022

Gallarotti, G. M. (2011). Soft Power: What It Is, Why It's Important, And The Conditions For Its Effective Use. *Journal of Political Power*, 4(1), 25-47.

Gallarotti, G. M. (2015). Smart Power: Definitions, Importance, and Effectiveness. *Journal of Strategic Studies*, 38(3), 245-281.

Gao, C. (2020, 8 Mayıs). *Forget Israel Turkey Wants to Be The Middle East's Great Drone Power*. <https://nationalinterest.org/blog/buzz/forget-israel-turkey-wants-be-middle-east-great-drone-power-151976>, Erişim Tarihi: 15.12.2021

Gettinger, D. (2020). *The Drone Databook*. The Center for The Study of The Drone at Bard College: Washington.

Gray, C. S. (2011). *Hard Power And Soft Power: The Utility Of Military Force As An Instrument Of Policy In The 21st Century*. Strategic Studies Institute, US Army War College.

Günaydın, O. (2020). “Zeytin Dalı Harekâtı ve Küresel Kara Propaganda”. *Zeytin Dalı Harekâtı*, 31-35. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi.

Günerigök, S. (2021, 4 Haziran). *Low-cost armed Turkish drones shaping future warfare: Report*. <https://www.aa.com.tr/en/americas/low-cost-armed-turkish-drones-shaping-future-warfare-report/2263419>, Erişim Tarihi: 09.02.2022

Harper, J. (2021). *Poland continues to draw EU, NATO ire over Turkish drone purchases*. <https://www.dw.com/en/poland-continues-to-draw-eu-nato-ire-over-turkish-drone-purchases/a-57775109> Erişim Tarihi: 15.05.2022

Harrison, T. (2015, 29 Nisan). *Will The F-35 Be The Last Manned Fighter Jet? Physics, Physiology, and Fiscal Facts Suggest Yes*. <https://www.forbes.com/sites/toddharrison/2015/04/29/will-the-f-35-be-the-last-manned-fighter-jet-physics-physiology-and-fiscal-facts-suggest-yes/?sh=6f61a9db95fa>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.

İşyar, Ö. G. (2017). *Türk Dış Politikası Sorunlar ve Süreçler*. Dora: Bursa.

İzmir, B. (2017). İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 177-192.

Jha, A. R. (2017). *Theory, Design, and Applications of Unmanned Aerial Vehicles*. New York: CRC Press.

Joint Air Power Competence Center. (2010). *Strategic Concept of Employment for Unmanned Aircraft Systems in NATO*. UAS Conemp Report.

Kanat, D. Ö. Ü. S. ve Aktel, P. D. M. (2019). Küreselleşme Ve Güvenlik: Ulusal Güvenliğe Yönelik Yakın Yeni Tehditler. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6 (15), 112-126.

Kanat, S. Ve Aktel, M. (2019). Küreselleşme ve Güvenlik Ulusal Güvenliğe Yönelik Yakın Yeni Tehditler. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(15), 86-100.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı. (Tarihsiz). *Barış Pınarı Harekatı*. <https://www.kkk.tsk.tr/baris-pinari.aspx>, Erişim Tarihi: 12.05.2022

Karaağaç, C. (2016). *İHA Sistemleri Yol Haritası: Geleceğin Hava Kuvvetleri 2016-2050*, Ankara: STM Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş.

Karadağ, K. (2020, 9 Ağustos). *İnsansız Hava Aracının Görüntüleri Teröristlerin Hain Planını Deşifre Etti*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/insansiz-hava-aracinin-goruntuleri-teroristlerin-hain-planini-desifre-etti/1936064>, Erişim Tarihi: 22.03.2022

Karadsheh, J. Ve Sarıyuce, I. (2022, 11 Nisan). *Turkish drones have become a symbol of the Ukrainian resistance*. <https://edition.cnn.com/2022/04/11/middleeast/mideast-summary-04-11-2022-intl/index.html>, Erişim Tarihi: 20.05.2022

Karakaş, G. (2019, 6 Temmuz). *Kötü Komşu Bizi Ev Sahibi Yaptı*. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kotu-komsu-bizi-ev-sahibi-yapti-2900331>, Erişim Tarihi: 12.01.2022

Karakoç, E. (2021, 4 Mayıs). *Azerbaycan Ordusu Bayraktar TB2 SİHA'larla eğitim uçuşları icra ediyor*. <https://www.defenceturk.net/azerbaycan-ordusu-bayraktar-tb2-sihalarla-egitim-ucuslari-icra-ediyor> Erişim Tarihi: 10.05.2022

Karataş, İ. (2020). Turkish Defence Industry's Scramble Against Arms Embargoes and Engine Production. *Social Science Journal*, 9(1), 81-90.

- Kasapoğlu, C.** (2020, 28 Eylül). *Türk Harp Yaklaşımında Dronizasyon Dönemi Azerbaycan Türkiye'nin Orta Doğu'daki SİHA Konseptlerini Kafkasya'ya taşıdı.* <https://edam.org.tr/turk-harp-yaklasiminda-dronizasyon-donemi-azerbaycan-turkiyenin-orta-dogudaki-siha-konseptlerini-kafkasyaya-tasidi/>, Erişim Tarihi: 11.01.2022
- Kasapoğlu, C. ve Kırdemir, B.** (2018). Yükselen İnsansız Sistemler Gücü Askeri Atılımın Eşiğinde Türkiye. *Edam Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi*, 5. <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2018/06/CAN-Yukselen-Insansiz-Sistemler.pdf>, Erişim Tarihi: 12.12.2021
- Kasapoğlu, C. ve Kırdemir, B.** (2019). *Terör Tehdidinde Yeni Bir Boyut Drone Saldırıları ve Türkiye'nin Milli Güvenliğine İlişkin Gelişmeler.* EDAM.
- Kasapoğlu, C. ve Ülgen, S.** (2017). Fırat Kalkanı Harekâtı ve El-Bab Operasyonu Stratejik Bir Değerlendirme. *EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi*.
- Kekilli, E.** (2020). *Saha Dengelerinde Değişim ve Libya Krizinin Geleceği.* SETA, <https://setav.org/assets/uploads/2020/04/P277.pdf>, Erişim Tarihi: 12.11.2021
- Keyik, M. ve Erol, M. S.** (2019). Realizme Göre Güç Ve Güç Dengesi Kavramları . *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* , 3 (1) , 12-49 .
- Kiraz, S.** (2018). Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 417-440
- Köker, İ.** (2020, 12 Kasım). *Dağlık Karabağ İHA ve SİHA'ların Rolü Ne Oldu Azerbaycan'a Nasıl Avantaj Sağladı.* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938>, Erişim Tarihi: 12.01.2022
- Kurt, D. ve Korkmaz, E.** (2018). Yeni Arşiv Belgeleri Işığında Türk Askeri Havacılığının Doğuşu 1911-1912. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 17(2), 207-251.
- Kurt, V.** (2020). *27 Kasım Anlaşmasından Berlin Konferansına Libya'da Yeni Denklem.* SETA, <https://setav.org/assets/uploads/2020/01/A306.pdf>, Erişim Tarihi: 12.11.2021
- Kurunc, K.** (2022, 31 Mayıs). Litvanya, Türkiye'den Bayraktar TB2 SİHA Almayı Planlıyor. <https://www.savunmasanayist.com/litvanya-turkiyeden-bayraktar-tb2-siha-almayi-planliyor/> Erişim Tarihi: 10.05.2022

M5 Savunma Strateji Dergisi, (2021, 28 Nisan). *MAM Ailesinin Özellikleri ve MAM-T'nin Getireceği Kazanımlar*. <https://m5dergi.com/savunma-haberleri/mam-ailesinin-ozellikleri-ve-mam-tnin-getirecegi-kazanimlar/>, Erişim Tarihi: 03.05.2022

MacDonald, N. ve Howell, G. (2019). Killing Me Softly Competition in Artificial Intelligence and Unmanned Aerial Vehicles. *PRISM*, 8(3), 102-127.

Mevlütöğlu, A. ve Korkmaz, S. C. (2020). Türkiye'nin Askeri Dönüşümü İdlib ve Libya Örnekleri. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Rapor: 13*.

Michel, A. H. (2020). *Unarmed and Dangerous The Lethal Applications of Non-Weaponized Drones*. Center for The Study of The Drone at Bard Collage.

Milli Savunma Bakanlığı, (Tarihsiz). *Bahar Kalkanı Harekâtı*. <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/BaharKalkani>, Erişim Tarihi: 15.05.2022

Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika*. Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları: Ankara.

MSI Dergisi, (2020), *Saha Expo 2020 Özel Sayısı*. <https://www.savunmahaber.com/dergi-arsivi/msi-dergisi-2020/kasim-2020-201-sayi/>. Erişim Tarihi: 07.12.2021

NTV, (2018, 18 Ekim). *Kıbrıs'ta Türk gemisine taciz*. <https://www.ntv.com.tr/dunya/son-dakikakibrista-turk-gemisine-taciz-br,OMZ5QsRul0CGLwF4AdxB7w> Erişim Tarihi: 11.02.2022

Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 80, 153-171.

Nye, J. S. (2008). Smart Power and the “War on Terror”. *Asia Pacific Review*, 15(1), 1-8.

Nye, J. S. (2009). Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*, 88(4), 160-163.

Nye, J. S. (2011). *The Future of Power*. Public Affairs: New York

Nye, J. S. (2014). The Information Revolution and Soft Power. *Current History*, 113(759), 19-22.

Nye, J. S. (2020). *Yumuşak Güç*. BB101 Yayınları: Ankara

Nye, J. S. (2021). Soft power: the evolution of a concept, *Journal of Political Power*, 1-13.

Oduncu, R. ve Şefkatli, F. E. (2021). Libya’da Dibeybe Dönemi ve Türkiye ile ilişkiler. *ORSAM Bakış*, 171.

Oğuzlu, T. (2019). Güçler Dengesi. *Güvenlik Yazıları Serisi (15)*. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/GuclerDengesi_TarikOguzlu_v.1.pdf Erişim Tarihi: 06.02.2022

Oktay, Ş. (2022, 8 Mart). *Baykar Teknoloji Lideri Bayraktar: Baykar, şu anda dünyada en fazla ülkeye insansız hava aracı ihraç etmiş firma*. <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/baykar-teknoloji-lideri-bayraktar-baykar-su-anda-dunyada-en-fazla-ulkeye-insansiz-hava-araci-ihrac-etmis-firma/2527855#:~:text=ancak%20y%C3%BCk%20olur.%22-,Sel%C3%A7uk%20Bayraktar%2C%20Baykar'%C4%B1n%20%C5%9Fu%20anda%20d%C3%BCnyada%20en%20fazla%20%C3%BClkeye,Bunlar%C4%B1n%20da%20bir%C3%A7o%C4%9Funa%20ihra%C3%A7%20edildi> Erişim Tarihi: 20.05.2022

Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar (15.Baskı)*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Öncel, R. (2021). Türkiye’nin İttifak Politikaları ve Savunma İş Birlikleri. F. Ve Yeşiltaş, M. (ed.). *Savunma Politikalarına Giriş*. Seta Yayınları

Özcan, N. A. (29 Mart 2019). *Terörizmle Mücadelede SİHA/İHA Kullanımı*. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/nihat-ali-ozcan/terorizmle-mucadelede-siha-iha-kullanimi-2849917>. Erişim Tarihi: 11.08.2022

Özçelik, N. (2018, 19 Nisan). *Askeri Harekatların Kuvvet Çarpanı İnsansız Hava Araçları*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/askeri-harek%C3%A2tlarin-kuvvet-carpani-insansiz-hava-araclari/1122660>, Erişim Tarihi: 13.04.2022

Özçelik, N. ve Acun, C. (2018). *Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekâtı*. SETA, https://setav.org/assets/uploads/2018/04/Rapor_TEM.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2021

Özek-Karasu, A. (2020, 5 Ocak). *ABD drone operasyonlarının kısa tarihi: İlk hedef El Kaide’nin üç numarasıydı*. <https://www.haberturk.com/yazarlar/ayse-ozek->

karasu/2555692-abd-drone-operasyonlari-nin-kisa-tarihi-ilk-hedef-el-kaiden-in-uc-numarasiydi. Erişim Tarihi: 22.05.2021

Özel, C. (2018). Yumuşak Güce Bütünsel Bakış. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 1-27

Özkan, G. (2010). International Relations And Observable Dimensions Of Power: An Assessment From A Realist Perspective. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(34), 98-115.

Özlü, H. (2019). Türkiye’de Savunma Sanayi Gelişim Tarihi İçinde Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun Kuruluş Dönemi Faaliyetlerinin Analizi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18(1), 177-216.

Özlü, H. (2022). The Foundation and Development of Turkey’s Defense Industry in the Context of National Security Strategy . *Journal of International Affairs* , 26 (2) , 216-240-286.

Pashakhanlou, A. H. (2009). *Comparing and Contrasting Classical Realism and Neorealism*. <https://www.e-ir.info/pdf/1921>. Erişim Tarihi: 15.06.2022

Petkova, M. (2020, 2 Mart). *Turkish Drones a Game Changer in Idlib*. <https://www.aljazeera.com/news/2020/3/2/turkish-drones-a-game-changer-in>, Erişim Tarihi: 21.11.2021

Pınar, L. (2018). Türkiye'nin Savunma Sanayi Alanındaki Gelişiminin Türk Dış Politikasına Olan Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 2356-2369.

Polat, D. ř. (2020). Türkiye’nin Suriye’nin Kuzeyindeki Askeri Harekatının Amaçları ve Sonuçları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 53-96.

Rehimov, R. (2021, 1 Nisan). *Aliyev, Baykar Teknik Müdürü Selçuk Bayraktar'a 'Karabağ Nişanı' takdim etti*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliyev-baykar-teknik-muduru-selcuk-bayraktara-karabag-nisani-takdim-etti/2195192>, Erişim Tarihi: 15.01.2022

Reynolds, N. ve Watling, J. (2020, 5 Nisan). *Your Tanks Cannot Hide*. 10.01.2022. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/rusi-defence-systems/your-tanks-cannot-hide>, Erişim Tarihi: 10.01.2022

Roblin, S. (2020, 2 Mart). *Turkish Drones and Artillery Are Devastating Assad's Forces in Idlib Province-Here's Why.*

<https://www.forbes.com/sites/sebastienroblin/2020/03/02/idlib-onslaught-turkish-drones-artillery-and-f-16s-just-destroyed-over-100-armored-vehicles-in-syria-and-downed-two-jets/?sh=777abd236cd3>, Erişim Tarihi: 12.12.2021

Sabah, (2020, 6 Mayıs). *Selçuk Bayraktar Zeytin Dalı Harekâtında 4 Ay Hangarda Yattım.* <https://www.sabah.com.tr/video/haber/selcuk-bayraktar-zeytin-dali-harekatinda-4-ay-hangarda-yattim-video>, Erişim Tarihi: 17.05.2022

Sancak, K. (2019). Uluslararası Terörle Mücadelede Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Bağlamında Medyanın Önemi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33 (1), 359-372

Savunma Sanayi Başkanlığı, (2021, 18 Şubat). *SSB'den Yeni Ar-Ge Projeleri.* <https://www.ssb.gov.tr/website/ContentList.aspx?PageID=3837#:~:text=Demir%2C%20%E2%80%9C2002%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20sadece%2049,%25%2015%20'ine%20tekab%C3%BCl%20etmektedir>. Erişim Tarihi: 17.05.2022

Savunma Sanayi Başkanlığı, (Tarihsiz). *Savunma Sanayimiz Tarihçe.* <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>, Erişim Tarihi: 15.01.2022

Savunma Sanayi Dergilik, (2020, 16 Haziran). *Silah üreten fabrikası, soba üreten fabrikaya dönüştürülen kahraman: Şakir Zümre.* <http://ssdergilik.com/tr/HaberDergilik/Silah-ureten-fabrikasi-soba-ureten-fabrikaya-donusturulen-kahraman-sakir-Zumre>, Erişim Tarihi: 20.02.2022.

Savunma Sanayist. (2021, 9 Ocak). *Suudi Arabistan KARAYEL-SU İHA üretimine başladı.* <https://www.savunmasanayist.com/suudi-arabistan-karayel-su-ih-uretimine-basladi/> Erişim Tarihi: 14.05.2022

Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret. (2016). *Geleceğin Hava Kuvvetleri 2016-2050 Sektör Değerlendirme Raporu.* https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608914423_satm-bb-17-0200-sektor-raporlari-ih-260417.pdf?, Erişim Tarihi: 11.09.2021

Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret. (2019). *Anti-Drone Savunma Sistemleri*. <https://thinktech.stm.com.tr/tr/anti-drone-savunma-sistemleri>, Erişim Tarihi: 11.01.2022

Seren, M. (2021). Genişleme Ve Yükseliş: 1974'ten Günümüze Türk Savunma Sanayii. Pirinçci, F. Ve Yeşiltaş, M. (ed.). *Savunma Politikalarına Giriş*. Seta Yayınları

Singer, J. D. (2006). Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi . *Uluslararası İlişkiler Dergisi* , 3 (11) , 3-24

Sputnik News, (2020, 15 Ekim). *Aliyev: Türk yapımı İHA'larla Ermenistan'ın 1 milyar dolarlık askeri teçhizatını imha ettik*. <https://tr.sputniknews.com/20201015/aliyev-turk-yapimi-ihalarla-ermenistanin-1-milyar-dolarlik-askeri-techizatini-imha-ettik-1043033935.html>, Erişim Tarihi: 02.04.2022

Stohl, R. Ve Dick, S. (2018). *The Arms Trade Treaty and Drones*. Stimson Center: Washington.

Tarhan, M. (2022, 20 Temmuz). *Batı'da 'Bayraktar TB2' alımı için başlatılan bağış kampanyaları yayılıyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bati-da-bayraktar-tb2-alimi-icin-baslatilan-bagis-kampanyalari-yayiliyor/2641175>. Erişim Tarihi: 01.09.2022

Telci, İ. N. (2020). Turkey's Libya Policy: Achievements and Challenges. *Insight Turkey*, 22(4), 41-54.

The Bureau of Investigative Journalism. (Tarihsiz). *Drone Warfare*. <https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war>. Erişim Tarihi: 12.09.2021

Topçu, E. (2022, 9 Mart). *Bayraktar Ukrayna'da nasıl bir rol oynuyor?*. <https://www.dw.com/tr/bayraktar-si%CC%87halar%C4%B1-ukraynada-nas%C4%B1l-bir-rol-oynuyor/a-61054317>, Erişim Tarihi: 19.05.2022

TRT Haber. (2021, 24 Ağustos). *Fırat Kalkanı Harekatı'nın üzerinden 5 yıl geçti*. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/firat-kalkani-harekatinin-uzerinden-5-yil-gecti-603807.html>. Erişim Tarihi: 12.06.2022.

Türk Havacılık ve Uzay Sanayi, (Tarihsiz). *Aksungur Yüksek Faydalı Yük Kapasiteli İHA*.

https://www.tusas.com/content/files/uploads/249/TUSAS_2020_Genel_Flyer_Aksungur_TR.pdf, Erişim Tarihi: 02.05.2022

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, (Tarihsiz). *Tarihçe*. <https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce> Erişim Tarihi: 22.03.2022

Türkiye İhracatçılar Meclisi, (Tarihsiz). *İhracat Rakamları*, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, Erişim Tarihi: 22.04.2022

Tüysüzoğlu, G. (2013). Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi. *Avrasya Etüdleri*, 44 (2), 57-85

Ulutaş, D. ve Duran, B. (2017). *Türkiye'nin DAES'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci Fırat Kalkanı Harekâtı*. <http://setav.org/assets/uploads/2017/08/TDP2016IlkMakale.pdf>, Erişim Tarihi: 15.05.2022.

Vuving, A. L. (2009). *How Soft Power Works*. Paper presented at American Political Science Association Annual Meeting, Toronto Canada, September 3.

Waltz, K. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Woodhams, G. (2018). *Weapons of Choice The Expanding Development Transfer and Use of Armed UAVs*. United Nations Institute for Disarmament Research.

Yalçın, H. B. (2017). *Ulusal Güvenlik Stratejisi ABD-İngiltere-Fransa-Rusya-Çin*. İstanbul: SETA Kitapları.

Yalçın, H. B. (2020, 20 Ekim). *Türk SİHA'larının Başarısı*. <https://www.setav.org/turk-sihalarin-basarisi/> Erişim Tarihi: 19.05.2022

Yalçın, O. (2008). *Türk Hava Harp Sanayi Tarihi*. Doktora Tezi: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yalçın, O. (2010). Türk Havacılık Tarihinde Bağış Uçakları ve Havacılık Sanayii Kurulmasına Tesirleri. *Gazi Akademik Bakış*, 3(6), 191-212

Yalçınkaya, H. (2019): Savaşın Değişimi ve Kuramsal Tartışmalar. *Güvenlik Yazıları Serisi*, 46. Doi: 10.13140/RG.2.2.14764.21128.

Yapıcı, U. (2015). Yumuşak Güç Ölçülebilir mi?. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(47), 5-25

Yazıcıoğlu, Y. (2022, 3 Şubat). *Türkiye-Ukrayna İlişkisinde İHA'lar Nasıl Ön Plana Çıktı?*. <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-ukrayna-iliskisinde-ihalar-nasil-on-plana-%C3%A7ikti/6425149.html> Erişim Tarihi: 14.05.2022

Yeni Şafak, (2018, 23 Mart). *Afrin'in Kaderini İHA'lar değiştirdi.* <https://www.yenisafak.com/gundem/afrinin-kaderiniihalar-degistirdi-3179942>, Erişim Tarihi: 12.12.2021

Yeni Şafak, (2018, 24 Haziran). *İsrail Heronları F-16'lara Yanlış İstihbarat Verdi.* <https://www.yenisafak.com/gundem/israil-heronlarif-16lara-yanlisistihbarat-verdi-3359635>, Erişim Tarihi: 12.02.2022

Yeni Şafak, (2021, 14 Nisan). *Kanada'nın ambargosu boşa çıktı: SİHA'lar yerli 'göz' ile uçacak.* <https://www.yenisafak.com/ekonomi/kanadanin-ambargosu-bosa-cikti-sihalar-yerli-goz-ile-ucacak-3618362>, Erişim Tarihi: 21.01.2022

Yeşiltaş, M. (2020). Deciphering Turkey's Assertive Military and Defense Strategy: Objectives, Pillars, and Implications. *Insight Turkey*, 22(3), 89 - 114.

Yeşiltaş, M. ve Seren, M. ve Özçelik, N. (2017). *Fırat Kalkanı Harekâtı Harekatın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler.* SETA, https://setav.org/assets/uploads/2017/10/R91_FKA.pdf, Erişim Tarihi: 10.12.2021.

Yıldırım, G. (2018, 23 Mart). *Bayraktar TB-2 Zeytin Dalı Harekatı'nda 4 Bin Saat Uçtu.* [https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bayraktar-tb2-zeytin-dali-harekatinda-4-bin-saatuctu/1097076#:~:text=T%C3%BCrk%20Silahl%C4%B1%20Kuvvetlerinin%20\(TSK\)%20Zeytin,4%20bin%20saat%20g%C3%B6rev%20yapt%C4%B1](https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bayraktar-tb2-zeytin-dali-harekatinda-4-bin-saatuctu/1097076#:~:text=T%C3%BCrk%20Silahl%C4%B1%20Kuvvetlerinin%20(TSK)%20Zeytin,4%20bin%20saat%20g%C3%B6rev%20yapt%C4%B1), Erişim Tarihi: 11.12.2021

Yıldırım, G. (2022, 11 Mayıs). *Milli İHA Anka Kazakistan'da üretilecek.* <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/milli-ihanka-kazakistanda-uretilecek/2584497> Erişim Tarihi: 13.05.2022

Yılmaz, S. (2011). Yumuşak Güç ve Evrimi. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 12, 31-36

Yılmaz, S. (2015). Neoklasik Realizm: İlerletici Mi? Yozlaştırıcı Mı? Lakatosyan Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (46), 1-18 .

Yiğit, E., Yazar, İ. ve Karakoç, T. H. (2018). İnsansız Hava Araçları (İha)‘nın Kapsamlı Sınıflandırması Ve Gelecek Perspektifi . *Sürdürülebilir Havacılık Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 10-19.

Zwijnenburg, W. ve Postma, F. (2018). *Unmanned Ambitions Security Implications of Growing Proliferation in Emerging Military Drone Markets*. Pax Force Peace: Utrecht.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad :Mustafa Demir

Doğum Tarihi ve Yeri :

E-posta :

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2019, Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler
- **Yüksek Lisans** : 2022, Bursa Teknik Üniversitesi, Uluslararası Ekonomi Politikası, Uluslararası Ekonomi Politikası

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- Sanayi ve Teknoloji Uzman Yardımcısı-2021- devam ediyor

DİĞER ESERLER, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- Demir, M. (2019), Bulgaristan'dan Gerçekleşen Dışa Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri, *ARHUSS*, (2019), 2(3):279-296